

POTUNGÃUE FAKAMAAU'ANGA

Palani Fakapotungãue & Patiseti
2025/26 - 2027/28

LISI 'O E NGAHI LEA-TOHI FAKANOUNOU	1
TALAMU'AKI MEI HE MINISITA	2
PŌPOAKI MEI HE 'OFISA PULE NGAUE.....	3
1 PALANI FAKAPOTUNGAUE FAKALUKUFUA	4
1.1 Ngaahi Fatongia	4
1.2 Ngaahi Kupu Fengaue'aki.....	4
1.3 Mape 'o e Ngaahi Ola 'o e Potungaue Fakamaau'anga	5
1.4 Taumu'a Fakalakalaka Tu'uloa/ Palani Ngaue Fakafeitu'u	6
2. FAKALUKUFUA 'O E POTUNGAUE	11
2.1 Ngaahi Taumu'a Fakahoko Fatongia 'a e Potungaue 'o fakakulupu ki he Ngaahi Va'a Ngaue/ Polokalama liki mo e ngaahi Polokalama	11
2.2 Fa'unga 'o e Potungaue	14
2.3 Fakamatala Nounou 'o e Ngaahi Palani Fakalelei Lalahi	15
3. PATISETI MO E KAU NGAUE 'A E POTUNGAUE	40
4. NGAHI POLOKALAMA & POLOKALAMA IIKI 'A E POTUNGAUE.....	41
4.1 Polokalama 1: Pule'i mo Fakalele 'o e Ngaahi Ngaue Faka'ofisi	41
4.2 Polokalama 2: Ngaahi Ngaue Tokoni ki he Fakamaau'anga	48
4.3 Polokalama 3: Ngaahi Ngaue ki hono Fakamalahia 'a e Tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga	51
4.4 Polokalama 4: Lesisita Sivile.....	53
FAKAMATALA FAKALAHIA 1: FA'UNGA 'O E POTUNGAUE.....	56
Polokalama 1: PULE'I MO FAKALELE 'O E NGAHI NGAUE FAKA'OFISI	56
Polokalama 2: NGAHI NGAUE TOKONI KI HE FAKAMAAU'ANGA	59
Polokalama 3: NGAHI NGAUE KI HONO FAKAMALOHIA 'A E TU'UTU'UNI 'A E FAKAMAAU'ANGA	61
Polokalama 4: LESISITA SIVILE.....	62

LISI 'O E NGA AHI LEA-TOHI FAKANOUNOU

Tohi Fakanounou	: Tohi Kakato
BDM	: Fa'ele, Pekia mo e Mali
FPLAC	: Senita Tokoni Fakalao ki hono Malu'i 'o e Famili
JADP	: Penolo ki he ngaahi Fakanofa mo e Tu'utu'uni Faka-fakamaau
LA	: Fale Alea
LC	: 'Eiki Sanisela
LCJ	: 'Eiki Tu'i Fakamaau Lahi
MOJ	: Potungaue Fakamaau'anga
MOJCMS	: Tauhi'anga Lekooti Fakakomipiuta 'a e Potungaue Fakamaau'anga
MOJRS	: Tauhi'anga Lekooti Fakakomipiuta ki he Lesisita 'a e Potungaue Fakamaau'anga
MTBF	: Fa'unga Patiseti ki he Taimi Lotoloto
RGO/VS	: 'Ofisi Failesisita Seniale/ Fakamatala Mahu'inga
SPC/RRRT	: Timi Tokangaekina e Totonu 'o e Ngaahi Komiuniti 'i he Pasifiki
TSDF II	: Palani Fakalakalaka Fakafonua 'a Tonga hono II (2015-2025)
UN/SDGs	: Ngaahi Taumu'a Fakalakalaka Tu'ulua e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha
YDS	: Polokalama ke Haofaki'i 'a e To'utupu mei he Fai Hia

‘Oku fakahoko ‘e he Potungaue Fakamaau’anga ‘a e fatongia matu’aki mahu’inga mo makehe ange ‘i he sekitoa fakapule’anga mo poupoua ‘a e uma Fakamaau’anga ‘o e Pule’anga ‘i hono tokangaekina ‘a e Sisitemi ‘o e Ngaahi Fakamaau’anga ‘o Tonga. Ko e feinga ‘oku lolotonga fakahoko ki hono fakaivia mo hiki’i hake ‘a e pule ‘a e lao ‘oku tokoni lahi ia ki he visone ‘o e Potungaue ‘a ia ko e *‘fakamaau totonu ‘i he Pule’anga Tonga ke fakalele ‘i ha founa ‘oku taau, tu’u tau’ataina, lelei pea ‘i ha ngaahi founa ‘oku mahino ngofua ki he kakai ‘o e fonua’*. Ko e Palani Fakapotungaue ki he Ta’u Fakapa’anga 2025/26 – 2027/28 ‘oku ne toe fakapapau’i mai ‘a e ngaahi me’a mahu’inga mo ‘ene ngaahi tukupa. ‘Oku fakafou ‘i he ngaahi tukupa ki he fakamaau totonu pea mo ‘emau ngaahi hoa ngaue mo’oni mo e ngaahi kupu fengaue’aki felalave’i mo e hoa ngaue fakalalakala ‘oku nau tokoni ki hono tuku atu ‘a e ngaahi sevesi lelei ‘oku malava ke maa’usia ‘e he pea ne poupou’i ‘a e fakamaau totonu ki he tokotaha kotoa pe.

‘Oku fakafatongia’aki ‘a e Potungaue ‘a hono ‘oatu ‘a e ngaahi ngaue tokoni ki he ngaahi Fakamaau’anga kae pehe foki ‘a e Lesisita Sivile ki he ngaahi fakamatala mahu’inga ‘o hange ko e ngaahi fa’ele, pekia mo e mali. ‘Oku tuku atu ‘i he Palani Fakapotungaue ko’eni ‘a e ngaahi founa ngaue ki hono fakalele ‘o e Potungaue ki he 2025/26-2027/28 pea mo ‘emau tokoni ki hono maa’usia ‘a e Taumu’a Fakafonua ‘a e Pule’anga ‘i he Palani Fakalalakala Fakafonua ‘a Tonga II 2015 – 2025 – ko ha Tonga ‘oku fakalalakala ange kimu’a ‘o poupoua e tu’unga lelei ange ‘o e mo’ui ‘a e tokotaha kotoa.

Kuo mau fokotu’u kiate kimautilu ha ngaahi taumu’a ngaue te ne pole’i ‘a e Potungaue ki he ta’u ‘e tolu ka hoko pea ‘oku mau tukupa ke maa’usia ‘a e ngaahi taumu’a ngaue ko ia. ‘Oku mau tukupa ki he taliui fakafo’ituitui mo fakapotungaue; fakahoko fatongia lelei; taimi totonu ‘i he ngaue, hokohoko atu aipe ‘a e fakalalakala pea mo tu’ulua. ‘Oku mau fakataumu’a ki he tu’unga ma’olunga taha ‘o e lelei taha ‘o e fuafatongia ‘i hono –

- ngaue tokoni ki he ngaahi fakamaau’anga;
- tonu ‘a e fakamatala mahu’inga ki he kakai ‘i ha taimi totonu, lelei mo e founa fakamole lelei; mo e
- tu’utu’uni fale’i lelei ki Kapineti.

‘I he’eku hoko ko e Minisita, ‘oku ou fiefia ke ‘oatu ‘a e Palani Fakapotungaue & Patiseti ‘a e Potungaue Fakamaau’anga’ ki he vaha’a taimi 2025/26 - 2027/2028.

Hon. Mo’ale Finau
Minisita ma’a e Potungaue Fakamaau’anga

PŌPOAKI MEI HE ‘OFISA PULE NGAUE

Ko e Palani Fakapotungaue ‘a e Potungaue ki he vaha’a taimi 2025/26 - 2027/28 ‘oku’ ne ‘omai ‘a e Palani ke malava ke fakakakato ‘a e ngaahi Fatongia ‘o e Potungaue ‘i he ngaahi tu’utu’uni fakataumu’a ‘o e Pule’anga lolotonga ‘oku felave’i mo e Potungaue Fakamaau’anga pea hange ko hono faka’ilonga’i mai ‘i he Palani Fakalakalaka Fakafonua ‘a Tonga II 2015 – 2025 Taumu’a Fakahoko Fatongia D. Ko e ngaahi tukupā ko ‘eni ‘oku ne fakaho’ata mai ‘a e ngaahi tukupā ‘a e Pule’anga fakamamani lahi ke maa’usia ‘a e Taumu’a Fakalakalaka Tu’uloa ‘o e ngaahi Pule’anga Fakatahataha’ ka e tautautefito ki he Taumu’a 16.

Ko e ngaahi kaveinga lalahi ‘oku fai ki ai e fakamamafa ki he 2025/26 – 2027/28 ‘a e Potungaue Fakamaau’anga ‘oku hā atu ia ‘i lalo:

- i. Fakaivia ‘a e Lao mo e Fakamaau Totonu (Faka’ai’ai ‘a e pule ‘a e lao ‘i he tu’unga pe levolo fakafonua mo fakatu’apule’anga pea fakapapu’i ‘oku vahevahe tatau ‘a e fakamaau totonu ki he tokotaha kotoa)
- ii. Fakaivia ‘a e Taliui mo e ‘Ata-kitu’a (Fakatupulaki kimu’a ‘a e ngaahi fa’unga mo e founga ngaue ‘oku taliui mo ‘ata kitu’a ‘i hono ngaahi va’a fakalotofale (‘Ofisi ‘o e Va’a Fakataki, Fakalao & Tu’utu’uni Ngaue, Ngaahi Fakamaau’anga, Va’a Ngaue Malu’i Angalelei mo e Peilifi mo e ‘Ofisi ‘o e Failesisita Seniale);
- iii. Fakasi’isi’i ‘aupito ‘a e fa’ahinga ‘o e fakamamahi mo e ngaahi mate ‘oku felālāve’i;
- iv. ‘Oatu ‘a e faka’ilonga fakalao (ID) ki he tokotaha kotoa, kau ai hono lesisita ‘o e fa’ele.

‘I he vaha’a taimi palani ko ‘eni, kuo pau ke tokanga’i lelei ‘e he Potungaue ‘a e ngaahi liliu pea fakahoko ‘a e ngaue kuo ‘osi fokotu’u ke a’usia ha fakalakalaka kimu’a ‘i hono maa’usia ‘o e fakamaau totonu, ko ha tafa’aki ‘oku ne fakama’unga ki ai ‘a e fakamamafa ‘o ‘emau palani ngaue.

Ko e palani ko ‘eni na’e fakama’opo’opo ia ‘e he Kau Taki ‘o e ngaahi Va’a ‘o e Potungaue fakataha mo e Timi Va’a Palani ‘o e ‘Ofisi ‘o e Palēmia.

Dr. Sela T. Moa

‘Ofisa Pule Ngaue ma’a e Fakamaau’anga

1 PALANI FAKAPOTUNGAUE FAKALUKUFUA

Ko e Palani Fakapotungaue ni ko e kongia ia 'o e Palani Ngaue Fakafonua 'a ia 'oku tokanga'i 'e he 'Ofisi 'o e Palemia. 'Oku tataki 'a e palani ko'eni 'e he Palani Fakalakalaka Fakafonua II 'a Tonga (TSDF II) pea tokoni'i 'a Tonga ki hono fakahoko 'a e Ngaahi Taumu'a Fakalakalaka Tu'uloa (SDG). 'Oku fehokotaki 'o fakafou 'i he ngaahi ola fakafonua 'o e Palani Fakalakalaka Fakafonua 'a Tonga 'oku fenapasi ki he ngaahi taumu'a fakahoko fatongia 'o e Potungaue.

Ko e taumu'a 'o e Palani Fakapotungaue ni ke ne 'omai fakatou'osi ha makatu'unga mo e fakatonuhia ki he patiseti ke poupu'i mo tataki 'a e ngaue 'a e Potungaue pea mo e founa hono tokanga'i e ngaahi kupu fengaue'aki mo e kakai fakalukufua.

1.1 Ngaahi Fatongia

Ko e ngaahi tefito'i fatongia 'o e Potungaue Fakamaau'anga ko e: -

- Ke 'oatu 'a e tu'utu'uni fale'i ki Kapineti 'i ha ngaahi me'a 'oku hoko 'i he malumalu 'o e ngaahi fatongia 'a e Potungaue;
- Ke 'oatu 'a e ngaahi fatongia poupu ki he ngaahi Fakamaau'anga 'o kau ai 'a e kau ngāue ki he fakamaau'anga, ngaahi ngaue malu'i angalelei mo e peilifi;
- Ke fakalele 'a e Lesisita Sivile Fakafonua 'a e Pule'anga ('Ofisi 'o e Failesisita Seniale);
- Ke 'oatu 'a e ngaahi ngaue fakalao ta'etotongi kia kinautolu 'oku hao mou'i mei he fakamamahi faka'api.

1.1.1 Ngaahi Lao Tefito & Tu'utu'uni

◆ Lao 'o e Kau Peilifi 2000	◆ Lao ki he Lesisita 'o e Fa'ele, Pekia mo e Mali 1926	◆ Ngaahi Tu'utu'uni (Liliu Hingoa) 'a e Failesisita Seniale 2011
	◆ Ngaahi Tu'utu'uni 'a e Failesisita Seniale ki he Fa'ele, Pekia mo e Mali 1979	

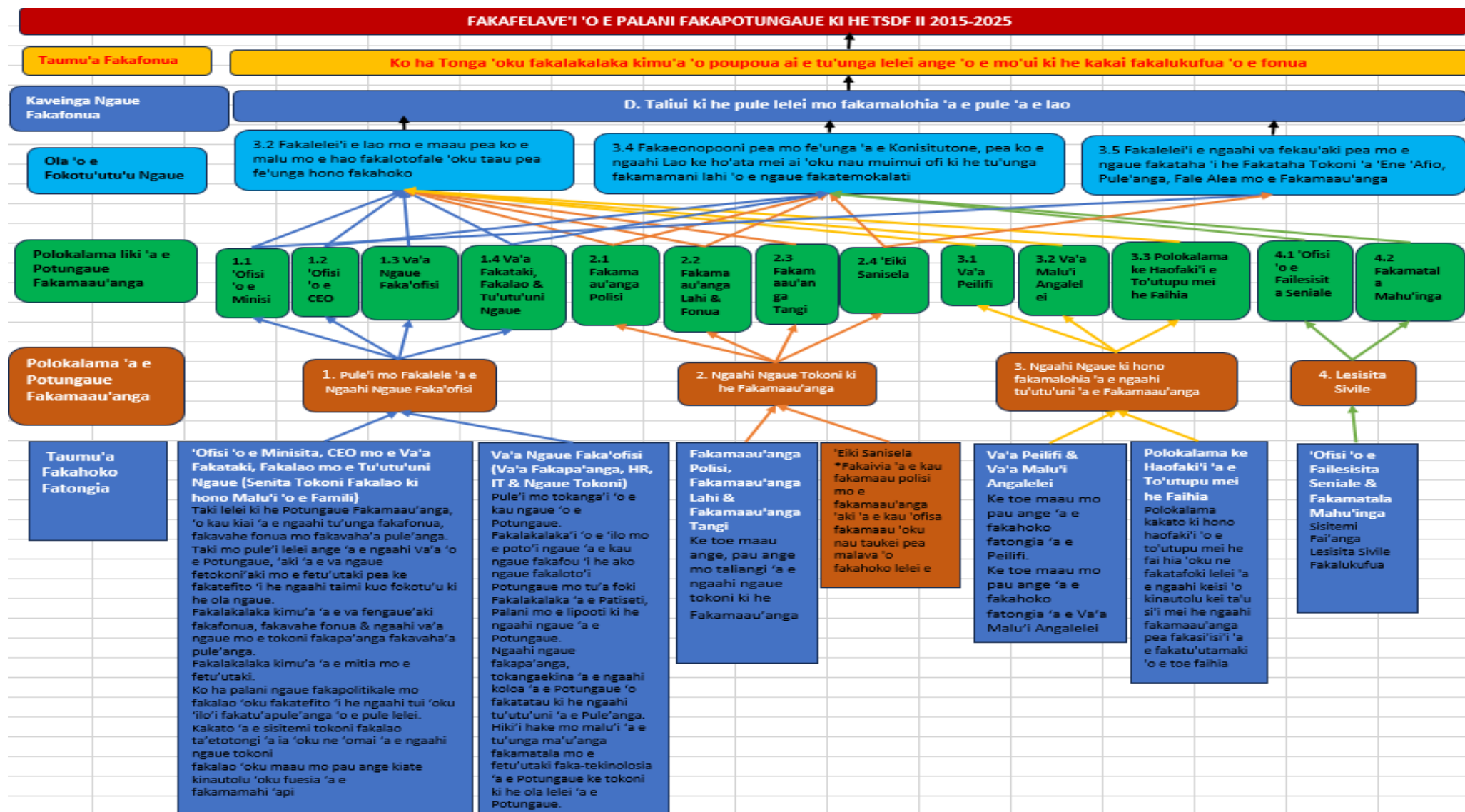
1.2 Ngaahi Kupu Fengaue'aki

'Oku tukupa 'a e Potungaue Fakamaau'anga ke fakahoko hono ngaahi tefito'i fatongia 'o fakatatau ki he ngaahi 'amanaki 'o 'ene ngaahi kupu fengaue'aki. Kuo fakamu'omu'a ai 'e he Potungaue 'a hono fakama'opo'opo 'a e ngaahi fiema'u 'a e ngaahi kupu fengaue'aki pea fakatahataha'i 'a e ngaahi fiema'u ni ki hono fa'u 'o e Ngaahi Ola 'o e Fakahoko Fatongia Fakapotungaue, Ngaahi Ngaue mo e Ngaahi Me'afua Tefito 'oku fua'aki 'a e fakahoko fatongia (KPIs).

'Oku fakamu'omu'a 'e he Potungaue 'a hono fakaivia 'o e Fakamaau'anga mo e ngaahi fatongia 'o e Va'a ki he Ngaahi Fakamatala Mahu'inga ke fakapapu'i 'oku taliui honau ngaahi fatongia ngaue ki he 'enau ngaahi manako mo e fiema'u. 'Oku toe fakamu'omu'a foki 'e he Potungaue 'a e fiema'u ke tupulaki 'a hono ma'u 'o e fakamaau totonu ma'a kinautolu 'oku faingata'a'ia mei he ngaahi fakamamahi. 'Oku 'oatu 'i he tepile 'i lalo 'a e ngaahi kupu fengaue'aki tefito 'a e Potungaue mo honau ngaahi vā fekau'aki mo e Potungaue.

<i>Hingoa Nounou 'o e Kupu Fengaue'aki</i>	<i>Kasitoma 'a e MOJ</i>	<i>Tokoni ki he MOJ</i>	<i>Hoa Ngaue mo e MOJ</i>	<i>Supavaisa 'o e MOJ</i>
Kapineti				x
Fakamaau'anga	x			
Kakai Fakalukufua	x			
Komisoni Kau Ngaue Fakapule'anga		x	x	x
Potungaue Pa'anga	x	x		
Fale Alea			x	
Ngaahi Hoa Ngaue Fakalakalaka		x	x	

1.3 Mape 'o e Ngaahi Ola 'o e Potungaue Fakamaau'anga

*2.4: Ko e 'Eiki Sanisela 'oku 'ikai ke 'I he mafai ia 'o e Potungaue Fakamaau'anga pe ko e Pule'anga (vakai ki he Poloseki hono toe siofi e Konisitutone)

‘Oku ha atu ‘i he Mape ‘o e Ngaahi Ola ‘i ‘olunga ‘a e ngaahi levolo lalahi ‘i he fakahokohoko ‘o e ngaahi ola ‘o e Potungaue ‘i he vā fakangaue ki he Palani Fakalakalaka Fakafonua ‘a Tonga (TSDF). Mei ai ‘oku ne fakafehokotaki mo poupou’i ‘a e Ola Fakakautaha ‘o e Palani Fakalakalaka Fakafonua ‘a Tonga (TSDF) ke a’u ki he Ola Fakafonua totonu ka e mahu’inga tefito pe ki he Uesia Fakafonua ‘o e Palani Fakalakalaka Fakafonua ‘a Tonga (TSDF).

‘Oku toe fakaha atu foki ‘i heni ‘a e ngaahi polokalama mo e ngaahi polokalama iiki ‘o e Potungaue, pea mo e ngaahi fehokotaki felalave’i ki he Ngaahi Taumu’a Fakalakalaka Tu’uloa e Ngaahi Pule’anga Fakatahataha. ‘Oku makatu’unga ‘a e mape ni ‘i he Palani Fakapotungaue’. ‘Oku hoko ai ‘a e lipooti’ ni ko e fakamatala nounou ki he Palani Fakapotungaue mo e Patiseti ‘a e Potungaue’.

1.4 Taumu’a Fakalakalaka Tu’uloa/ Palani Ngaue Fakafeitu’u

Ko e ngaahi taumu’a fakahoko fatoniga ‘o e Potungaue ‘oku fakatefito ia ‘i he taki fakafonua, pule lelei mo e tu’utu’uni ngaue. Lolotonga ‘o e Fa’unga Patiseti ki he Taimi Lotoloto (MTBF), ‘e vakai’i ofi ‘e he Potungaue mo fakapapau’i ko e ngaahi taumu’a fakahoko fatongia ‘oku ha atu ‘i lalo ‘e kei hokohoko atu ‘ene tokoni ki he ngaahi taumu’a fakalakalaka kuo fokotu’u pea ke maa’usia foki ‘i he ta’u ‘e tolu ka hoko.

‘Oku poupou’i ‘e he ngaahi taumu’a fakahoko fatongia ‘a e Potungaue Fakamaau’anga’ ‘a e Ngaahi Taumu’a Fakalakalaka Tu’uloa ‘o e Ngaahi Pule’anga Fakatahataha’ ‘a ia ‘oku ‘i ai ‘a e:

- **Taumu’a Ola Fika 16:** Faka’ai’ai e nofo melinó mo e sosaieti ‘oku kau kãtoa ki he fakalakalaka ‘oku tu’uloá, pea fakafaingamālie ‘a e toko taha kotoa pē ki he fakamaau totonú, pea fa’u ha ngaahi potungāue ‘oku lelei, tali ui, pea mo fakakau kãtoa he lēvolo kotoa pē

‘Oku ha heni ‘a e felave’i ‘o e ngaahi polokalama ‘o e Potungaue pea mo e ngaahi Taumu’a Fakalakalaka Tu’uloa mo hono ngaahi me’afua fakahoko fatongia:

<i>Polokalama ‘a e Potungaue</i>	<i>Taumu’a Fakahoko Fatongia</i>	<i>Taumu’a Langa Fakalakalaka Tu’uloa ‘oku tu’uloa</i>	<i>Ngaahi Me’afua Fakahoko Fatongia ‘o e Ngaahi Taumu’a</i>
Polokalama 1: Pule’i mo Fakalele ‘a e Ngaahi Ngaue Faka’ofisi	Taumu’a Fakahoko Fatongia 1: Taki lelei ki he Potungaue Fakamaau’anga, ‘o kau ki ai ‘a e ngaahi tu’unga fakafonua, fakavahe Fonua mo fakavaha’a pule’anga	Taumu’a Ola Fika 16: Faka’ai’ai e nofo melinó mo e sosaieti ‘oku kau kãtoa ki he fakalakalaka ‘oku tu’uloá, pea fakafaingamālie ‘a e toko taha kotoa pē ki he fakamaau totonú, pea fa’u ha ngaahi potungāue ‘oku lelei, tali ui, pea mo fakakau kãtoa he lēvolo kotoa pē	16.6.1 Pēseti ‘o e lahi ‘o e fakamole tefito ‘a e pule’angá ‘o fakatatau mo e ‘uluaki patiseti kuo tali ke ngāue’akí, ‘o fakafaikehekehe’i fakasekitoa (pe ko e vahevahe ‘o fakatatau ki he ngaahi kongokonga lalahi ‘o e patiseti pe ha me’a pehē).
	Taumu’a Fakahoko Fatongia 2: Taki mo pule’i lelei ange ‘a e ngaahi Va’a ‘o e Potungaue, ‘aki ‘a e va ngaue fetokoni’aki mo e fetu’utaki pea ke fakatefito ‘i he ngaahi taimi kuo fokotu’u ki he ola ngaue		16.7.1 Lahi ‘o e ngaahi tu’unga (‘i he ta’u motu’á, fefine pe tangata, kakai uesiá pea mo e ngaahi kulupu ‘o e tohi kakai) ‘i he ngaahi ngāue’anga ‘a e pule’angá (fale alea ‘o e fonuá pe fakafeitu’u, ngāue fakapule’angá, mo e fakamaau’angá) ‘o fakahoa ki he vahevahe fakafonuá.
	Taumu’a Fakahoko Fatongia 3: Fakalakalaka kimu’a ‘a e va fengaue’aki fakafonua, fakavahe fonua & ngaahi va’a ngaue mo e tokoni fakapa’anga fakavaha’a pule’anga		

	Taumu'a Fakahoko Fatongia 10: Ko ha palani ngaue fakapolitikale mo fakalao 'oku fakatefito 'i he ngaahi tui 'oku 'ilo'i fakatu'apule'anga 'o e pule lelei		16.3.1 Pēseti 'o e fa'ahinga kuo nau uesia mei ha fakamālohi he māhina 'e 12 kuo hili kuó nau lipooti 'a honau fakamamahi'í ki he kau pule fe'unga pe ko ha ngaahi me'angāue kuo nau ma'u 'a e mafai ki he fakalelei 'o e ngaahi fepakí ('a ia 'oku toe ui ko e lahi 'o e fai hia kuo lipootí).
	Taumu'a Fakahoko Fatongia 11: Kakato 'a e sisitemi tokoni fakalao ta'etotongi'a ia 'oku ne 'omai 'a e ngaahi ngaue tokoni fakalao 'oku maau mo pau ange kiate kinautolu'oku fuesia 'a e fakamamahi 'api		16.1.3 Pēseti 'o e tokolahi 'o e kakai kuo fakamālohi'i fakasino, faka'atamai, mo e tō'onga 'o e nofo fakamalí he māhina 'e 12 kuo hili.
			16.2.1 Peseti 'o e fanau 'i he ta'u 1-17 kuo nau a'usia ha fa'ahinga tautea ki he sino/pe ko e fakaaao 'o e 'atamai 'e honau kau tauhi 'i he mahina kuo hili
			16.2.3 Pēseti 'o e kakai fefine kei ta'u si'i mo e kakai tangata 'i he ta'u 18-24 kuo nau a'usia 'a e fakamālohi 'i he to'onga 'o e nofo fakamali ki mu'a he'enau ta'u 18.
			16.3.1 Pēseti 'o e fa'ahinga kuo nau uesia mei ha fakamālohi he māhina 'e 12 kuo hili kuó nau lipooti 'a honau fakamamahi'í ki he kau pule fe'unga pe ko ha ngaahi me'angāue kuo nau ma'u 'a e mafai ki he fakalelei 'o e ngaahi fepakí ('a ia 'oku toe ui ko e lahi 'o e fai hia kuo lipootí).
Polokalama 2: Ngaahi Ngaue Tokoni ki he Fakamaau'anga	Taumu'a Fakahoko Fatongia 12: Ke toe maau ange, pau ange mo taliangi 'a e ngaahi ngaue tokoni ki he Fakamaau'anga	Taumu'a Ola Fika 16: Faka'ai'ai e nofo melinó mo e sosaieti 'oku kau kātoa ki he fakalakalaka 'oku tu'uloá, pea fakafaingamālie 'a e toko taha kotoa pē ki he fakamaau totonú, pea fa'u ha ngaahi potungāue 'oku lelei, tali ui, pea mo fakakau kātoa he lēvolo kotoa pē	16.3.1 Peseti 'o e fa'ahinga kuo nau uesia mei ha fakamalohi he mahina 'e 12 kuo hili kuo nau lipooti 'a honau fakamamahi'i ki he kau pule fe'unga pe ko ha ngaahi me'angaue kuo nau ma'u 'a e mafai ki he fakalelei 'o e ngaahi fepaki ('a ia 'oku toe ui ko e lahi 'o e fai hia kuo lipooti).
Polokalama 3: Ngaahi Ngaue ki hono fakamalohia 'a e tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga	Taumu'a Fakahoko Fatongia 13: Ke toe maau mo pau ange 'a e fakahoko fatongia 'a e Peilifí'	Taumu'a Ola Fika 16: Faka'ai'ai e nofo melinó mo e sosaieti 'oku kau kātoa ki he fakalakalaka 'oku tu'uloá, pea fakafaingamālie 'a e toko taha kotoa pē ki he fakamaau totonú, pea fa'u	16.3.1 Peseti 'o e fa'ahinga kuo nau uesia mei ha fakamalohi he mahina 'e 12 kuo hili kuo nau lipooti 'a honau fakamamahi'i ki he kau pule fe'unga pe ko ha ngaahi me'angaue kuo nau ma'u 'a e mafai ki he fakalelei 'o e ngaahi fepaki ('a ia 'oku toe ui ko e lahi
	Taumu'a Fakahoko Fatongia 14: Ke toe maau mo pau ange 'a e fakahoko fatongia 'a e Va'a		

	Malu'i Angalelei	ha ngaahi potungāue 'oku lelei, tali ui, pea mo fakakau katoa he lēvolo kotoa pē	'o e fai hia kuo lipooti).
	Taumu'a Fakahoko Fatongia 15: Polokalama kakato ki hono haofaki'i 'o e to'utupu mei he fai hia 'oku ne fakatafoki lelei 'a e ngaahi keisi 'o kinautolu kei ta'u si'i mei he ngaahi fakamaau'anga pea fakasi'isi'i 'a e fakatu'utamaki 'o e toe fai hia		
Polokalama 4: Lesisita Sivile	Taumu'a Fakahoko Fatongia 16: Sisitemi Fai'anga Lesisita Sivile Fakalukufua	Taumu'a Ola Fika 16: Faka'ai'ai e nofo melinó mo e sosaieti 'oku kau katoa ki he fakalakalaka 'oku tu'uloá, pea fakafaingamālie 'a e toko taha kotoa pē ki he fakamaau totonú, pea fa'u ha ngaahi potungāue 'oku lelei, tali ui, pea mo fakakau katoa he lēvolo kotoa pē	16.9.1 Pēseti 'o e fānaú 'i lalo he ta'u 5 kuo lēsisita honau 'aho fā'ele'í 'i ha mafai fakasivile, 'o fakafaikehekehe'i ki he ta'u motu'á.

1.4.1 Ola 'o e Palani Langa Fakalakalaka 'a Tonga mo e ngaahi Taumu'a Ola 'oku poupoua 'e he Ngaahi Polokalama 'a e Potungaue

Ko e ngaahi fokotu'utu'u ki hono fakamu'omu'a 'o e pule lelei' mo hono fakakau 'o e ngaahi tu'utu'uni felave'i, 'oku ha mei ai 'a e fiema'u ke toe fakalelei'i ange 'a e fatongia 'o e Potungaue Fakamaau'anga' 'aki 'a hono 'oatu ke tatau 'a e fakamaau totonu ki he tokotaha kotoa. 'Oku mau tui ko hono fakahoko 'a e ngaahi taumu'a fakahoko fatongia 'oku ha atu 'i lalo, 'e poupou lelei ia ki he ngaahi Kaveinga Ngaue Fakafonua mo e Ola 'o e Fokotu'utu'u Ngaue 'o e TSDF II ke maa'usia ha Taumu'a Fakafonua 'o ha *'Tonga 'oku fakalakalaka kimu'a 'o poupoua ai e tu'unga lelei ange 'o e mo'ui ki he kakai fakalukufua 'o e fonua'*.

Ko e ngaahi fatongia 'o e Potungaue 'oku fakapatonu hangatonu ia ki he ngaahi Ola 'o e Fokotu'utu'u Ngaue 3.2, 3.4 mo e 3.5 'a e TSDF. 'Oku ne fakapapau'i ai heni ko e ngaahi ngaue mo e feinga kotoa pe 'oku tokoni ia ki he ngaahi Ola 'o e Fokotu'utu'u Ngaue kuo 'oatu 'i 'olunga 'aki 'a hono fakapapau'i 'oku toutou vakai'i 'a e ngaahi lao felave'i mo e tu'utu'uni ngaue 'oku tokangaekina 'e he Potungaue, fakaeonopooni pea fakaa'u ki he kakai kenau 'ilo mo muimui ki ai. Ko e ngaahi Fakamaau'anga 'o fakafou 'i he Potungaue 'oku nau fakahoko 'a e tu'utu'uni fakamaau'anga mo fakapapau'i 'oku muimui pau 'a e kakai ki he kotoa 'o e ngaahi lao mo e tu'utu'uni kae fakahoko 'e he ongo Va'a Peilifi mo e Malu'i Angalelei hono fakamalohia 'a e ngaahi tu'utu'uni 'a e fakamaau'anga ke fakapapau'i ai pe 'oku maaui mo lelei 'a hono fakamalohia 'a e ngaahi lao mo e tu'utu'uni ko'eni. 'Oku poupou foki 'e he Va'a Fakataki, Fakalao & Tu'utu'uni Ngaue 'a e Ola 'o e Fokotu'utu'u Ngaue fakafou 'i he'enau ngaahi polokalama 'oku fakahoko ke 'ilo ki ai 'a e kakai mo e ngaahi polokalama a'u atu ke fakapapau'i 'oku mahino'i 'e he kakai kau ai foki mo e ngaahi 'elia mama'o atu 'a e ngaahi lao, lolotonga ia na'e fakahoko mo e talatalanoa fekau'aki mo e Lao Fakaangaanga 'a Tonga ki hono Fakamaau'i 'o e To'utupu 2024 'aia 'oku te'eki ai ke tepile'i 'i he Fale Alea. 'Oku fakapapau'i 'e he Fai'anga Lesisita 'o Tonga ko hono ngaahi lao mo e tu'utu'uni ngaue 'oku fakaeonopooni ke ne ho'ata mai 'a e ngaahi tu'unga fakavaha'a pule'anga pea 'oku toe tokoni foki 'a e 'Ofisi 'o e CEO mo e Minisita ki hono fakalelei'i 'a e va fengau'e'aki 'i he vaha'a 'o e ngaahi va'a tefito 'o e Pule'anga. Ko e ngaahi tokoni kotoa ko'eni 'oku fakapatonu pe ia ki he ngaahi Ola 'o e Fokotu'utu'u Ngaue 'e tolu (3) 'o poupoua 'a e Kaveinga Ngaue Fakafonua D 'o hange ko 'ene ha 'i he tepile 'i lalo.

Kaveinga Ngaue Fakafonua	Ola 'o e Fokotu'utu'u Ngaue	Polokalama 'o e Potungaue
D. Taliui ki he pule lelei mo e fakamalohia e pule 'o e lao.	3.2: Fakalelei'i e lao mo e maau pea ko e malu mo e hao fakalotofale 'oku taau pea fe'unga hono fakahoko.	1. Pule'i mo Fakalele 'a e Ngaahi Ngaue Faka'ofisi ('Ofisi 'o e Minisita, CEO, Va'a Ngaue Faka'ofisi & Va'a Fakataki, Fakalao & Tu'utu'uni Ngaue)
		2. Ngaahi Ngaue Tokoni ki he Fakamaau'anga (Fakamaau'anga Polisi, Lahi, Fonua & Tangi)
		3. Ngaahi Ngaue ki hono Fakamalohia 'a e Ngaahi Tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga (Va'a Peilifi & Malu'i Angalelei, Polokalama ki hono Haofaki'i 'o e To'utupu mei he Fai Hia)
	3.4: Ke fakaeonopooni pea mo fe'unga 'a e Konisitutone, pea ko e ngaahi Lao ke ho'ata mei ai 'oku nau muimui ofi ki he tu'unga fakamamani lahi 'o e ngaue fakatemokalati.	1. Pule'i mo Fakalele 'a e Ngaahi Ngaue Faka'ofisi ('Ofisi CEO, Va'a Fakataki, Fakalao & Tu'utu'uni Ngaue)
		2. Ngaahi ngaue tokoni ki he Fakamaau'anga (Fakamaau'anga Polisi, Lahi & 'Eiki Sanisela)
		4. Lesisita Sivile ('Ofisi 'o e Failesisita Sivile, Fakamatala Mahu'inga)
	3.5: Fakalelei'i 'a e ngaahi va fekau'aki pea mo e ngaue fakataha 'i he Fakataha Tokoni 'a 'Ene 'Afio, pule'anga, fale alea & fakamaau'anga.	1. Pule'i mo Fakalele 'a e Ngaahi Ngaue Faka'ofisi ('Ofisi 'o e Minisita)
		2. Ngaahi Ngaue Tokoni ki he Fakamaau'anga ('Eiki Sanisela)

1.4.2 Tefito'i Kaveinga Ngaue 'a e Pule'anga (GPA) 2025 - 2028

'Oku poupu' i 'e he Potungaue 'a e ngaahi Tefito'i Kaveinga Ngaue kotoa pe 'a e Pule'anga, kae fakatefito 'i he Sekitoa 'oku 'i he malumalu 'o hono:

Toe vakai'i 'a e ngaahi Lao, ngaahi Tu'utu'uni mo e Tu'utu'uni Ngaue felave'i ke fakamamafa'i 'a e hao mo e malu 'o e sosaieti. Ko hono toe vakai'i 'o e ngaahi Lao felalave'i 'oku lolotonga fakahoko 'a e ngaue ki ai mo e taumu'a ke faka'ilonga'i 'oku 'i ai 'a e mafai fakalao 'oku fiema'u ke ne holoki lelei 'a hono tufaki mo hono ngaue'aki 'a e faito'o ta'efakalao.

Tefito'i Kaveinga Ngaue 'a e Pule'anga (GPA) 2: Ke hokohoko atu 'a e fengaue'aki Fakalotofonua mo e Fakatu'apule'anga 'i he feinga ke fakasi'isi'i 'a hono tufaki mo hono ngaue'aki 'o e Faito'o Ta'efakalao pea fakahoko ha ngaahi founa ngaue ke ne fakasi'isi'i 'a hono ngaahi uesia tamaki

Taketi 'o e 'Asenita Ngaue Mahu'inga 'a e Pule'anga	Taumu'a Fakahoko Fatongia	Ngaahi Ngaue Lalahi	Taketi 'a e Potungaue ki he Ta'u Fakapa'anga 2025/26	Taketi 'a e Potungaue ki he Ta'u Fakapa'anga 2026/27	Taketi 'a e Potungaue ki he Ta'u Fakapa'anga 2027/28
Fakasi'isi'i hono tufaki mo e fakafaingamalie ke ngaue'aki 'o e faito'o ta'efakalao Fokotu'u 'o ha	Taumu'a Fakahoko Fatongia 10: Ko ha palani ngaue fakapolitikale mo fakalao 'oku fakatefito 'i he ngaah tui 'oku 'ilo'i fakatu'apule'anga 'o e pule lelei	Toe vakai'i 'a e ngaahi lao 'oku tokanga'i 'e he Potungaue (vakai ki he tepile 'i he vahe 1.1.1 'i 'olunga)	Toe vakai'i 'a ngaahi lao felave'i kotoa mo e tu'utu'uni ngaue 'oku tokanga'i 'e he Potungaue (vakai ki he tepile 'i he vahe 1.1.1 'i 'olunga)	Toe vakai'i 'a ngaahi lao felave'i kotoa mo e tu'utu'uni ngaue 'oku tokanga'i 'e he Potungaue (vakai ki he tepile 'i he vahe 1.1.1 'i 'olunga)	Toe vakai'i 'a ngaahi lao felave'i kotoa mo e tu'utu'uni ngaue 'oku tokanga'i 'e he Potungaue (vakai ki he tepile 'i he vahe 1.1.1 'i 'olunga)

Founga Ngaue PR 'i he faito'o ta'efakalao 'oku tali pea fakahoko	Taumu'a Fakahoko Fatongia 12: Ke toe maau ange, pau ange mo taliangi 'a e ngaahi ngaue tokoni ki he fakamaau'anga	Fakalalakala kimu'a 'a e fengaue'aki fakataha mo e ngaahi kupu fengaue'aki felalave'i	Toe vakai'i 'a e ngaahi lao & tu'utu'uni ngaue kotoa 'oku tokanga'i 'e he Potungaue (vakai ki he tepile 'i he vahe 1.1.1 'i 'olunga)	Toe vakai'i 'a e ngaahi lao & tu'utu'uni ngaue kotoa 'oku tokanga'i 'e he Potungaue (vakai ki he tepile 'i he vahe 1.1.1 'i 'olunga)	Toe vakai'i 'a e ngaahi lao & tu'utu'uni ngaue kotoa 'oku tokanga'i 'e he Potungaue (vakai ki he tepile 'i he vahe 1.1.1 'i 'olunga)
---	--	---	--	--	--

1.4.3 Palani Fakasekitoa, Fakavahe fonua & Fakalalakala Fakakolo

'I he lolotonga ni, 'oku 'ikai ke 'i ai ha palani fakasekitoa mo ha palani fakalalakala fakavahe fonua 'oku ngaue ki ai 'a e Potungaue. Kaekehe, 'oku tokoni lahi 'a e Potungaue 'i hono toe vakai'i 'a e Lao ki hono Pule'i 'a e Ngaahi Faito'o Ta'efakalao 'i hano fiema'u. Ko e teke ko ia ke fakalelei 'a e Lao ki hono Pule'i 'a e Ngaahi Faito'o Ta'efakalao ko ha feinga ia 'a e Pule'anga ke fakafepaki'i 'a hono ngaue'aki 'o e faito'o ta'efakalao 'i Tonga makatu'unga 'i he hoha'a lahi ki he mofele vave 'a e faito'o ta'efakalao pea mo e ma'olunga 'a hono ngaue'aki 'o e faito'o kuo ne fakatupunga ai 'a e ngaahi palopalema kehekehe 'i hotau sosaleti 'o Tonga. Ko ia ai, 'oku fakahoko 'e he Potungaue 'i hono fatongia tefito ko hono toe vakai'i 'a e Lao felave'i, fokotu'u atu ha ngaahi fakalelei pea tuku atu ha tu'utu'uni ngaue 'oku fiema'u ke ngaue'i kuo fokotu'utu'u ke fakangata 'a e tupu'anga 'o e palopalema. Ngaue fakataha mo e ngaahi timi ngaue felave'i pea mo e ngaahi komiti pea ngaue atu mo e kakai mo e ngaahi sekitoa felave'i 'o fakafou 'i hono fokotu'u 'o e Palani Ngaue Fakafonua ki hono Tau'i 'o e Faito'o Ta'efakalao (NAPID). 'Oku 'i ai ma'u pe 'a e hoha'a ki he faito'o ta'efakalao pea 'oku taliangi 'aupito 'a e Fakamaau'anga ki he toe lahi ange 'a e ngaahi founga ki hono tufaki mo ngaue'aki 'o e faito'o ta'efakalao.

'Oku fakahoko foki 'e he Fakamaau'anga 'a e fatongia mahu'inga 'i hono tau'i 'a hono ngaahi, fetuku mai, tufaki mo e ngaue'aki 'o e ngaahi faito'o ta'efakalao. 'Oku 'i ai 'a e hoha'a lahi 'a e pule'anga mo e ngaahi kolo 'i hono tufaki mo hono ngaue'aki 'o e faito'o ta'efakalao 'i Tonga, ko ia ai, 'oku fiema'u vivili ke toe vakai'i 'o e ngaahi lao felalave'i ke tokoni ki he ngaahi Fakamaau'anga 'i hono tuku atu 'a e tautea fe'unga kia kinautolu 'oku fakahalaia'i 'i he hia ni.

Na'e fuofua fokotu'u 'a e Senita Tokoni Fakalao ki hono Malu'i 'o e Famili (FPLAC/ Senita) 'i he 2018 ko e poloseki fakataha 'a e Potungaue Fakamaau'anga mo e Timi Tokangaekina e totonu e ngaahi komiuniti 'i he Pasifiki (SPC/RRRT). Na'e toki fakapaasi 'e he Kapineti kimui ai ke kau mai ki he Pule'anga pea hoko ko e va'a ngaue makehe 'o fakamalumalu 'i he Potungaue 'o kamata mei he 1 Siulai, 2022. 'Oku hokohoko atu aipe 'a e tokangaekina 'e he Senitaa 'a e kau mamahi pe ko kinautolu ne nau a'usia 'a e fakamamahi 'api, tuku atu 'a e fale'i fakalao lelei mo e tokoni fakalao kae pehe foki ki hono fakafofonga fakalao 'i Fale Hopo 'o ka fiema'u. 'Oku kei fakataumu'a pe 'a e Senitaa ke fakalahi 'a e tokolahi 'o kinautolu 'oku nau fekuki mo e fakamamahi 'api pea ke faka'aonga'i lelei 'a e ngaahi tu'utu'uni malu'i 'i he malumalu 'o e Lao ki he Malu'i 'o e Famili 'o fakafou 'i he ngaahi polokalama ki he ngaahi kolo ke 'ilo ki ai 'a e kakai, tekinolosia mo e mitia fakasosiale.

Ko e Polokalama ke Haofaki'i 'a e To'utupu mei he Fai Hia na'e fakapaasi 'e he Kapineti 'i he Tu'utu'uni Kapineti Fika 322 'o e 'aho 18 Me, 2022. Na'e fakapaasi ai ki he Potungaue Fakamaau'anga ke fakahoko 'a e ngaahi fokotu'utu'u kotoape ki he patiseti 'i hono teuteu ki hono fokotu'u. Ko e Polokalama ni 'oku taumu'a ia ke ne haofaki'i mai 'a e to'utupu fai hia 'oku ta'u 17 pea 'i lalo hifo ai mei he sisitemi fakamaau'anga, pea ke nau taliui ki he'enua hia lolotonga ko ia 'oku nau faka'ehi'ehi mei he ngaahi fakahalaia'i fakalao mo hono fakalelei'i 'o e ngaahi tupu'anga tefito 'o e hia. Na'e kamata'i 'a e Polokalama ke Haofaki'i 'a e To'utupu 'i he 2023 'i he malumalu 'o e Va'a Malu'i Angalelei pea na'e fakahoko mo e ngaahi talatalanoa mo e kakai 'o tataki 'e he Komiti Tu'uma'u ki he Lao ki he Talanoa mo e Kakai 'i he Lao Fakaangaanga 'a Tonga ki hono Fakamaau'i 'o e To'utupu 2024. Ko e Lao Fakaangaanga ni na'e fakahu ki he Fale Alea 'i he 2024 ka 'oku te'eki ke tepile'i 'i Fale Alea.

2. FAKALUKUFUA ‘O E POTUNGAUE

2.1 Ngaahi Taumu’a Fakahoko Fatongia ‘a e Potungaue ‘o fakakulupu ki he Ngaahi Va’a Ngaue/ Polokalama Iiki mo e ngaahi Polokalama

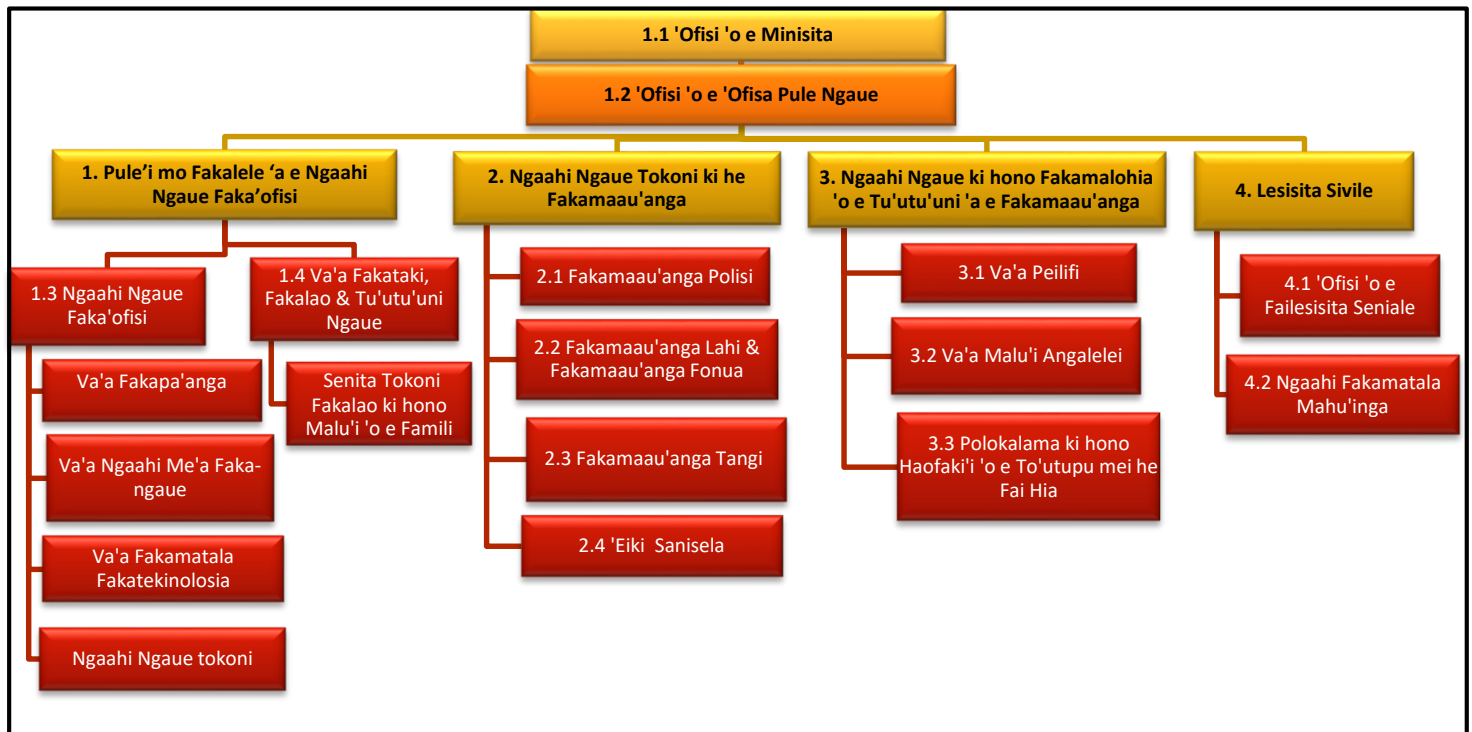
<i>Ngaahi Polokalama</i>	<i>Ngaahi Taumu’a Fakahoko Fatongia ‘o e Potungaue</i>	<i>Ngaahi ngaue ‘oku fakahoko</i>	<i>Va’a fakahoko fatongia</i>
Polokalama 1: Pule’i mo Fakalele ‘a e Ngaahi Ngaue Faka’ofisi	Taumu’a Fakahoko Fatongia 1: Taki lelei ki he Potungaue Fakamaau’anga, ‘o kau kiai ‘a e ngaahi tu’unga fakafonua, fakavahe fonua mo fakavaha’a pule’anga	1. Ngaahi fakataha fakavaha’a pule’anga mo fakavahe fonua ‘oku kau atu ki ai ‘a e Minisita mo e/ pe CEO ke pou pou’i mo hakeaki’i ‘a e ngaahi fiema’u ‘a Tonga. 2. Tepile’i ‘a e Fakamatala Fakata’u ‘a e Potungaue ‘i he Fale Alea.	1.1 ‘Ofisi ‘o e Minisita
	Taumu’a Fakahoko Fatongia 2: Taki mo pule’i lelei ange ‘a e ngaahi Va’a ‘o e Potungaue, ‘aki ‘a e va ngaue fetokoni’aki mo e fetu’utaki pea ke fakatefito ‘i he ngaahi taimi kuo fokotu’u ki he ola ngaue	3. Fakahoko e fakataha fakakuata ‘a e kau Taki Ngaue ‘o e Ngaahi Va’a mo e Minisita. 4. Fakahu ‘a e ngaahi Palani, Patiseti mo e Lipooti ‘a e Potungaue ki he Potungaue Pa’anga, PMO, PSC mo e Fale Alea 5. Toe vakai’i mo muimui’i ‘a e founa ngaue ‘i he failesisita iiki kotoape ke tauhi aipe ‘a e fakahoko lelei ‘o e ngaue. 6. Tataki pea siofi ‘a e ngaahi Poloseki Tokoni lolotonga ‘o fakafofonga’i ‘a e Potungaue pe ko e Sekitoa Fakamaau’anga. 7. Kau atu ki he ngaahi fakakaukau hange ko e Polokalama A’u Atu (REACH program) ke fakaa’u atu ‘a e ngaahi tefito’i fakamatala ki he kakai.	1.2 ‘Ofisi ‘o e CEO
	Taumu’a Fakahoko Fatongia 3: Fakalakalaka kimu’a ‘a e va fengaue’aki fakafonua, fakavahe fonua & ngaahi va’a ngaue mo e tokoni fakapa’anga fakavaha’a pule’anga	8. Fengaue’aki mo fetu’utaki mo e ngaahi va’a ngaue mo e tokoni fakapa’anga fakafonua, fakavahe fonua mo fakavaha’a pule’anga	1.2 ‘Ofisi ‘o e CEO
	Taumu’a Fakahoko Fatongia 4: Fakalakalaka kimu’a ‘a e mitia mo e fetu’utaki	9. Founa fetu’utaki ke fakaha ke ‘ilo kiai ‘a e kakai	1.2 ‘Ofisi ‘o e CEO
	Taumu’a Fakahoko Fatongia 5: Pule’i mo tokanga’i ‘o e kau ngaue ‘o e Potungaue	10. Tuku atu ‘a e tokoni ki he Potungaue ‘i he ngaahi me’a fakangaue	1.3 Va’a Ngaue Faka’ofisi (Ngaahi Me’a Fakangaue)
	Taumu’a Fakahoko Fatongia 6:	11. Fa’u ha palani ako ngaue fakata’u ‘i he ngaahi ngaue ‘a e Va’a Ngaue ki he Ngaahi Me’a	1.3 Va’a Ngaue Faka’ofisi

	Fakalakalaka'i 'o e 'ilo mo e pototi'ngaue 'a e kau ngaue fakafou 'i he ako ngaue fakaloto'i Potungaue mo tu'a foki	Fakangaue ma'a e Potungaue	(Ngaahi Me'a Fakangaue)
	Taumu'a Fakahoko Fatongia 7: Fakalakalaka kimu'a 'a e Patiseti, Palani mo e Lipooti ki he ngaahi ngaue 'a e Potungaue	12. Ngaue ki hono teuteu'i 'o e ngaahi Palani & Patiseti, Lipooti 'a e Potungaue mo e Sivi'i 'o e Fakahoko Fatongia	1.3 Va'a Ngaue Faka'ofisi (Ngaahi Me'a Fakangaue)
	Taumu'a Fakahoko Fatongia 8: Ngaahi Ngaue Fakapa'anga, Fakatau mo e Tokangaekina 'o e Ngaahi Koloa 'a e Potungaue	13. Fakahu atu 'a e ngaahi Palani mo e Lipooti Fakapa'anga 'a e Potungaue ki he Potungaue Pa'anga & Potungaue Tanaki Pa'anga mo e Tute 14. Tuku atu 'a e fakama'opo'opo 'o e ngaahi lipooti ki he lekooti fa'ele, pekia mo e mali ki he CEO 'i he fiema'u 'a e 'Ofisi 'o e 'Atita Seniale	1.3 Va'a Ngaue Faka'ofisi (Va'a Fakapa'anga)
	Taumu'a Fakahoko Fatongia 9: Hiki'i hake mo Malu'i 'a e Fakamatala, Fetu'utaki mo e Fetu'utaki fakatekinolosia ke ola lelei 'a e ngaahi fatongia 'o e Potungaue	15. Fa'u, fakahoko, tokanga'i mo fakalelei'i 'a e Polokalama Fakakomipiuta ke fakapapau'i 'a e malu 'o e fakamatala mo e malu 'i he 'initaneti 16. Hiki'i hake mo hono pule'i 'a e ngaahi me'a ngaue fetu'utaki fakakomipiuta (fakatatau ki he ngaahi fakahoko fatongia 'a e liliu fakakomipiuta 'a e pule'anga 'i he Palani Fakapotungaue 'a e 'Ofisi 'o e Palemia) pea mo fengaue'aki mo e Pule'anga mo e paati fika tolu fefakatau'aki	1.3 Va'a Ngaue Faka'ofisi (Fakamatala Tekinolosia)
	Taumu'a Fakahoko Fatongia 10: Ko ha palani ngaue fakapolitikale mo fakalao 'oku fakatefito 'i he ngaahi tui 'oku 'ilo'i fakatu'apule'anga 'o e pule lelei	17. Teuteu'i 'o e fakatonutonu ki he Lao, Tu'utu'uni Ngaue mo e ngaahi Fanongonongo 'a e Fakamaau'anga 18. Fakahoko 'a e ngaahi ako fakalao pea ngaue ki he ngaahi fiema'u fakalao 'o ka fiema'u 19. Tuku atu 'a e tali ki he ngaahi launga kuo ma'u mei he kakai	1.4 Va'a Fakataki, Fakalao & Tu'utu'uni Ngaue
	Taumu'a Fakahoko Fatongia 11: Kakato 'a e sisitemi tokoni fakalao ta'etotongi'a ia 'oku ne 'omai 'a e ngaahi ngaue tokoni fakalao 'oku maau mo pau ange kiate kinautolu 'oku fuesia 'a e fakamamahi 'api	20. Toe vakai'i mo fakalakalaka 'a e ngaahi sisitemi fakaloto'i potungaue ki he maau mo e pau ange 'a e ngaahi ngaue tokoni fakalao 'a ia 'oku kau kiai 'a e fale'i fakalao 'i he 'ofisi mo efakafofonga'i fakalao 'i he fakamaau'anga 21. Fokotu'u 'a e netiueka mo e ngaahi kautaha fakapule'anga kae pehe ki he ngaahi kautaha 'ikai fakapule'anga ke fakalakalaka 'a hono tokangaekina 'o e ngaahi polokalama ako ki he ngaahi kolo fekau'aki mo e Lao ki hono Malu'i 'o e Famili pea mo e ngaahi Lao makehe felave'i mo e Famili 22. Fakaivia 'a e va fengaue'aki mo e ngaahi founga	1.4 Va'a Fakataki, Fakalao & Tu'utu'uni Ngaue (Senita Tokoni Fakalao ki hono Malu'i 'o e Famili)

		ngaue mo e ngaahi kupu fekau'aki ko 'enau tefito'i ngaue 'oku tafataha ki hono tokangaekina 'a kinautolu 'oku fakamamahi'i 'i'api 23. Fakapapau'i ko e ngaahi tohi kole ki he tu'utu'uni malu'i 'i he malumalu 'o e Lao ki hono Malu'i 'a e Famili mo e ngaahi tohi kole makehe ki ha tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga 'i he malumalu 'o e ngaahi Lao Famili kehe 'oku fakahoko e ngaue ki ai 'i he taimi totonu 24. Fakalelei'i mo fakalahi 'a e maa'usia 'o engaahi ngaue tokoni fakalao ta'etotongi 'o fakafou 'i hono ngaue'aki 'o e tekinolosia mo e mitia fakasosiale 25. Langa'i hake 'a e tu'unga 'ilo 'a e kau ngaue ke tauhi aipe 'a e tu'unga lelei 'o e fakahoko fatongia pea tupulaki 'a e maa'usia 'o e fakamaau totonu ki he ngaahi tukui motu	
Polokalama 2: Ngaahi Ngaue Tokoni ki he Fakamaau'anga	Taumu'a Fakahoko Fatongia 12: Ke toe maau ange, pau ange mo taliangi 'a e ngaahi ngaue tokoni ki he Fakamaau'anga	26. Fakalakalaka kimu'a 'a e tu'unga faitu'utu'uni 'o e kau Fakamaau Polisi 27. Tuku atu 'a e ngaahi sevesi faka-fakamaau'anga 'oku malava 'o totongi mo ma'u ngofua ki he kakai	2.1 Fakamaau'anga Polisi
		28. Fokotu'utu'u lelei 'a e founa ngaue lolotonga ke fakasi'isi'i 'a hono toutou fakahoko e ngaue tatau pea ke siofi mo pule'i 'a e founa hopo tangi 29. Fakalelei'i 'a e tu'unga Falala'anga mo e Totonu 'o e ngaahi faile hopo pea fakapapau'i 'oku 'ataa atu 'a e ngaahi fakamatala mei he Fakamaau'anga 'i he 'initaneti 30. Malava ke totongi pea ke a'usia 'a e ngaahi ngäue faka-fakamaau'anga ki he kakai	2.2 Fakamaau'anga Lahi & Fakamaau'anga Fonua
Polokalama 3: Ngaahi Ngaue ki hono Fakamalohia 'a e Tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga	Taumu'a Fakahoko Fatongia 13: Ke toe maau mo pau ange 'a e fakahoko fatongia 'a e Peilifi'	31. Tufa 'a e ngaahi tohi fekau mei he Fakamaau'anga Lahi kimu'a he 'aho hopo (Tu'utu'uni, Tohi fekau ke fakamo'oni he hopo, Tohi fekau ki he kau Sula mo e tohi kehe 'oku tu'utu'uni 'e ha Fakamaau'anga) 32. Tufa 'a e ngaahi tohi fekau mei he Fakamaau'anga Polisi (tikite maumau lao 'i he hala pule'anga, faka'uli konaa, lele 'o fakalaka he fakangatangata 'o e hala pule'anga, tapaka, fakaveve, fefononga'aki he hala pule'anga fakalukufua) 33. Fakahoko e ngaahi tu'utu'uni fakamaau'anga kau ai 'a e tohi mafai fakatau, tohi fekau fakatau mo e tohi koloa 34. Fakatautuki/ Fakatau atu 'a e ngaahi koloa 35. Fokotu'u lakanga fo'ou ('Ofisa Peilifi Kalasi IV ma'a e Va'a Ngaue 'a Ha'apai) 36. Tokangaekina 'o e Fefononga'aki	3.1 Va'a Peilifi
	Taumu'a Fakahoko Fatongia 14: Ke toe maau mo pau ange 'a e fakahoko fatongia Malu'i Angalelei	37. Fakahoko pea tuku atu 'a e fatongia supavaisa ki he kau Malu'i Angalelei 'o fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni fakamaau'anga 38. Teuteu 'a e ngaahi lipooti 'i he kau Malu'i Angalelei mo e lipooti kimu'a 'i he hilifaki tautea ki he kau fai hia kuo fakahalaia'i	3.2 Va'a Malu'i Angalelei
	Taumu'a Fakahoko	39. Fakahu mai 'o e kau ngaue mo fakamalohia 'a e	3.3 Polokalama

	Fatongia 15: Polokalama kakato ki hono haofaki'i 'o e to'utupu mei he fai hia 'oku ne fakatafoki lelei 'a e ngaahi keisi 'o kinautolu kei ta'u si'i mei he ngaahi fakamaau'anga pea fakasi'isi'i 'a e fakatu'utamaki 'o e toe fai hia	Lao Fakaangaanga 'a Tonga ki hono Fakamaau'i 'o e To'utupu hili hano fakapaasi 'e he Fale Alea 40. Langa'i hake 'a e tu'unga 'ilo 'a e kau ngaue	ki hono Haofaki'i 'a e To'utupu mei he Fai Hia
Polokalama 4: Lesisita Sivile	Taumu'a Fakahoko Fatongia 16: Sisitemi Fai'anga Lesisita Sivile Fakalukufua	41. Fakalelei'i 'a e founa lesisita 'i he kotoa 'o e ngaahi fai'anga lesisita iiki pea hokohoko atu e ngaue ki hono hiki fakakomipiuta e ngaahi lekooti (tohi lekooti kuo fakahu ki he tauhi'anga fakakomipiuta) 42. 'A'ahi ki he ngaahi fai'anga lesisita iiki' 'o hange ko hono tu'utu'unia 'e he lao' pea mo e fiema'u 'a e ngaahi polokalama fo'ou 'oku lolotonga fakahoko pea fakahoko 'a e ako ngaue felave'i ki hono ngaue'aki 'a e ngaahi lao, ngaahi tu'utu'uni 'o e lao, ngaahi tu'utu'uni ngaue mo e founa ngaue ki he fa'ele, pekia mo e mali 43. Hokohoko atu 'a e fengaue'aki mo e Netiueka ki he Failesisita Sivile, SPC, ngaahi kautaha fakavaha'a pule'anga kehe mo e ngaahi kupu fekau'aki ke fakaivia 'a e polokalama fakakomipiuta 'o e Lesisita Sivile) 44. Ola lelei 'a e vahevahe 'a e fakamatala mo e ngaahi tefito'i ma'u'anga fakamatala mahu'inga (Mo'ui/ & Sitetisitika) mo e fakahoko fatongia 'a e pule'anga fakakomipiuta (E-government) 'i he vahevahe fakamatala mo e ngaahi kupu fengaue'aki 45. Fa'u, toe vakai'i mo siofi 'a e ngaahi lao & tu'utu'uni ngaue, founa ngaue fekau'aki mo ha ngaahi ngaue 'oku felave'i mo e lekooti fa'ele, pekia mo e mali. 46. Faka'ai'ai mo Malu'i 'a e faka'ilonga fakalao, ngaahi totonu, malu mo e ngaahi me'a kau ki he lelei 'o e tangata'i/ fefine'i fonua Tonga mo e kakai nofo fonua 47. Fakalakalaka kimu'a 'a e tokolahi 'o e Lesisita 'o e Pekia 'i Tonga	4.1 'Ofisi 'o e Failesisita Seniale 4.2 Fakamatala Mahu'inga

2.2 Fa'unga 'o e Potungaue

Ko e fakaikiiki 'o e fa'unga 'o e Potungaue 'i he Polokalama mo e Faka-Va'a 'oku 'oatu ia 'i he Fakamatala Fakalahi 1.

- Polokalama 1: Pule'i mo Fakalele 'a e Ngaahi Ngaue Faka'ofisi
- Polokalama 2: Ngaahi Ngaue Tokoni ki he Fakamaau'anga
- Polokalama 3: Ngaahi Ngaue ki hono Fakamalahia 'o e Tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga
- Polokalama 4: Lesisita Sivile

2.3 Fakamatala Nounou 'o e Ngaahi Palani Fakalelei Lalahi

'Oku 'oatu 'i he tepile 'i lalo 'a e ngaahi palani fakalelei lalahi 'oku fakataumu'a 'a e Potungaue ke fakahoko lolotonga 'a e Ta'u Fakapa'anga 'e tolu (3) ka hoko 'o fakatefito 'i he ngaahi tefito 'i fakahoko fatongia 'o e Potungaue kae'uma'a 'a e ngaahi me'afua 'oku ne fua 'a e fakahoko fatongia. Ko e ngaahi fokotu'utu'u ngaue fo'ou ko'eni te ne paotoloaki 'a e ngaue 'ata kitu'a mo ola lelei 'o e fakahoko fatongia, faka'ai'ai 'a hono maa'usia 'o e fakamaau totonu kae pehe foki ki hono fakaivia 'a e Fakamaau'anga 'o fakafou 'i he ngaahi Fakamaau'anga Lalahi mo e Fakamaau'anga Polisi. 'E malava ke fakapapau'i heni 'oku ma'u 'e he Potungaue mo e Fakamaau'anga 'o Tonga 'a e ivi ngaue ki hono fakahoko 'a e ngaahi fatongia ki he kakai pea mo hono fakahoko lelei'i hono ngaahi taumu'a fakahoko fatongia. Makatu'unga 'i he ngaahi fiema'u mo e ngaahi kole mahu'inga ke fakafaingamalie'i ha pa'anga ke feau 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngaue fo'ou ko'eni, koia 'oku hoko ai 'a e ngaahi liliu lalahi ki he vahevahe ki he patiseti lolotonga 'o e Potungaue.

'Oku toe fokotu'u foki 'e he Potungaue 'a e ngaahi lakanga mahu'inga 'aia 'oku faka'amu 'e he Potungaue ke fokotu'u pea ke fakahu ki ai e kau ngaue 'i loto 'i he ta'u fakapa'anga 'e tolu (3) ka hoko. Hili 'a hono toe vakai'i 'a e Fa'unga 'o e Potungaue, ko e ngaahi lakanga ni 'oku matu'aki mahu'inga ia ki he fakahoko fatongia faka'aho 'o e ngaahi va'a ngaue kehekehe 'o e Potungaue pea 'e malava ke tokoni lahi ke fakapapau'i 'a e lelei mo e pau 'o e ngaahi fatongia 'oku fakahoko atu 'e he Potungaue 'o e Fakamaau'anga. 'I he'ene pehee, 'oku fiema'u ai ke fakakakato 'a e ngaahi vaha 'i he kau ngaue ke malava 'o fakaivia 'a e ivi ngaue 'o e Potungaue 'o e Fakamaau'anga.

Fokotu'utu'u Ngaue Fo'ou	Ngaahi Ngaue	FY 2025/26	FY 2026/27	FY 2027/28	Fakatonuhia	Polokala ma iiki #	Polokalama #
1. Fakatau 'a	Fakapapau'i 'oku 'i	\$30K	\$30K	\$30K	'Oku fiema'u 'e he ngaahi 'ofisi 'o e	01	02

e misini hiki tatau fatongia mamafa (x3)	ai ha pa'anga ke fakatau 'aki 'a e misini hiki tatau fatongia mamafa ma'a e ngaahi va'a ngaue 'e 3 'o kau ai 'a e 'Ofisi 'o e Fakamaau'anga Lahi, Fakamaau'anga Polisi mo e Failesisita Seniale				Fakamaau'anga Polisi, Fakamaau'anga Lahi mo e 'Ofisi 'o e Failesisita Seniale ha ngaahi misini hiki tatau ki he fatongia mamafa ki he 'enau ngaahi ngaue faka'aho ke fakapapau'i 'oku fakahoko lelei pea lele lelei 'a e ngaue 'o 'ikai ha toe uesia lolotonga 'a e 'aho. Ko e fatongia tefito 'o e 'Ofisi 'o e Failesista Seniale ko hono siken'i 'o e ngaahi tohi lesisita motu'a ke fakapapau'i ko e ngaahi lekooti mahu'inga kotoa pe 'o e fa'ele, pekia mo e mali mo e ngaahi lekooti mahu'inga 'o e mo'ui 'oku liliu ki he fakakomipiuta, fakafaingofua ai 'a hono ma'u 'o e lekooti, tauhi, 'analaiso 'o e lekooti fou 'i hono fakakomipiuta. 'Oku fakafatongia'aki foki 'a e ngaahi Fakamaau'anga 'a hono pulusi mo paaki 'o e ngaahi peesi lalahi 'o e hopo fakamaau'anga, tu'utu'uni fakamaau'anga mo e ngaahi tohi kehe felave'i ki he fakamaau'anga 'i loto 'i hono taimi totonu. 'Oku fa'a fiema'u 'e he Fakamaau'anga Polisi ke hiki tatau 'a e ngaahi tu'utu'uni hopo 'e lau afe 'i he 'aho ke tufa 'e he Va'a Peilifi ki he kau maumau lao pea ko e Fakamaau'anga Lahi 'oku fiema'u ke hiki tatau 'a e ngaahi tu'utu'uni faka- fakamaau'anga fakafuofua ki he peesi 'e 50 – 100 'i he tu'utu'uni. Taimi lahi, ko e ngaahi misini hiki tatau 'oku 'ikai te ne malava 'o matu'uaki 'a hono pulusi e ngaahi tohi peesi lalahi 'o 'ikai ke fetaulaki mo e ngaahi palopalema hange ko e fihia 'a e pepa, fu'u vela e misini pe ko ha toe palopalema kehe 'aia 'oku ne fakatupunga 'a e toloi fuoloa 'i he founga ngaue. Ko e ngaahi 'ofisi ni 'oku nau ngaue mo e pulusi, paaki mo e siken'i 'o e ngaahi pepa 'oku lahi 'i he ngaue angamaheni pea ko e ngaahi misini hiki tatau mamafa ni ko e tali ia ki he 'enau ngaahi palopalema. 'Oku fa'a 'omai foki 'a e kau ngaue mei he Kautaha Ricoh mo e ngaahi kautaha kehe ke ngaahi 'a e ngaahi misini lolotonga pea 'oku totongi 'e he Potungaue 'a e fakamole ki he ngaue pea mo ha kumi 'o ha ngaahi kongokonga 'o e misini 'e fiema'u ke	02 01	02 04
---	--	--	--	--	--	--------------	--------------

					fakafo'ou. Ko hono 'omai ha misini hiki tatau ki he fatongia mamafa 'e 3 ke takitaha 'a e ngaahi 'ofisi ni 'oku totonu pea 'e lava lelei ke ne feau 'a e fiema'u pulusi, paaki mo e siken. 'E fakapapau'i heni 'a e lelei mo pau 'a e ngaue faka'aho pea fakasi'isi'i foki mo e fakamoleki 'o e pa'anga ki he ngaue 'oku fakahoko 'e he kau ngaue 'oku nau ngaahi misini.		
2. Polokalama ke Haofaki'i 'a e To'utupu mei he Fai Hia	Fakapapau'i 'oku 'i ai e pa'anga ki hono fakapa'anga 'aki 'a e Polokalama ki hono Haofaki'i 'o e To'utupu mei he Fai Hia (YDS) 'i Tonga	Vahe nga = \$21,100; Toko ni e Pule'anga= \$2,100	Vahe nga = \$21,100; Toko ni e Pule'anga= \$2,100	Vahe nga = \$21,100; Toko ni e Pule'anga= \$2,100	Na'e tali 'i he Tu'utu'uni Kapineta Fika 322 'o e 'aho 18 'o Me 2022 ma'a e Potungaue 'o e Fakamaau'anga 'aia 'oku fakamalumu ai 'a e fokotu'utu'u ngaue fo'ou ni ke fakahoko 'a hono fokotu'utu'u 'o e ngaahi me'a fakapa'anga ke teuteu ki hono fakalele 'o e Polokalama ke Haofaki'i 'a e To'utupu mei he Fai Hia.	02	03
3. Pa'anga Tokoni ki he Folau ki Tu'apule'anga & Fehikitaki 'a e Kau Fakamaau Lahi	Ke 'i ai ha pa'anga pau ke fakalahi 'aki 'a e patiseti kuo vahe'i ma'a e folau ki tu'apule'anga mo e fehikitaki 'o e kau Fakamaau Lahi 'o e Fakamaau'anga Lahi	\$30K	\$30K	\$30K	Kuo fakaafe'i 'a e kau Fakamaau Lahi 'o e Fakamaau'anga Lahi kenau kau atu ki he ngaahi fakataha kehekehe 'i tu'apule'anga pea ko ia ai, 'oku fokotu'u ai ke fakalahi hake 'a e patiseti na'e vahe'i ki he'enua folau ki tu'apule'anga ki he \$80,000. Tanaki ki ai mo e \$75,000 'oku fiema'u ia ko e pa'anga tokoni ki he fehikitaki 'a e Tu'i Fakamaau Lahi fo'ou ki he'ene a'u mai ki Tonga ni. 'Oku fiema'u foki ke fakatokanga'i ange, ko e tu'unga 'o e totongi 'o e pa'anga tokoni mo e totongi tikite 'o e kau Fakamaau Lahi 'oku tatau pe ia ki he tu'unga 'o e totongi 'oku vahe'i ma'a e kau Minisita 'o e Kapineta. Ko e Fokotu'u Faka-Fakamaau'anga ko ia 'o e 'Eiki Tu'i Fakamaau Lahi fo'ou 'o e Fakamaau'anga 'o Tonga 'oku 'i ai 'ene totonu ke ma'u 'a e totongi 'o e pa'anga tokoni ki he fehikitaki 'i he'ene tu'uta mai 'o fakatatau ki he aleapau 'o 'ene fakahoko fatongia fekau'aki mo hono fakanofa ia ki he lakanga 'o e Tu'i Fakamaau Lahi ma'a e Pule'anga Tonga. Ko e pa'anga tokoni ki he'ene fehikitaki ko'eni 'oku fakataumu'a ia ke fua 'aki 'a e fakamole ki he'ene tu'uta mai ki Nuku'alofa ni, ko hono famili pea mo 'ene ngaahi koloa.	02	02
4. Fakalahi e	Ke fakalahi 'a e	\$45K	\$45K	\$45K	'Oku fakahoko tu'o ua 'a e Hopo	03	02

patiseti ki he vahenga 'o e kau Fakamaau Tangi– Fakamaau'anga Tangi	patiseti ki he kotoa 'o e ngaahi vouti 'o e Fakamaau'anga Tangi ke fua'aki 'a e fakamole 'o e hopo 'e ua 'oku fakahoko 'i he ta'u takitaha				Tangi 'i he ta'u kotoa. Ko e kau Fakamaau Lahi 'e toko fa (4) kuo fili kenau fakahoko 'a e ngaahi hopo ni. 'Oku totongi kakato 'e he Potungaue 'enau vahenga 'aia ko e \$1,800 'i he 'aho ki he Fakamaau Lahi takitaha tanaki ki ai 'a e totongi fakafoki 'o 'enau tikite vakapuna foki, fakamole ki he tekisi ki he pea mei he mala'e vakapuna, me'atokoni, nofo'anga, vaka tahi ki hono 'ave 'o e pepa fakafakamaau'anga ki he Fakamaau Lahi takitaha pea 'oatu mo e me'alele mo hono faka'uli ki he Fakamaau Lahi takitaha. Ko e Tokotaha Fale'i, folau ki tu'apule'anga mo e vouti ki he me'atokoni 'a e Fakamaau'anga Tangi 'oku 'ikai fe'unga ke fua'aki 'a e fakahoko tu'o ua e hopo tangi, ko ia ai, na'e fakalahi 'a e hopo fakamuimui mei he ngaahi vouti 'o e va'a kehe. 'Oku mau kole ai ke 'oua 'e toe tu'utu'u mai 'a e vouti ki he Fakamaau'anga Tangi kae fakalahi ke malava 'o fua'aki 'a e ngaahi fakamole ki he ongo taimi hopo 'e 2 ko'eni.		
5. Fakalahi 'a e patiseti ki he Me'atokoni ma'a e Fakamaau'anga Tangi	Fakalahi 'a e patiseti ki he me'atokoni 'o e Fakamaau'anga Tangi	\$50K	\$50K	\$50K	Vakai ki he fakamatala 'i 'olunga	03	02
6. Fakalahi 'a e Vouti ki he Tokotaha Fale'i & Tokoni Fakatekinikale – 'Ofisi 'o e 'Eiki Sanisela	Ke fakalahi 'a e patiseti 'o e 'Ofisi e 'Eiki Sanisela ke feau 'a e vahe 'a e JADP mo e me'atokoni ki he ngaahi fakataha 'a e JADP	\$107,600	\$107,600	\$107,600	Ko e vahe ki he fakataha 'o e JADP 'oku fe'unga mo e \$1,800 ki he fakataha. Ko e lahi 'o e fakataha ke fakahoko 'i he mahina 'e tefito peia 'i he faitu'utu'uni 'a e JADP. Ko e ngaahi fakamole ki he fakataha 'a e JADP 'o kau ai 'a e vahe, totongi fakafoki 'o e tikite vaka puna foki 'a e 'Eiki Sanisela mei NZ-TBU mo e me'atokoni ki he fakataha kotoa pe. Ko e patiseti lolotonga 'o e vahe 'a e JADP + me'atokoni 'oku 'ikai ke fe'unga ia ke feau 'a e ngaahi fakamole 'a e JADP 'o a'u ki he 'osi 'a e ta'u fakapa'anga ni. Lolotonga ni, ko e pa'anga 'i he ongo vouti 'o Tokotaha Fale'i & Tokoni Fakatekinikale 'oku 'ikai fe'unga pea 'oku to'o mai e ngaahi fakamole mei he vouti 'a e ngaahi va'a kehe. Koia ai, 'oku kole ke fakalahi 'a e vouti 'a e 'Eiki Sanisela	04	02

					ki he Tokotaha Fale'i & Tokoni Fakatekinikale.		
7.Me'atokoni – 'Ofisi 'o e 'Eiki Minisita	Ke 'oua 'e fakasi'isi'i mai 'a e Vouti ki he patiseti ki he Me'atokoni 'a e 'Ofisi 'o e 'Eiki Minisita he 'oku 'i ai 'ene totonu ki ai 'o hange ko 'ene ha 'i he'ene aleapau	\$50K	\$50K	\$50K	'Oku 'i ai 'a e totonu 'a e 'Eiki Minisita ke ne ma'u 'a e \$1,000 ki he mahina 'i he'ene ngaahi me'a fakafiefia (vakai ki he aleapau 'a e 'Eiki Minisita). Koia 'oku fiema'u ai ke fakafoki mai 'a e vouti ki he me'atokoni ke feau 'ene totonu ki heni	01	01
8.Fakalahi 'a e patiseti ki he vouti Vahe Lau'aho – Fakamaau'anga Polisi	Ke fakalahi 'a e patiseti ki he vouti vahe lau'aho 'a e Fakamaau'anga Polisi	\$11,200	\$11,200	\$11,200	Ko e vahe lau'aho 'a e va'a ngaue iiki ki Vava'u na'e 'ikai ke fe'unga ke ne feau 'a e vahe 'o e ongo ngaue lau'aho 'i Vava'u ki he ta'u fakapa'anga ni. Na'e toe to'o atu 'a e pa'anga mei Tongatapu ki he vouti vahe lau'aho 'a Vava'u lolotonga 'a e ta'u fakapa'anga ke feau 'a e vahe 'a e ongo ngaue lau'aho 'o a'u ki Sune 'o e ta'u fakapa'anga ni. Koia ai 'oku kole ke fakalahi 'a e vahe lau'aho 'a Vava'u ke ne feau 'a e vahe lau'aho 'o e ongo ngaue lau'aho 'o a'u ki he 'osi 'a e ta'u fakapa'anga.	01	02
9.Fakalahi 'a e patiseti ki he Tokotaha Fale'i & Tokoni Fakatekinikale – Fakamaau'anga Tangi	Ke fakalahi 'a e patiseti ki he vouti 'o e Tokotaha Fale'i & Tokoni Fakatekinikale – Fakamaau'anga Tangi	Vouti 1480-1000 = \$63,300	Vouti 1480-1000 = \$63,300	Vouti 1480-1000 = \$63,300		03	02
10. Lakanga Fo'ou – Tokotaha Ngaue Fakakomipiuta Kalasi III ki he Va'a Ngaue Iiki 'a Niuatoputapu	Fokotu'u ha vouti fo'ou ki he tokotaha ngaue fo'ou 'e ngaue 'i Niuatoputapu	Vahenga = \$4,200; Tokoni e Pule'anga = \$400	Vahenga = \$4,200; Tokoni e Pule'anga = \$400	Vahenga = \$4,200; Tokoni e Pule'anga = \$400	Ko e lakanga fo'ou ke ngaue tu'u ma'u 'i he Va'a Ngaue Iiki 'a Niuatoputapu (Tokotaha Ngaue Fakakomipiuta Kalasi III)	01	02
11. Me'alele fo'ou	Fakapapau'i ha pa'anga fe'unga ke fakatau 'aki 'a e me'alele fo'ou 'e ua ma'a e 'Ofisi ki hono Pule'i mo		\$80K	\$80K	Ko e ngaahi me'alele kuo vahe'i ki he Tafa'aki ki hono Pule'i mo Fakalele 'o e ngaahi ngaue 'oku lahi 'ave ke ngaahi 'aia 'oku fakatupunga heni 'a e tuai mo e taaatoloi 'i hono tiliva 'o e ngaahi sevesi 'i he 'Ulu'i 'Ofisi.	03	01

	Fakalele 'o e Ngaahi Ngaue 'a e Potungaue ke tokoni 'i he tiliva faka'aho mo e ngaahi fiema'u fefononga'aki 'a e 'Ofisi ni				Lolotonga ia, 'oku tuku atu 'a e me'alele 'e 2 ke faka'auha, ni'ihiki 'oku tau pe 'i he tau'anga me'alele 'i 'Ofisi ko e tali ke sio ki ai ha taha ngaahi me'alele, pea ko e me'alele 'e ni'ihiki kuo 'osi vahe'i ki he Fakamaau'anga Polisi, 'Ofisi 'o e FPLAC, Va'a Peilifi ki honau ngaahi fatongia faka'aho 'o e tufa tohi fekau pea mo e me'alele 'e ni'ihiki kuo vahe'i ki he kakai mahu'inga 'o e Potungaue, kau ai 'a e 'Eiki Minisita, CEO, kau Fakamaau Lahi 'e 3 mo e Fakamaau Polisi Lahi pea toe pe 'a e me'alele 'e ua (2) 'i he 'Ulu'i 'Ofisi ke feau 'a e tiliva 'o e sevesi mo fe'ave'aki 'a e kau ngaue ki he fakataha pea fakafoki, fakatau mai 'o e ngaahi koloa ne kole mo e ha fua. Lahi e taimi ko e ongo me'alele 'e 2 ko'eni 'oku 'ikai ke faingamalie ke ngaue'aki makatu'unga pe 'i hono tu'unga lolotonga, ko ia ai, 'oku fiema'u pe ke vakai'i ma'u pea 'ave foki ki he fale ngaahi me'alele ke ngaahi 'o ka fiema'u. Lolotonga koi a 'ena 'i he fale ngaahi me'alele, ko e ngaahi sevesi/ tohi kotoa 'oku fiema'u ke 'ave kitu'a mei he Potungaue pe ko ha fakatau ke 'omai kuo pau ke fakatatali ki ha toki 'ataa mai e ngaahi me'alele kehe, ka 'ikai 'e ngaue'aki leva 'e he kau ngaue 'enau me'alele fakatautaha ke fakahoko e ngaue 'o ka fakavavevave. 'I he'ene pehee, 'oku fiema'u vivili ai ke fakatau ha me'alele fo'ou 'e 2 ke fakapapau'i 'oku tiliva 'a e ngaahi ngaue pea fakakakato 'i hono taimi totonu.		
12. Fakang aue'i 'o ha tokotaha taukei ki hono toe vakai'i 'o e Lao ki hono Lesisita 'o e Fa'ele, Pekia mo e Mali kae pehe foki ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue felave'i kehe	Ke fakapapau'i 'oku 'i ai 'a e pa'anga ki hono fakatonutonu pe fakalelei'i 'o e Lao ki hono Lesisita 'o e Fa'ele, Pekia mo e Mali kae pehe foki ki he ngaahi tu'utu'uni ngaue felave'i kehe		\$20K	\$20K	'Oku matu'aki mahu'inga ke fakangaue'i mai ha tokotaha taukei ki he 'Ofisi 'o e Failesisita Seniale ki hono fakatonutonu pe fakalelei'i 'o e Lao ki hono Lesisita 'o e Fa'ele, Pekia mo e Mali kae pehe foki ki hono ngaahi tu'utu'uni ngaue felave'i. 'E fakafatongia'aki 'a e tokotaha taukei ni 'a hono toe vakai'i 'a e ngaahi totongi ki he tohi kole ki he Failesisita Seniale 'aia 'e tokoni 'eni ki he tukuhau 'oku tanaki 'e he pule'anga.	01	04
13. Fakan	Fakapapau'i 'oku 'i		\$32K	\$55K	Ko hono teuteu'i mo hono paaki 'o e	04	01

gaue'i 'o ha tokotaha taukei ke ne teuteu'i mo paaki 'a e Ngaahi Lipooti Lao 'a Tonga	ai ha pa'anga ki he Tokotaha Taukei ni 'aia 'e fakafatongia'aki 'a hono teuteu mo paaki 'a e ngaahi Tohi Lao 'a Tonga				ngaahi Lipooti Lao 'a Tonga 'oku lolotonga fakahoko ia 'e he 'Ofisi 'o e 'Ateni Seniale, kaekehe, 'oku 'i ai 'a e fokotu'utu'u ki he Ta'u Fakapa'anga ka hoko ke fakafatongia'aki 'a e Potungaue Fakamaau'anga 'a e fatongia ni. 'Oku faka'amu ai 'a e Potungaue ke fakangaue'i mai ha tokotaha taukei ke ne fakakakato 'a e fatongia ni 'o kau ai foki 'a hono paaki 'a e ngaahi naunau ni.		
14. Fa'u 'o ha ngaahi falemälölö fo'ou 'i he 'Ulu'i 'Ofisi	Ke langa ha falemälölö fo'ou 'i he 'Ulu'i 'Ofisi ke ngaue'aki 'e he kau ngaue		\$250K		'Oku fakafuofua ki he kau ngaue 'e toko 50 'o kau ai Ta'ahine CEO 'i he 'Ulu'i 'Ofisi 'i Fasi-moe-afi pea 'i he lolotonga ni. Makatu'unga 'i he tokolahi ange 'a e kau ngaue 'i he 'Ulu'i 'Ofisi, 'oku hoko ai 'eni ko e pole lahi koe'uhi he 'oku 'ikai malava ke feau heni 'a hono ngaue'aki 'e he kau ngaue 'a e falemälölö lolotonga 'i he lolotonga 'a e taimi ngaue angamaheni.		
15. Tauhi' anga faile lelei	Ke langa ha fale tauhi'anga faile fo'ou pea fe'unga ke tauhi kotoa ai 'a e ngaahi lekooti fakamatala mahu'inga 'oku tauhi 'i he Lesisita Sivile 'a Tonga		\$1 miliona	\$1 miliona	'I he taimi ni, kuo fakalelei'i 'e he Potungaue Fakamaau'anga 'a e 'ofisi 'i he 'Ulu'i 'Ofisi 'i Fasi moe Afi 'o ngaue'aki ia ko e feitu'u 'oku malu ki hono tauhi 'a e ngaahi lekooti fakamatala mahu'inga. Ko e 'elia 'o e 'ofisi ko'eni 'oku 'ikai ke 'i ai ha ngaahi naunau pe me'a ngaue fe'unga ki hono tauhi malu 'o e ngaahi lekooti pea 'oku 'ikai ke toe malava 'o tauhi koe'uhi ko e toe lahi ange 'a e ngaahi lesisita mo e kotoa 'o e ngaahi lekooti fakamatala mahu'inga kuo faka'aho kimui ki he 1860. 'Oku tu'u lavea ngofua ke maumau 'a e ngaahi lekooti ni 'i ha fakatamaki fakaenatula koe'uhi 'oku kau 'a Tonga 'i he tu'u lavea ngofua ke uesia 'e ha fakatamaki fakaenatula. Ka, 'e faka'au ke ta'e'aonga 'a e ngaahi lekooti hili ha ngaahi ta'u koe'uhi ko e 'ikai ha me'a ngaue fe'unga ki he tauhi 'aki e ngaahi faile. Kaekehe, 'oku fe'unga ke pehee 'oku mahu'inga 'aupito 'a e ngaahi fakamatala mahu'inga ki he Kakai 'o Tonga pea ki he ngaahi fatongia 'oku fakahoko 'e he Potungaue Fakamaau'anga. 'Oku toe mahu'inga foki ke fakamamafa'i ko e ngaahi lekooti ni 'oku mahu'inga he 'oku ne malu'i 'a e makatu'unga fakalao mo	02	04

					fakahisitolia 'o e tangata pe fefine Tonga. Ko ha tauhi'anga faile fo'ou mo fe'unga, tene malava 'o faka'ilonga'i, fakatolonga pea fakamo'oni'i 'a e ngaahi lekooti. 'Oku malava foki ke ne malu'i 'a e ngaahi totonu ki he koloa; fepikitaki 'a e famili ki he kelekele mo e ngaahi totonu taautaha pehe ki he kotoa 'o e ngaahi totonu fakasivile. 'Oku 'i ai 'a e faka'amu ko e tauhi'anga faile fo'ou mo fe'unga ko'eni 'e langa ia ke fehokotaki ki he 'ulu'i 'ofisi 'i Fasi moe Afi.		
16. Misini Senoleita ma'a e 'Ulu'i 'Ofisi & Ngaahi Fakamaau'a nga	Ke fakapapau'i ha pa'anga fe'unga ke fakatau 'aki 'a e misini senoleita 'e ua (2), taha ma'a e 'Ulu'i 'Ofisi & pea taha ki he Ngaahi Fakamaau'anga		\$500 K	\$500 K	'Oku tu'u lavea ngofua 'a Tonga ki he uesia tamaki 'o e feliuliuaki 'o e 'ea, fakatefito 'i he lahi ange mo e toe malohi ange 'a e ngaahi matangi fakatalopiki, mo'unga afi mo e peau kula. Ko e uesia kovi 'a e matangi fakatalopiki fakamuimui na'a ne uesia lahi 'a e fakalele e ngaue 'o e Potungaue' mo e ngaahi ngaue tefito ki he kakai'. Na'e 'ikai malava ke fakahoko lelei 'a e ngaahi sevesi pea 'ikai malava 'o fakahoko e ngaue koe'uhi ko e 'ikai ha palani poupou ki ha ngaahi fakatamaki. 'Oku tau ako ai 'a e faingata'a ka ko 'etau teuteu ki he ngaahi fakatamaki fakaenatula 'i he kaha'u vave mai, 'oku fiema'u ai ke fokotu'u ha misini senoleita koe'uhi ko ha me'a pehe ni 'e hoko, 'oku tau 'osi mateuteu pe pea 'ikai ke uesia e ngaahi ngaue. Tanaki ki ai, kuo ta tu'o lahi 'a e fetaulaki 'a Tonga mo e matemate 'a e 'uhila 'i he ngaahi mahina kuohili lolotonga e ta'u. 'Oku hoko 'eni 'o mate ai 'a e seeva, 'ikai malava 'e he Potungaue ke ngaue'aki 'a e ngaahi sisitemi fakakomipiuta makatu'unga 'i he 'ikai ai ha 'initaneti pea 'ikai foki malava ke fakahoko lelei mo e sevesi ki he kakai pehe ki he ngaahi fatongia faka'aho 'oku 'ikai malava fakakakato makatu'unga 'i he toutou hoko 'a e mate e 'uhila. Ne tau sio tonu 'a e mate 'a e seeva hili 'a e mate mai 'a e 'uhila 'i Fepueli 2025 'aia na'e fakafaingata'a'ia 'a e fakahoko fatongia ki he kakai, ne mate 'a e 'initaneti mo e ngaahi sisitemi 'i he 'aho kakato 'e ua. Koe'uhi ko e lahi taha 'o e ngaue 'oku mei fakatefito	01, 02, 03	1 & 2

					‘i he sisitemi mo e ‘initaneti, ‘oku mahino, na’a ne fakafe’atungia’i ‘a e fakahoko fatongia pea ‘ikai malava ke feau ‘a e fiema’u ‘a e kakai. Ngaahi me’angaue fakatekinolosia kotoa pe hange ko e seeva mo e sisitemi tauhi’anga faile mo e ha fua ke malava pe ‘o ngaue’aki ‘o tatau aipe pe koea ‘a e tu’unga ‘oku ‘i ai ‘o kapau ne ‘i ai ha misini senoleita pea ke tau mateuteu foki ke fetaulaki mo e ngaahi fakatamaki fakanatula ‘i he kaha’u, mate ‘a e ‘uhila ‘i ha ngaue ke fakalelei pe palani tamate ‘uhila. ‘E toe malava foki ke hoko atu pe ‘a e ngaue ‘a e kau ngaue ‘i he vave taha pea ke fakahoko foki e ngaahi sevesi ki he kakai.		
17. Folau ki tu’apule’anga ‘a e kau Fakamaau Polisi	Ke fakapapau’i ‘oku ‘i ai ‘a e pa’anga ke fakalahi ‘aki ‘a e patiseti kuo vahe’i ma’a e folau ki tu’apule’anga ‘a e kau Fakamaau Polisi		\$200 K	\$200K	Ko e kau Fakamaau Polisi fakakatoa ‘e toko 7 ‘i he Fakamaau’anga Polisi ‘i he lolotonga ni pea na’e fiema’u kinautolu ‘e he Tu’i Fakamaau Lahi malolo ke nau kau atu ki ha konifelenisi ‘o ‘oua toe si’isi’i he ua ‘i he ta’u kotoa. Ko ia ai, ‘oku ‘i ai ‘a e fiema’u ke fakalahi ‘a e patiseti kuo vahe’i ma’a ‘enau folau ki tu’apule’anga ki he \$200,000 ke malava ke fua ‘aki ‘enau fefolau’aki ‘i he ta’u takitaha.	01	02
18. Fa’u ha Vouti Fo’ou ko e Tokotaha Fale’i & Tokoni Fakatekinikale-Fakamaau’anga Polisi	Ke fa’u ha vouti fo’ou ko ha Tokotaha Fale’i & Tokoni Fakatekinikale ‘i he patiseti ‘a e Fakamaau’anga Polisi ki he Fakatonulea ‘a e Fakamaau’anga mo e vahe ki he Ngaahi Mafai Ma’olunga Ange		\$20K	\$20K	‘Oku fa’a kole ‘e he Fakamaau’anga Polisi ke ‘oange ha Fakatonulea Siaina lolotonga ‘a e ngaahi hopo ‘oku kau ai ha kau Siaina pea ko e kau fakatonulea ni ‘oku totongi ‘enau ngaue. Ko e kau Fakamaau Polisi foki ‘oku malava kenau ma’u ‘a e Mafai Ma’olunga ange ‘i he malumalu ‘o e kupu 11(4) ‘o e Lao ki he Fakamaau’anga Polisi mo e vahe \$100 ki he ‘aho. Koia ai, ‘oku kole ke fa’u ha vouti fo’ou ko e Tokotaha Fale’i & Tokoni Fakatekinikale ma’a e Fakamaau’anga Polisi ke feau ‘a e Fakatonulea ‘a e Fakamaau’anga & Vahe ki he Ngaahi Mafai Ma’olunga Ange. ‘I he lolotonga ni, ko e ngaahi fakamole ni ‘oku totongi pe ia mei he vouti ‘a e Tokotaha Fale’i & Tokoni Fakatekinikale ‘a e Va’a Ngaue Faka’ofisi mo e Fakamaau’anga Lahi.	01	02
19. Fakalahi ‘a e Vouti Pulusi Makehe – Fakamatala	Ke fakalahi ‘a e Vouti ki he Pulusi Makehe ki hono pulusi ‘o e ngaahi		\$5K	\$5K	Ko e vouti ki he pulusi makehe ko e vouti ia ki hono pulusi ‘o e tohi fakamo’oni ‘o e fa’ele, pekia & mali ki he Va’a Fakamatala Mahu’inga. Ko e	02	04

Mahu'inga	tohi fakamo'oni 'o e fa'ele, pekia & mali				ngaahi tohi fakamo'oni ko'eni 'oku alea'i hono fakatau 'i he ta'u fakapa'anga kotoa pe ki tu'apule'anga pea 'oku fakafolau vaka tahi mai ia he 'oku ki'i ma'ama'a ange 'i he fakafolau vaka puna mai. 'Oku alea'i hono fakatau 'a e ngaahi tohi fakamo'oni 'i he ta'u kotoa pe ke ngaue'aki ki he ta'u fakapa'anga ka hoko pea ko e lahi 'o e tohi fakamo'oni 'e makatu'unga peia 'i he pa'anga 'oku faingamalie 'i he vouti. 'O kapau 'e holoki 'a e patiseti ki he ta'u fakapa'anga ka hoko, 'e 'i ai 'a hono ola kovi 'i he nounou 'o e tohi fakamo'oni 'i he kaha'u makatu'unga 'i he holo e lahi 'o e tohi fakamo'oni 'oku fakatau 'o makatu'unga foki 'i he pa'anga 'oku faka'ataa mai. Koia ai, 'oku kole ai ke fakalahi mai 'a e vouti ki he Pulusi Makehe.		
20. Fakala hi 'a e Vouti ki he Ngaahi Sevesi 'Initaneti & Mo'ua 'Uhila – Va'a Ngaue Faka'ofisi	Ke fakalahi 'a e vouti ki he Ngaahi Sevesi 'Initaneti & Mo'ua 'Uhila ke feau 'a e ngaahi fakamole 'o a'u ki he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga		\$28K	\$28K	Na'e totongi 'e he Potungaue Pa'anga 'a e mo'ua telefoni fakataha mo e ngaahi sevesi 'initaneti 'i he mahina kotoa talu mei he kamata'anga 'o e ta'u fakapa'anga ko'eni. Kimui ni mai, ne nau fakahoko mai ko e mo'ua 'uhila pe tenau totongi, ko e sevesi 'initaneti 'e totongi ia 'e he ngaahi Potungaue. Koia ai, 'oku kole ke fakalahi mai 'a e vouti ki he 'imeili mo e 'initaneti ke totongi 'aki 'a e sevesi 'initaneti 'i he ta'u fakapa'anga ka hoko. Ko e mo'ua 'uhila 'i he mahina 'oku fakafuofua ki he \$15K - \$20K 'aia 'oku 'ikai fe'unga 'a e patiseti lolotonga ke ne feau 'a e mo'ua 'uhila 'o a'u ki he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga ni, koia ai, 'oku mau kole ke fakalahi mai 'a e vouti ki he mo'ua 'uhila pea ke 'oua 'e tu'usi mai	03	01
21. Fa'u ha Vouti Fo'ou ki he Vahe Lau'aho – Va'a Malu'i Angalelei	Ke fa'u ha Vouti Vahe Lau'aho 'i he Patiseti 'a e Va'a Malu'i Angalelei ki he ongo ngaue lau'aho na'e fokotu'u		\$22K	\$22K	Makatu'unga 'i he tokolahi 'a e kau ngaue fakakolo mo e ngaahi lipooti 'oku kole mei he ongo Fakamaau'anga Lahi mo e Polisi 'oku 'ikai malava ai ke fakahoko 'e he kau ngaue 'a e ngaahi fiema'u ni koe'uhi ko e nounou fakakaungaue. Tanaki foki kiai, ko e tokolahi 'a e kau ngaue fakakolo 'oku fakatu'utamaki foki he 'oku 'ikai malu ki ha 'Ofisa Malu'i Angalelei 'e taha ke ne tokanga'i kotoa 'a e kau ngaue fakakomiuniti pea 'oku tau 'ilo'i foki ko e tokolahi taha 'o kinautolu ko e	02	03

					kau faihia. Koia ai, na'e fokotu'u fakavavevave 'a e ongo 'ofisa lau'aho 'e toko ua. Ko e ongo 'ofisa ngaue lau'aho ni na'e fakapa'anga peia mei he vote Aleapau Lau'aho (1199) pea 'oku 'i ai 'a e fiema'u ke hiki 'ena vahe lau'aho mei he vouti aleapau lau'aho pea ke fa'u foki ha vouti fo'ou 'i he Va'a Malu'i Angalelei ki he vahe lau'aho 'a e ongo 'ofisa ni.		
22. Fakalahi 'a e Vouti Vahe Lau'aho – Va'a Ngaahi Ngaue Faka'ofisi	Ke fakalahi 'a e patiseti ki he Vouti Vahe Lau'aho 'a e Va'a Ngaue ki he Ngaahi Ngaue Faka'ofisi		\$14,500	\$14,500	Makatu'unga 'i hono toe vakai'i 'a e tu'unga 'o e vahenga 'o e kau ngaue lau'aho 'i he kamata'anga 'o e ta'u fakapa'anga ni, na'e hiki hake 'enau vahe kae kei tu'uma'u pe 'a e patiseti 'o hoko ai 'a e 'ikai fe'unga 'a e pa'anga ki he vouti vahe lau'aho ki he'enau vahe ke a'u ki he 'osi 'a e ta'u fakapa'anga. Koia ai, 'oku kole ke fakalahi 'a e vouti vahe lau'aho ke feau 'a e vahe 'a e kau ngaue lau'aho 'o a'u ki he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga	03	01
23. Fakalahi 'a e Vouti Vahe Lau'aho – Fakamaau'anga Lahi	Ke fakalahi 'a e patiseti ki he vouti vahe lau'aho 'a e Fakamaau'anga Lahi		\$16K	\$16K	Makatu'unga 'i hono toe vakai'i 'o e tu'unga vahenga 'o e kau ngaue lau'aho 'i he kamata'anga 'o e ta'u fakapa'anga ni, na'e hiki 'enau vahe lau'aho kae kei tu'uma'u pe 'a e patiseti 'o tupunga ai 'a e 'ikai fe'unga 'a e pa'anga 'i he vouti vahe lau'aho ke ne feau 'a e vahe lau'aho 'o a'u ki he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga. Koia ai, 'oku kole ke fakalahi 'a e vouti vahe lau'aho ke ne feau 'a e vahe 'a e kau ngaue lau'aho 'o a'u ki he 'osi 'a e ta'u fakapa'anga	02	02
24. Misini komipiuta fo'ou, naunau fale & ngaahi me'a ngaue ke fokotu'u 'aki	Ke fakatau 'a e komipiuta fo'ou 'e 37 mo e naunau fale ki he kau ngaue fo'ou ne fokotu'u ki he ta'u fakapa'anga ka hoko		\$209,500	\$90K	Na'e fakahu 'e he Potungaue 'a e ngaahi lakanga 'e 37 'i he ngaahi lakanga kuo fokotu'u ki he ta'u fakapa'anga ka hoko. Ko e ngaahi komipiuta fo'ou 'e tuku atu ia ke ngaue'aki 'e he kau ngaue fo'ou ni. Koia ai, ko e komipiuta fo'ou 'e 37 ko'eni 'oku faka'avalisi 'a e mahu'inga 'o e komipiuta 'e taha ki he \$3,500 'aia 'oku kole ki he ta'u fakapa'anga ka hoko.	03	01
25. Patiseti 'a e 'Ofisi 'o e 'Eiki Sanisela ki he Ta'u Fakapa'anga 2025/26	Patiseti ki he 'Ofisi 'o e 'Eiki Sanisela ki he ta'u fakapa'anga ka hoko		\$253K	\$253K	Na'e fakahu mai 'a e fokotu'u patiseti 'a e 'Eiki Sanisela ke tokoni ki he Penolo ki he ngaahi Fakanofu mo e Tu'utu'uni Faka-fakamaau 'i hono fakahoko hono ngaahi fatongia ki he ta'u fakapa'anga ka hoko	04	02

Ngaahi Lakanga Mahu'inga kuo Fokotu'u	Tu'unga Vahenga	Va'a Ngaue	Vaha 'i he Kau Ngaue 'i he Palani Fakapotungaue	Taumu'a Fakahoko Fatongia	Fakamatala Fakatonuhia
1. Talēkita	G	Polokalama ki hono Haofaki'i 'o e To'utupu mei he Faihia (YDS)	'E hoko eni ko e va'a ngaue mavahe 'i he malumalu 'o e Potungāue.	Fakahoko fatongia 15	Ko e lakanga ko'eni 'oku fakataumu'a ia ki he Polokalama Pātoloaki 'o e To'utupu 'a ia na'e 'osi fakapaasi 'e he Kapineti pea hoko ko e tu'utu'uni Kapineti fika. 322 'i he 'aho 18 'o Me 2022, 'a ia na'e 'osi fakapaasi ia 'e he Potungāue Fakamaau'anga 'oku malumalu ke fakahoko 'a e ngāue ko'eni ke fai 'a e ngaahi fokotu'utu'u fakapatiseti kotoa pe 'oku fiema'u mo fe'unga ki hono teuteu'i ke fakahoko 'a e Palani Pātoloaki 'o e To'utupu. Ko e tokotaha te ne ma'u 'a e lakanga YDS, 'oku fakataumu'a ia ke pātoloaki 'a e kau faka'iloa to'utupu mei he hopo fakamaau'anga hia kaa 'i he taimi tatau 'oku kei fakakaveinga'aki pe kinautolu ha tu'unga tautea fakatatau ki he 'enau ngaahi me'a na'e fakahoko pea ke to e fakapapau'i 'oku nau ngāue ke tokoni'i 'a hono fakalelei'i 'o e ngaahi uesia na'a nau fakatupu.
2. 'Ofisa Lao (x2)	J				
3. 'Ofisa Haofaki'i 'o e To'utupu – YDS (x3)	L				
4. 'Ofisa tokoni ngāue faka'ofisi	P				
5. Faka'uli	R				
6. 'Ofisa Ngaue Tokoni ma'a e Fakamaau Lahi (x3)	I	Fakamaau'ang a Lahi	'Oku te'eki ke 'i ai ha lakanga ko ha 'ofisa ngaue tokoni 'i he Fakamaau'anga Lahi. Ko e 'ulu 'o e Fakamaau'anga Lahi 'a e Failesisita (tu'unga vahenga levolo G), tokoni ki ai 'a e Tokoni Failesisita Pule mo e 'Ofisa Lao 'e taha. 'Oku 'i ai 'a e kau Fakamaau Lahi 'e toko tolu 'o kau ai 'a e Tu'i Fakamaau Lahi pea ko e Fakamaau Lahi takitaha 'oku fiema'u ke 'i ai pe ha'ane 'ofisa ngaue tokoni ke tokoni ki he Fakamaau Lahi.	Fakahoko fatongia 12	'Oku fiema'u 'e he Tu'i Fakamaau Lahi ha tokotaha 'oku 'i ai hano mala'e he lao. Ko e taha 'i he ongo 'Ofisa Lao 'i he Fakamaau'anga 'oku ne fakafatongia'aki hono fakahoko 'a e fekumi fakalao ma'ae 'Eiki Tu'i Fakamaau Lahi 'i he fakahoko'aki 'ene faitu'utu'u ni 'oka fiema'u. Ko e tokotaha 'i he lakanga ko'eni 'oku 'iai 'ene fatongia mahu'inga 'i hono tokoni'i 'a e 'Eiki Tu'i Fakamaau Lahi. Ko e lakanga 'e 3 ko'eni ten au tokoni fakatautaha ki he kau Fakamaau Lahi pea ngaue fakataha foki mo kinautolu 'i loto mo tu'a 'i he fale hopo. Tenau fakafatongia'aki 'a e fekumi fakalao, tokangaekina 'o e ngaahi ngaue ki falehopo takitaha pea fetu'utaki mo e kau Fakamaau Lahi takitaha 'o fekau'aki mo e ngaahi fiema'u 'a e Fakamaau Lahi. 'I he'ene pehee, ko e kakato pe 'a e ngaue ki he lakanga ni, 'e nofo taha leva 'a e 'Ofisa Lao mo e Tokoni Failesisita Pule 'i hona ngaahi fatongia tefito mo e ngaahi fiema'u kehe 'a e fakamaau'anga, tuku atu 'a e fale'i fakalao mo e ngaahi ngaue fakalao kehe 'oku fiema'u ke na fakahoko. Ko ia ai, 'oku mahu'inga 'a e ngaahi lakanga ni pea 'e malava 'e he Fakamaau'anga Lahi 'o fakahoko lelei'i hono ngaahi fatongia 'aki 'a e kau ngaue fe'unga ke Tokoni ma'a e Fakamaau Lahi ke maa'usia 'a hono ngaahi taumu'a.
7. 'Ofisa Tokoni Taautaha (x2)	L	Fakamaau'ang a Lahi	'I he lolotonga ni, ko e 'Ofisa Tokoni Fakatautaha pe 'e taha 'aia 'oku ne ngaue ma'a e Tu'i Fakamaau Lahi. Ko e ongo Fakamaau Lahi 'e ua kehee 'oku 'ikai ke 'i ai ha'ana 'ofisa tokoni taautaha pea 'oku na toe ngaue'aki pe	Fakahoko Fatongia 12	Ko e 'i ai koia ha lakanga 'Ofisa Tokoni Taautaha 'e ua ma'a e ongo Fakamaau Lahi 'i he Fakamaau'anga Lahi 'oku mahu'inga fau ke tokoni 'I he ngaahi fiema'u faka'ofisi 'o e ongo Fakamaau Lahi ka na fakatefito 'ena tokanga 'i hona ngaahi fatongia tefito ko e faitu'utu'uni 'i he ngaahi hopo 'aki 'a hono tokanga'i 'a e tohi mahina, tokanga'i e ngaahi pepa fakalao, fongae'aki mo e kau ngaue fakamaau'anga mo tauhi foki 'a e malu 'o e fakamatala, fakapapau'i foki 'a e lele lelei 'a e sisitemi 'o e fakamaau'anga.
Palani Fakapotungaue & Patiseti 2025/26 – 2027/28					

			‘a e kau kalake ke fakahoko ‘a ‘ena ngaahi fiema’u taautaha mo e ngaahi fatongia fakangaue ‘o tanaki atu ki he’enua ngaue angamaheni.		
8. ‘Ofisa Tauhi Tohi Pule	I	Va’a Ngāue Faka’ofisi/ Va’a Ngāue Fakapa’anga	Ko e Va’a Ngāue Faka’ofisi ‘oku taki ai ‘a e Tokoni ‘Ofisa Pule (Tu’unga Vahenga levolo G) pea ko e Taki ‘o e Va’a’ni ‘oku ‘i he tu’unga vāhenga levolo K. ‘Oku fakatokanga’i tonu foki ‘e he Potungāue ‘a e fu’u vā mama’o lahi ‘i he tu’unga vāhenga levolo ‘o e Taki ‘o e Va’a pea mo e Taki ‘o e ‘Iuniti.	Fakahoko fatongia 8	Ko e Va’a Ngaue ni ‘oku lolotonga taki ai ‘a e ‘Ofisa ‘Akauni Ma’olunga ‘oku ‘i he tu’unga vahenga levolo K. Mei heni ‘oku tau ‘osi fakatokanga’i pe ‘a e vaha lahi mei he Tokoni Pule Ngaue, tu’unga vahenga levolo G ki he Va’a Ngaue Faka’ofisi ki he ‘Ofisa ‘Akauni Ma’olunga, ‘oku ‘i ai leva ‘a e fiema’u ke fokotu’u ha lakanga ma’olunga hake ‘i he vaha’a ‘o e tu’unga vahenga levolo G mo e K ke ne toe tokanga’i lelei ange ‘a e ngaahi ngaue fakapa’anga ‘oku fakahoko ‘i he ‘aho takitaha. Ko ia ai, ko hono fokotu’u ‘a e lakanga fo’ou ni te ne fakapapau’i ‘oku tokanga’i lelei ‘a e Va’a Fakapa’anga ‘iate ia pe pea ‘e tataki lelei’i ‘e he ‘Ofisa Tokoni Pule Fakapa’anga ‘a e timi ngaue pea fakahoko foki mo e ngaahi fatongia faka’ofisi kotoa pe ‘oku fakafelave’i ki he me’a Fakapa’anga.
9. ‘Ofisa Pule Lahi Peilifi	I	Va’a Peilifi	Ko e Va’a Peilifi ‘oku taki ai ‘a e ‘Ofisa Pule Peilifi, tu’unga vahenga levolo J pea tokoni kiai ‘a e ‘Ofisa Peilifi, tu’unga vahenga levolo L. ‘E faingamalie ‘a e lakanga ko e ‘Ofisa Peilifi Pule ki ha hikihihi lakanga ‘a e kau ngaue.	Fakahoko fatongia 13	Ko e lakanga ni ‘oku fakataumu’a ia ki he taki ‘o e Va’a ni pea ‘e fakafatongia’aki ia ‘a e ngaahi fatongia faka’ofisi. Kuo ta’u lahi ‘eni ‘a e fakahoko fatongia ‘a e ‘Ofisa Pule Peilifi ‘i he lakanga ni pea ko e lakanga ko’eni ko ha faingamalie ia ke toe hiki hake ai ki ha lakanga ‘oku toe ma’olunga ange pea ke faka’ataa foki ki he kau ‘ofisa Peilifi ma’olalo ange kenau malava ‘o hiki hake ki ha lakanga ma’olunga foki.
10. ‘Ofisa Pule Malu’i Angalelei Lahi	I	Va’a Malu’i Angalelei	‘I he lolotonga ni, ko e ‘Ofisa Pule Malu’i Angalelei ‘oku ‘i he tu’unga vahenga levolo J, ko ia ‘oku taki ‘i he Va’a Ngaue Malu’i Angalelei. ‘Oku ‘i ai ‘a e fiema’u ke fakalelei’i ki ‘olunga hono tu’unga vahenga ‘o e taki ngaue mei he J ki he I ke malava ‘o fenapasi mo e lahi ‘o e ngaue ‘oku fuesia ‘e he taki ‘o e Va’a Ngaue ni.	Fakahoko fatongia 14	‘Oku fakataumu’a ‘a e lakanga ni ke ne tataki mo tokanga’i ‘a e Va’a Ngaue Malu’i Angalelei. ‘I he lolotonga ni, ‘oku lolotonga fakahoko hono tataki mo tokanga’i e Va’a Ngaue ni ‘e he ‘Ofisa Pule Malu’i Angalelei ‘aia ‘oku ne ‘i he tu’unga vahenga levolo J. Ko e lakanga ni te ne tokanga’i mo pule’i ‘a e ngaahi fatongia faka’ofisi ‘o e Va’a Ngaue ni, tokanga’i ‘a e ngaah lipooti kimu’a pea foaki ha tautea, tataki ‘i hono fakahoko e ‘a’ahi ‘api ki he kau faihia mo e ngaahi ngaue Malu’i Angalelei kehe pe, kae tokoni hake leva ‘a e ‘Ofisa Pule Malu’i Angalelei ki ai. Makatu’unga ‘i he toe lahi ange ‘a e ngaahi fai hia ‘i he Fakamaau’anga Ma’olunga Ange, ‘oku toe hiki aipe mo e tokolahi ‘o kinautolu ‘oku ngaue komiuniti kae pehe foki ki he ngaahi lipooti ‘oku teuteu kimu’a ki he kau fai hia kuo fakahalaia’i. ‘Oku fakautuutu ke toe lahi ange ‘a e fatongia ke fakahoko pea ko hono fokotu’u ‘o e lakanga ni ‘e tokoni lahi ia ke fakapapau’i ‘a e lelei mo pau ‘a e ngaue Malu’i Angalelei.
11. ‘Ofisa Pule Malu’i Angalelei	J	Va’a Malu’i Angalelei	‘Oku ‘ikai ha lakanga ‘ataa ma’olunga ‘i he Va’a Malu’i Angalelei ma’a e taha ‘o ‘ene kau ‘ofisa ‘oku lolotonga ma’u	Fakahoko Fatongia 14	Ko e lakanga ni ‘oku fakataumu’a ia ki he ‘Ofisa Malu’i Angalelei Ma’olunga ‘oku ne lolotonga malolo ako ‘i he Sikolasipi Ako ‘Aositelelia. ‘Oku ne lolotonga ako ki hono mata’itohi MA. ‘I hono fakakaukaua lahi koi a ‘a e hikihihi to ki ‘olunga ‘a e tokolahi ‘o e faihia, ko e lakanga ni ‘e

			sikolasipi ako		tokoni lahi ki he Ngaue Malu'i Angalelei ke fakahoko lelei'i 'a e ngaahi fiema'u vivili mei he Fakamaau'anga kae pehe foki ki he kakai. 'E tokoni lahi 'a e tokotaha ni ki he ngaue 'a e Va'a Malu'i Angalelei 'aki 'a hono ngaue'aki 'a e taukei mo e 'ilo 'a e tokotaha ni mei he ako 'oku ne fakahoko. Ko hono mo'oni, 'oku lahi 'a e ngaue ke fakahoko pea 'oku 'ikai ke loto 'a e Potungaue ke mole 'ene kau 'ofisa, ko ia ai, 'oku mahu'inga 'a e lakanga ni ki he Va'a Ngaue ni ke malava 'o fakahoko lelei'i 'a hono ngaahi fatongia ke maa'usia 'a e ngaahi taumu'a ngaue 'a e Potungaue. Ko e Va'a Malu'i Angalelei na'e tanaki mai ki ai 'a e ngaahi fatongia fo'ou mei he Fakamaau'anga Polisi fekau'aki mo e ngaahi palopalema fakafamili ka 'oku 'ikai ke 'asi ia 'i he tohi fakamatala ngaue 'a e kau 'ofisa. Ko e ngaahi lipooti 'o e hopo famili fakataata ki he Va'a Malu'i Angalelei 'oku ma'olunga pe 'i he ta'u kotoa pea 'oku hoko ia ko e fakalahi ki he fatongia 'o e Va'a Malu'i Angalelei. Ko e faingamalie lahi ia ki he Fakamaau'anga pea mo e Potungaue 'a ia 'oku 'asi fakalukufua 'i he fakahoko fatongia 15, ke 'i ai ha lakanga 'e fokotu'u ke ne tokanga'i 'a e ngaahi lipooti 'o e famili mei he Fakamaau'anga Polisi ke ma'u ha tu'unga lelei mo fakalakalaka 'a e fakahoko fatongia 'a e Va'a Malu'i Angalelei. Ko e polokalama fo'ou na'e foaki ki he Va'a Malu'i Angalelei ko e Polokalama Haofaki'i 'a e To'utupu mei he Faihia 'a ia 'oku lolotonga fai 'a hono pailate'i pea kuopau ke fakataha'i pea mo e Va'a Malu'i Angalelei 'i he taimi 'e ola lelei ai. Ko e lakanga koeni te ne tanaki ha founa fo'ou ki hono ki hono toe vakai'i 'a e ngaahi lipooti kimu'a pea toki fakahu. 'E tokoni foki 'a e lakanga ko eni ki he HOD ki hono fakalelei 'a e founa ngaue, ngaahi fiema'u ako makehe, etc....ke fakalakalaka 'a e fa'u lipooti pea mo hono founa pule'i 'a e ngaahi hopo ko ia 'a ia 'oku fiema'u mei he Fakamaau'anga ke to e loloa ange. Ko e me'a mahu'inga 'e taha ke fakamanatu ke to e sio ki ai, ko e tokolahi 'a e kau 'Ofisa Malu'i Angalelei Ma'olunga pea 'oku fakangatangata leva 'a e faingamalie 'i loto 'i he va'a ke hiki hake ki ha lakanga. 'I he lakanga ko eni, 'e malava leva ke 'i ai ha faingamalie ki he kau ngaue fuoloa 'i he ngaahi lakanga 'Ofisa Malu'i Angalelei Ma'olunga ke hiki hake pea hokohoko atu aipe 'enau tokoni ki he Potungaue.
12. 'Ofisa Lao (3X)	J	Va'a Fakataki, Fakalao mo e Tu'utu'uni Ngaue	'Oku 'ikai ke 'i ai ha ngaahi lakanga 'Ofisa Lao 'i he Va'a ni ki he kau ma'u faingamalie ako sikolasipi fo'ou 'a e Potungaue	Fakahoko Fatongia 10	Ko e ngaahi lakanga ni 'oku fakataumu'a ia ki he kau ako fo'ou 'oku nau ma'u sikolasipi 'i he Potungaue pea 'oku 'amanaki ke kakato 'enau polokalama LLB 'i he ta'u ni pea hoko atu mo e mahina 'e 6 'o e Ako ki honau Faka'ilonga Tipiloma 'i he Ngaue Fakalao (PDL). 'Oku 'amanaki ke kakato 'enau ako 'i he FY2025/26 tukukehe 'o ka 'i ai ha liliu.
13. Tokoni Sekelitali Ma'olunga	J	Va'a Fakataki, Fakalao mo e Tu'utu'uni Ngaue	Ko e lakanga fo'ou ni 'oku fakataumu'a ki he 'ofisa ngaue 'oku ne lolotonga ako ki hono Mata'itohi Fika Ua (Master's) pea 'e kakato ia ki Tisema 2025	Fakahoko Fatongia 10	'Oku 'ikai ke 'i ai ha lakanga 'ataa ki he 'ofisa ko'eni 'i ha'ane foki mai hili 'ene fakakakato hono mata'itohi fika ua pe MA 'i Tisema 2025.
14. 'Atita	K	Va'a Ngāue	'I he Potungāue'ni 'oku	Fakahoko	Ko e lakanga'ni 'oku mahu'inga ki he maau mo pau ange 'a hono fakalele

Fakaloto'i Potungāue		Faka'ofisi/ Va'a Ngāue Fakapa'anga	lolotonga hala ha 'ofisa 'Atita Fakaloto'i Potungāue ke ne sivilisi'i pea mo tokangaekina 'a e katoa 'o e ngaahi koloa 'a e Potungāue, koia ai ko hono fokotu'u fo'ou 'a e lakanga'ni 'e tokoni lahi ia ki hono lesisita 'o e ngaahi koloa pea pehe ki hono 'atita'i fakaloto'i Potungāue 'a e ngaahi koloa ko ia 'a e Potungāue 'i Tongatapu pea pehe foki ki he ngaahi 'Otu motu.	fatongia 8	'o e Va'a Ngāue Fakapa'anga mo e Potungāue fakakātoa. Ko hono tuku atu 'o e ngaahi tohi fakamo'oni ki he fa'ele, pekia' mo e mali' 'oku kau ia 'i he pa'anga hū mai 'o e Potungāue. Kuo 'i ai foki 'a e ngaahi taimi 'oku hala ai 'a e ngaahi kakano 'o e tohi fakamo'oni fa'ele, pekia' pehee ki he mali' 'o tupunga 'eni mei he fehālaaki 'a e kalake' pehē foki ki he fehālaaki fakataipe, 'i he'ene pehē, ko e ngaahi tohi fakamo'oni ko'eni' kuo pau ke to e tuku atu 'o 'i loto ai 'aki ha fakamatala fakaiiki 'oku totonu. 'I he taimi 'e ni'ihi 'oku 'ikai tauhi 'e he kau 'ofisa ha ngaahi lekooti 'o e ngaahi tohi fakamo'oni ko'eni koe'uhi' 'e fiema'u ki he taimi fakatonutonu 'o e ngaahi lekooti mahu'inga pehe foki ki he lesisita 'o e koloa 'a e Potungāue. Ko e faingamalie foki 'eni ki he kau ngāue kuo nau ngāue he ta'u lahi kae kei fakakaungatāmaki pē 'i he lakanga ma'olalo 'o te'eki ai hiki hake ki ha lakanga ma'olunga ange. Ko e lakanga ko'eni' te ne fakapapau'i ko e ngaahi tohi fakamo'oni kotoa 'oku lekooti 'o a'u aipe ki he ni'ihi ko ia 'oku te'eki faka'aonga'i. Ko e ngaahi pa'anga hū mai mei he ngaahi 'otu motu 'i tu'a' tautautefito ki he ongo Niua' 'oku 'ikai malava ke tanaki lelei pea 'oku 'ikai foki ke fakahoko 'i ha founga taimi taau he koe'uhi' 'oku 'ikai ke 'i ai ha tokotaha tu'uma'u 'i he ongo Niua ke ne fakahoko 'a e ngaue tu'upau ko'eni. 'E toe fakalahi hake 'a e ola ngāue 'a e Potungāue 'aki hono fakapapau'i 'oku a'usia 'e he potungāue 'a 'ene taumu'a palani, pule'i pea mo e ngaahi founga fakapule'anga. 'I he hokohoko 'a hono tokangaekina pehe ki hono toe vakai'i 'a e ngaahi founga fakahoko ngāue, 'e malava ke hanga 'e he lakanga ko'eni 'o faka'ilonga'i tonu 'a hono pule'i 'o e ngaahi fokotu'u fakaongoongo lelei koe'uhi ke fakalalakala 'a e ngaahi me'a 'oku tonu mo maau 'o e ngaahi founga ngāue ko'eni. Ko e lakanga foki ko'eni' te ne fakafatongia'aki 'a hono tanaki pea mo hono fakapapau'i 'o e ngaahi pa'anga hū mai kotoa pē ke maau pea mo to e tauhi malu 'a e tatau mo'oni 'o e ngaahi tohi tali totongi 'o e fakatau pa'anga' kae 'ikai ke 'oange ki he kakai telia na'a hoko ai ha ngāue kākā pe ko hano 'ave kehe 'o e pa'anga 'a e pule'anga. 'E tokoni foki 'a e lakanga'ni ki he potungāue' 'aki 'ene 'omai 'a e ngaahi makatu'unga ki he ngaahi fakatonutonu pea fale'i foki 'a e kau ngāue 'i he founga totonu ke tokangaekina ai 'a e koloa 'a e pule'anga. 'E toe tokoni foki 'a e lakanga ko'eni' ki hono siofi pea mo hono fakamahu'inga 'o e ngaahi tu'unga pule'i fakalotongāue, kau atu ki ai pea mo e founga tataki fakangāue pea mo e ngaahi founga faka'akauniteni koe'uhi ke fakapapau'i 'oku taliui ki he tu'utu'uni ngāue felāve'i' kae pehe ki he ngaahi lao, tonu pea pehe ki hono fakahoko 'o e fakamatala pa'anga 'i he taimi taau mo tanaki 'o e ma'u'anga fakamatala pea mo e Lao, ki hono pule'i 'o e ngaahi ngāue ki he pa'anga hū mai pehee ki he ngaahi tu'utu'uni 'oku fekau'aki mo e Lao Ki Hono Pule'i 'o e Ngaahi Ngāue Tanaki Pa'anga Hū Mai Mo e Ngaahi Tu'utu'uni 'i he 'Atita Seniale 'a ia 'e lava mai 'a 'ene kau ngāue ke sivi'i 'a 'enau ngaahi fakahoko fatongia. 'I he lolotonga'ni, 'oku 'ikai ha 'ofisa 'i he Va'a ko'eni pea mo e Potungāue ke ne
----------------------	--	--	---	------------	--

				fakahoko ‘a hono ‘atita’i ‘a e ngaahi ngāue felāve’i, ko e ngaahi ngāue ki hono lesisita ‘o e koloa ‘oku lolotonga vahevahe pe ‘e he kau ‘ofisa’ pea ‘i he taimi ‘oku fakahoko ai ‘a e ngaahi fakamā’opo’opo ‘o e ngaahi tohi fa’ele, tohi pekia’ mo e tohi malī, ko e kau ‘ofisa ko’eni ‘oku fiema’u kenau ngāue fakataha pea folau ki he ngaahi ‘otu motu’o fakahoko ‘a e ngāue’ni ‘i loto ‘i he uike ‘e ua (2). ‘I he ‘uhinga ko’eni, ko hono fokotu’u fo’ou ‘o e lakanga’ni ‘e tokoni ki hono pukepuke ‘a e founa fakahoko ngāue totonu ‘aki ‘a hono faka’ilonga’i tonu ‘a e ngaahi palopalema pea fakatonutonu ‘a e ngaahi fehālaaki kimu’a pea ‘ilo kinautolu ‘e he ‘ofisa ‘atita mei tu’a. ‘I he fokotu’u ko ia ‘o e lakanga fo’ou ko’eni ko e ‘atita fakalotopotungāue, ‘e tokoni lahi ki hono fakaivia ‘o e ngaahi fa’unga fakakaungāue koe’uhi ko e tu’unga tokosi’i ‘o e kau ngāue, ko e lakanga foki ko ‘eni te ne tokangaekina ‘a e katoa ‘o e fatongia ‘oku fiema’u kimu’a pea toki lava mai ‘a e ‘atita. Ko e lakanga ko’eni te ne sivi’i, faka’ilonga’i tonu ‘a e ngaahi vā mama’o pea fakamahu’inga ha fa’ahinga tu’u lavea ngofua ‘i loto ‘i he Potungāue ‘a ia ‘oku malava ke fakalelei’i koe’uhi ke malu’i ‘a e koloa ‘o e Potungāue pea mo toe sio foki ki he ngaahi makatu’unga ke fakasi’isi’i ‘aki ‘a e ngaahi tu’unga tu’ulaveangofua koia. ‘E hanga foki ‘e he lakanga ko’eni ‘o sivi’i ‘a e ngaahi tu’unga pule’i fakalotopotungāue pea tokoni ki hono fakahā ‘o e fakamatala fakamo’oni ‘o e ngāue kākā ‘a ia ‘e lava ‘o tokoni koia ki he Potungāue i hono muimui’i pea mo hono lekooti ha ngaahi liliu kuo’osi fakahoko kiai pea fakapapau’i oku fakasi’isi’i ‘a e ngaahi tu’unga lavea ngofua kuo ma’u. Ko e lakanga’ni foki te ne toutou vakai’i ‘a e tu’unga falala’anga mo e tu’unga tonu ‘o e me’a fakapa’anga’ mo e fakamatala fakahoko ngāue’ kae pehee foki ki hono vakai’i ‘o e ngaahi sisitemi kuo fokotu’u ke ne fakapapau’i ‘oku taliui ki he ngaahi tu’utu’uni ngaue, ngaahi palani, ngaahi tohi fakahinohino, ngaahi lao mo e ngaahi tu’utu’uni. Ko e ngaue faka’atita fakaloto’i potungāue ‘oku mahu’inga pea ko hono taumu’a ke pukepuke ‘a e launga felāve’i pea mo e ngaahi tu’utu’uni ngāue. Ko e lakanga’ni foki te ne pule’i pea mātu’aki mahu’inga ki he fakahoko ngaue fakalukufua ‘a e Potungaue koe’uhi he tene fakasi’isi’i ‘a e ngaue ta’etotonu pehee ki he ngaahi faihala kae’uma’a hono pa’uusi’i ‘o e ngaahi mafai ‘i he ngaahi tu’unga fakatu’utu’uni pehe ki he ngaahi lao. ‘Oku lolotonga fehangaahangai ‘a e Potungāue pea mo e palopalema ko’eni ‘a ia ‘oku ‘i ai ‘a e kau ‘ofisa ma’olunga ‘oku ‘ikai kenau taliui pea moe ngaahi tu’utu’uni felāve’i/ ngaahi lao, ‘i he’ene pehee, ko hono fokotu’u ‘o e lakanga’ni ‘e malava ke ne fakapapau’i ‘a hono fakangata ‘o e fa’ahinga ‘ulungaanga ko’eni pea poupou’i ‘a e ‘ekonomika pea mo e ivi fakangāue ‘o e ngaahi naunau ngāue. Ko e lakanga ko’eni ‘oku mātu’aki mahu’inga ki hono tokangaekina mo hono fakapapau’i ‘o e katoa ‘o e ngaahi koloa ‘a e Potungāue ‘oku malu’i totonu pea hao mei he ngaahi fakamanamana. Ko e ‘i ai koia ‘a e ‘atita fakalotopotungāue te ne ‘omai ha sio ta’efilifilimanako ki he founa malava ‘a e ngaahi pule’i
--	--	--	--	--

					fakalotopotungāue ‘o e Potungāue’ni.
15. Tokoni ‘Ofisa Tauhi Tohi Ma’olunga	L	Va’a Ngāue Faka’ofisi/ Va’a Ngāue Fakapa’anga	‘Oku fakataumu’a ‘a e lakanga ni ki he tokotaha sikolasipi fo’ou	Fakahoko fatongia 8	Ko e lakanga fo’ou ni ‘oku mahu’inga he ‘oku fakataumu’a ki he tokotaha ako ne ma’u sikolasipi ‘i he Va’a Fakapa’anga. Ko e tokotaha ni ko e tokotaha Sikolasipi ‘a e Pule’anga Tonga pea ‘oku ‘amanaki ke kakato ‘ene polokalama ako ki Novema 2025.
16. ‘Ofisa Tokoni Fakatau	M	Va’a Ngāue Faka’ofisi/ Va’a Ngāue Fakapa’anga	‘Oku tokotaha pe ‘a e ‘Ofisa Fakatau ‘i he va’a Fakapa’anga ka e makatu’unga ‘i he lahi ‘o e ngaue ke fakahoko, ‘oku fiema’u vivili ‘e he Va’a ni ke fokotu’u ‘a e ‘Ofisa Tokoni Fakatau/ Tu’unga Vahenga levolo M ke tokoni ki he ngaue ‘o e ‘Ofisa Fakatau	Fakahoko fatongia 8	‘Oku tokotaha pe ‘a e ‘Ofisa Fakatau pea ‘oku lolotonga ‘ataa hono lakanga pea ‘e tokoni lahi ‘a e lakanga fo’ou ni ki he ‘Ofisa Fakatau ‘i he ngaahi ngaue fakatau mo e ngaahi ngaue faka tauhi tohi kehe pehe foki ki he patiseti. ‘E tokoni ‘a e lakanga ni ki he ‘Ofisa Fakatau ‘i he ngaahi fakatau ‘o fakatatau ki he Tu’utu’uni Ngaue, founa ngaue ki he Fakatau ke fakapapau’i ‘a e taimi totonu, felave’i mo e tonu ‘o e fakamatala ‘i hono tokangaekina ‘o e patiseti mo e fakamole. ‘Oku mahu’inga e lakanga ni koe’uhi ko e taimi ‘oku mama’o ai e ‘Ofisa Fakatau ‘i ha livi pea ‘i ai ha ngaahi fakatau fakavavevave ke fakahoko, ‘oku ‘ikai ha toe taha ‘i he va’a Fakapa’anga ke ne fakahoko lelei’i e fatongia ni. Kuo ‘osi fakahoko pe ‘a e ako ngaue ki he kau ngaue kehe ‘i he Va’a Fakapa’anga ka koe’uhi ‘oku ‘i ai pe honau fatongia tefito ‘oku ‘ikai ai kenau lava ‘o fakakakato e ngaahi fatongia fakatau. ‘I hono fokotu’u ‘a e lakanga ni, ‘e ako’i ia ‘e he ‘Ofisa Fakatau ke malava ‘o ngaue ki he ngaahi fakatau, sivisivi’i e founa fakatau, tokoni ‘i he tanaki tukuhau pea fakahoko foki mo e ngaahi fiema’u mei he ngaahi va’a ngaue ‘i hono tu’utu’unia.
17. ‘Ofisa Tokoni Ngāue Fakakomipiuta Kalasi III	P	Va’a Ngāue iiki ‘i Niuatoputapu	‘Oku ‘ikai ke ‘i ai ha ‘ofisa ngāue tu’uma’u ‘a e Potungaue ‘i Niuatoputapu. ‘I he ngaahi ta’u kuohili, na’e fiema’u ai ke folau ‘a e kau kalake ma’olalo ki Niua ke fakakakato ‘a e ngaue ‘oku fiema’u pea fa’a hiki ‘o ngaue ai ko e fakataumu’a ki hono lesisita ‘o e ‘eseti pe ngaahi koloa mo e vakai’i fakata’u ‘o e lekooti fa’ele, pekia mo e mali kae pehe ki he ngaahi fatongia ki he fakamaau’anga	Fakahoko fatongia 12	‘Oku fokotu’u ‘e he Potungaue ‘a e lakanga tu’uma’u ki Niuatoputapu ke ne fakapapau’i ‘a e tonu ‘o e tauhi ‘o e ngaahi lekooti. Ko e tokotaha ni ‘e ngaue tefito ki hono tauhi e ngaahi lekooti kotoa felave’i mo e maumau lao ‘i he hala pule’anga koe’uhi kuo ‘osi kamata ‘a hono ngaue’aki ‘eni ‘i Niuatoputapu. ‘I he lolotonga ni, ko e Kalake pe ‘o e ‘Ofisi Fakafofonga Pule’anga ‘oku ne tokanga’i mo fakafatongia’aki ‘a e fatongia ni ki he ngaahi fakamatala faka’ofisiale ‘a e ngaahi Potungaue, mo e ngaahi lekooti ‘o kau ai ‘a e Potungaue Fakamaau’anga. ‘Oku mahu’inga ‘aupito ‘a e lakanga ko’eni ke ne fakahoko kotoa ‘a e ngaahi fatongia faka’ofisi, ngaahi tohi kole ki he Failesisita Seniale pea mo e ngaahi ngāue felave’i mo e me’a fakapa’anga ‘o kau kiai ‘a e lesisita fakata’u ‘o e koloa kae pehe foki ki he fakama’opo’opo fakata’u ‘o e ngaahi lekooti matu’aki mahu’inga ‘i Niua. Ko e tokotaha ‘i he lakanga’ ni ‘e toe tokoni lahi foki ia ki he Fakamaau Polisi ‘a Vava’u ‘i he lolotonga ‘a e taimi ‘oku folau ‘a’ahi atu ai ‘a e Fakamaau’anga ki Niua. ‘E malava heni ke fakapapau’i ‘a e pau mo maau ange ‘a e ngaahi ngāue ‘o e ngaahi va’a ni pea toe fakasi’isi’i foki ai ‘a e ngaahi palopalema ki he tukuvakaa makatu’unga pe ‘i he ‘ikai lava ha fefolau’aki fakakomesiale mei Niua pea ‘e toe si’isi’i foki ai mo e fakamole ‘a e Potungāue ki he totongi ‘o e ngaahi pa’anga folau.
18. Tokoni	P	Va’a Ngāue	Ko e ‘ofisa pe ‘e taha ‘oku	Fakahoko	‘I he va’a ngaue iiki ‘a ‘Eua, ko e tokotaha ngaue pe ‘e taha ‘oku ‘I ai

Ngāue Fakakomipiuta Kalasi III		iiki 'i 'Eua	fakahoko fatongia 'i he va'a ngaue iiki 'i 'Eua pea 'oku fiema'u ke fa'u pe fokotu'u ha lakanga 'e taha ke tokoni ki he 'ofisa.	fatongia 12	('Ofisa Tokoni Ngaue Fakakomipiuta Kalasi III) 'oku ne fakahoko kotoa e ngaue kau ki he falehopo, faka'ofisi mo e ngaue fakakalake pehe foki ki he ngaue fakapa'anga. 'Oku matu'aki mahu'inga 'aupito ke 'i ai ha 'ofisa 'e taha ke ngāue fakataha mo e 'ofisa koe'uhi ko e taimi 'oku fakahu mai ai 'e he 'ofisa ha'ane kole livi, 'oku 'ikai ke toe 'i ai ha 'ofisa 'i 'Eua ke ne fakahoko 'a e ngaahi fatongia 'oku fiema'u 'i he 'ofisi, koia ai, 'e fiema'u leva ha 'ofisa mei he 'Ulu'i 'Ofisi 'i Tongatapu ke folau atu 'o fetongi pea fakahoko fatongia ai 'i he vaha'a taimi 'oku kole livi kiai 'a e 'ofisa. Kuo hoko eni ko e palopalema 'i he ngaahi ta'u kuo 'alu koe'uhi ko e taimi lahi, 'oku ne kole mai ke livi 'i ha ngaahi 'aho pea kole ha taha ke ne fetongi ia. Koe'uhi ko e fiema'u ke fakaava ma'u pe 'a e 'ofisi 'i 'Eua 'o a'u pe ki ha tapuni 'aho 'e taha, 'oku 'ikai fiema'u ke tapuni e 'ofisi, ko ia ai, 'oku fokotu'u ai 'a e lakanga fo'ou ni. 'Oku mahu'inga ke fakapapau'i 'a e lele lelei 'a e ngaue pea 'e mahu'inga foki ia ki he ngaue faka'aho 'a e va'a ngaue 'a 'Eua. 'E toe si'isi'i ange ai 'a e fakamole 'a e Potungaue ki he totongi 'o e fakamole ki he fefolau'aki, totongi tikite vakapuna pe vaka tahi.
19. Tokotaha Fakama'a 'Api	S	Va'a Ngaue iiki 'i Vava'u	'Oku 'ikai ke 'i ai ha lakanga ko ha Tokotaha Fakama'a 'Api tu'uma'u 'i Vava'u, ko e 'ofisa ngaue lau'aho pe. 'Oku 'ikai loto 'a e Potungaue ke mole 'ene 'ofisa lau'aho; koia ai, 'e fe'unga 'a e lakanga tu'uma'u ni ke fakahu kiai 'a e 'ofisa lau'aho ni.	Fakahoko fatongia 12	'Oku lolotonga ngaue ha Tokotaha Fakama'a 'Api 'i he Va'a Ngaue iiki 'i Vava'u 'a ia 'oku fakafatongia'aki 'a hono tauhi ke ma'a 'a e 'Ofisi 'o e Potungaue 'i Neiafu mo e 'elia 'o e 'ofisi. Talu mei he hiki hake 'a e Tokotaha Tauhi 'Api kimu'a ki he lakanga Faka'uli, na'e 'ikai ke toe 'i ai ha lakanga fakama'a 'api tu'uma'u 'i he va'a ngaue iiki 'a Vava'u ke tauhi mo fakama'a 'a e 'ofisi. 'Oku fiema'u foki ke fakatokanga'i ange 'oku lolotonga me'a 'a e Fakamaau Polisi tu'uma'u 'i he 'Ofisi pea 'oku fiema'u lahi 'a e 'ofisi ke ma'a mo ma'u he 'aho kotoape. Koia ai, 'oku faka'amu 'a e Potungaue ke liliu 'a e lakanga lau'aho ko e fakama'a 'api ki ha lakanga tu'uma'u.
20. Tokoni 'Ofisa Peilifi	M	Va'a Peilifi	'Oku 'ikai ha lakanga tu'unga vahenga levolo M 'i he Va'a Ngaue ni. Ko e Va'a Ngaue ni 'oku 'i ai 'a e Pule Peilifi (tu'unga vahenga levolo J), 'Ofisa Peilifi (tu'unga vahenga levolo L) pea tokoni ki ai 'a e kau 'ofisa Peilisi Kalasi I (tu'unga vahenga levolo N) pea toenga 'o e kau ngaue 'oku 'i he lakanga ma'olalo ange. 'Oku fiema'u ha 'ofisa ke tokoni ki hono vahevahe 'a e ngaahi ngaue kuo fakautuutu ke lahi mai.	Fakahoko fatongia 13	'Oku fiema'u ha toe 'ofisa tokoni makatu'unga 'eni 'i he lahi 'a e ngaahi maumau lao 'i he fefononga'aki he hala pule'anga felave'i mo e fakatonutonu ki he Lao Ki he Ngaahi Hala 2000 mo e ngaahi Tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga ki ha Tohi Fekau Fakatau
21. 'Ofisa Fakahoko	M	Va'a ngaue iiki 'i Ha'apai	Ko e kau ngaue 'i he va'a ngaue iiki 'a Ha'apai ko e kau	Fakahoko fatongia 12	Ko e lakanga ni 'e hoko ia ko e 'Ofisa ke ne Tokanga'i 'a e va'a ngaue iiki 'i Ha'apai 'a ia 'e fakafatongia 'aki 'a e 'Ofisa Fakahoko Fatongia

Fatongia Ma'olunga			ngaue ma'olalo pe mei he tu'unga vahenga levolo O ki lalo. 'Oku mahu'inga ke fakatokanga'i kuo 'i ai 'a e Fakamaau Polisi Tu'uma'u ki Ha'apai pea 'e tokoni lahi 'a e lakanga ni ki he Fakamaau Polisi fekau'aki mo hono tokangaekina 'a e ngaahi ngaue lahi		Ma'olunga 'a e ngaahi ngaue tokoni mo hono tokangaekina 'a e ngaue lahi fakakalake mo faka'ofisi pehe ki hono fakahoko e ngaue faka'ofisi, fakapa'anga, 'ofisi 'o e failesisita seniale/ fakamatala mahu'inga pea mo e ngaahi fatongia ki loto fale hopo. 'Oku faka'amu 'a e Fakamaau Polisi Tu'uma'u 'a Ha'apai ha 'ofisa tokoni 'i ha toe lakanga 'oku ma'olunga ange ke tokoni ki hono siofi 'a e fakahoko fatongia 'o e kau ngaue pea fakapapau'i 'oku fakakakato 'a e ngaue kotoa pe 'i he taimi totonu. Ko e lakanga ni 'e fakafatongia 'aki ia ke ne tataki mo tokanga'i 'a e ngaue faka'aho 'o e kau ngaue. 'I he lolotonga ni, ko e lakanga ma'olunga taha 'i Ha'apai 'oku 'i he tu'unga vahenga levolo O. 'Oku fiema'u 'e he 'ofisi ni ha tokotaha 'i ha lakanga 'oku toe ma'olunga ange ke ne tokanga'i lelei 'a e kau ngaue ma'olalo ange pea 'oange 'a e ngaahi fakamatala kotoa pe 'oku fiema'u 'e he Fakamaau Polisi Tu'uma'u 'o ka fiema'u ki ha'ane faitu'utu'uni. 'Oku mahu'inga 'aupito 'a e lakanga ni ki he ngaue faka'aho 'a e va'a ngaue iiki 'a Ha'apai.
22. 'Ofisa Fakahoko Fatongia	N	Va'a Ngaue iiki 'i Vava'u	'Oku tokanga'i 'e he 'Ofisa Fakahoko Fatongia Ma'olunga (tu'unga vahenga levolo M) 'a e 'ofisi 'i Vava'u. 'Oku tokoni kiai 'a e Kalake Kalasi I (tu'unga vahenga levolo O) mo e kau Ngaue Fakakomipiuta 'i he ngaahi lakanga ma'olalo ange. 'E malava 'e he lakanga ni 'o fakafonufonu 'a e vaha mei he 'ofisa 'oku ne tokanga'i 'a e va'a pea mo e Kalake ke vahevahe 'a e lahi 'o e ngaahi ngaue pea 'e malava heni ke fakapapau'i 'a e maa'u ange 'a e ngaahi ngaue 'oku tuku atu ki he kakai.	Fakahoko fatongia 12	Ko e lakanga fo'ou ni 'oku mahu'inga ia ko ha lakanga ke hiki hiki hake ki ai 'a e kau ngaue fuoloa 'i he va'a ngaue iiki 'a Vava'u. 'Oku hiki hiki to pe ki 'olunga 'a e lahi 'o e ngaahi ngaue mo e lahi 'o e hopo, tikite maumau lao 'i he 'aho kotoa pea 'oku feinga pe 'a e kau ngaue lolotonga ke fakakakato 'a e ngaahi ngaue kotoa 'oku 'oange ken au fakahoko 'i he faka'osinga 'o e 'aho.
23. 'Ofisa Fakahoko Fatongia Ma'olunga (x2)	M	Fakamaau'anga a Polisi	Ko e Tokoni Sekelitali (tu'unga vahenga levolo L) 'oku tokoni ki ai 'a e 'Ofisa Fakahoko Fatongia 'e 1 (tu'unga vahenga levelo N). 'Oku 'i ai 'a e va mama'o 'i he vaha'a 'o e Tokoni Sekelitali pea mo e toenga 'o e kau ngaue, pea 'i he tu'u ki he kaha'u ko hono fa'u ko ia 'o e	Fakahoko Fatongia 12	Ko hono fokotu'u 'o e ngaahi lakanga 'Ofisa Ngaue Faka'ofisi Ma'olunga 'e tokoni ia ki he lele lelei 'a e ngaahi ngaue 'a e Fakamaau'anga Polisi pea mo tokanga ki hono fakapalanisi 'o e ngaahi fatongia ke vahevahe tata'u 'a e kau ngaue. Kapau 'oku faka'amu 'a e Fakamaau'anga Polisi ke fakahoko ha ngaahi tu'utu'uni ma'olunga 'i he taimi totonu kuopau ke fiema'u ke fakangaue'i ha kau Fakamaau ke tokolahi. Na'e fokotu'u fo'ou ki he Fakamaau'anga Polisi ha Fakamaau Polisi fo'ou 'i he ta'u fakapa'anga kuohili ka 'oku fiema'u ke fakatokolahi 'a e kau ngaue ke nau fakahoko 'a e ngaahi ngaue fakasekelitali mo e tokoni fakakalake ki he kau Fakamaau. Ko e Fakamaau Polisi 'oku ne fakahoko 'a e tu'utu'uni ka ko e kalake 'oku ne

			ngaahi lakanga ni 'e tokoni ki he AS ki hono tokanga'i fakakatoa 'a e ngaahi fatongia fakakalake.	teuteu 'a e pepa mo faile 'a e ngaahi lekooti. 'Oku 'ikai ke malava ke fakapalanisi 'a e ngaahi fatongia 'o kapau ko e fika pe 'o e kau Fakamaau Polisi 'oku hiki hake. Ko e palopalema lahi taha 'oku fepaki mo e Fakamaau'anga Polisi ko e lahi 'a e ngaahi hopo 'oku vahe'i ki he tokotaha ngaue kotoa pe pea 'oku ne uesia 'a e fakahoko fatongia fakalukufua 'a e Fakamaau'anga. Ko e lakanga koeni te ne tokanga'i 'a e Polokalama ki hono Tokangaekina 'o e Ngaahi Hopo mo e lesisita 'i he tohi 'a e ngaahi hopo. Ko e lekooti faka-fakamaau'anga 'oku hoko ko e ma'u'anga fakamatala mahu'inga pea ko e 'uhinga ia 'oku 'i ai ai 'a e CMS pehe foki ki he ngaahi tohi lesisita koe'uhi pe ka 'ikai malava ha taha 'ia naua 'o 'omai ha fakamatala, 'oku 'i ai pe 'a hono tatau. Ko e ngaue tu'uma'u ia ki he Fakamaau'anga ke hiki fakakomipiuta 'a e ngaahi fakamatala pea lekooti he pepa. 'I he founa koeni, 'oku toutou fakahoko ai 'a e ngaue tatau- ko e fakamatala 'oku fakahu ki he CMS pea 'oku toe fiema'u pe ke lesisita ki he tohi. Ko e kau Fale'i kimu'a na'a nau fokotu'u ke fakatefito pe 'i hono fakahu ki he CMS ka 'oku ta'emalava ia koe'uhi ko e mate 'a e 'uhila 'oku angamaheni ia 'i Tonga ni pea 'oku 'ikai ha misini senoleita 'i he fakamaau'anga. 'Ikai ngata ai, ko e 'Atita 'a e pule'anga 'oku nau fiema'u ange 'a e ngaahi me'a fakapepa ke fakahoko 'aki 'a e 'atita. Ko hono ola kovi ko ia hono toutou fakahoko ha ngaue tatau 'oku ne uesia 'a e ngaahi taimi kuo 'osi fokotu'u ki he lipooti 'a e Fakamaau'anga. Fakataa, ko e CSD 'oku nau fiema'u 'a e Lipooti Fakata'u ke fakahu ange 'i he uike faka'osi 'o Siulai. 'Oku 'ikai ke a'usia he Fakamaau'anga 'a e taimi ko eni koe'uhi 'oku fiema'u ke fakahu he kau ngaue 'a e ngaahi fakamatala ki he CMS ke ne 'omai ha lipooti 'oku tonu. Ko e tokotaha te ne ma'u 'a e lakanga koeni kuo pau ke ne vakai'i ko e hopo kotoa 'i he CMS 'oku ne ma'u 'a e fakamatala fakamuimui taha ke malava 'o tanaki 'a e lipooti 'i loto 'i hono taimi totonu. Tanaki atu ki ai, ko e fatongia 'o e lakanga ni ke ne fakapapau'i ko e hopo kotoa pe 'oku ai hono 'aho ke 'osi ki ai koe'uhi ke a'usia 'a e taimi 'oku fakataumu'a ki hono aofangatuku 'o e hopo. Ko e palopalema eni 'e taha 'oku fetaulaki pea mo e Fakamaau'anga 'oku 'i ai 'a e ngaahi hopo 'oku 'ikai ke nga'unu kimu'a pe pulia 'i he sisitemi pea 'oku 'ikai leva ke 'i ai ha 'aho ia ki he kaha'u 'e fokotu'u ma'ae ongo faha'i. Ko e tokotaha 'i he lakanga ko eni te ne faka'ilonga'i 'a e ngaahi hopo 'i he CMS pea toki fakahoko ki he Fakamaau pea mo e kalake ke fokotu'u ha 'aho hopo pe koe liliu 'a e hopo ki he lisi hoko. Fakataa, kapau ko e tokotaha he lakanga ni 'oku ne fou mai 'i ha hopo 'oku kei fakatatali tupunga mei he fiema'u ha fakatonulea muli tautautefito ki he lea faka-Siaina, ko e fatongia ia 'o e lakanga koeni ke fakasio ha founa ke solova 'aki 'a e palopalema ko eni 'i he vave taha. Ko ia ai, kapau 'oku toloi koe'uhi pe ko e tuai 'a hono fakahu mai mei he fakafofonga lao taukapo, ko e fatongia ia 'o e lakanga ni ke to e muimui'i pea mo e fakafofonga lao. Pea 'e faingamalie leva ke to e hoko atu 'a e hopo pea mo ha taimi lelei ki he
--	--	--	--	--

					tu'utu'uni. Fakatatau ki he Lipooti Fakata'u 'a e Fakamaau'anga 'a Tonga ki he FY2020-21, LCJ Whitten, na'a ne fakamahino 'i he'ene popoaki, 'Mei he 'Eiki Tu'i Fakamaaulahi' ko e ma'olunga 'a e tokolahi 'o e kau faihia 'oku 'ikai ke nau malava 'o totongi ha fale'i fakalao pe ko ha fakafofonga kimu'a pea toki hoko atu 'a e Fakamaau'anga ki he ngaahi fiema'u tefito. Ko kinautolu 'oku nau kau 'i he faihia mo e lao famili/malu'i ko kinautolu ia 'oku toutou hoko ko e palopalema. 'Oku fiema'u 'a e taimi lahi mo hono naunau ke fakapapau'i ko e ngaahi hopo koeni 'e fakalele fakalelei pea 'e 'ave 'o hopo 'i he taimi totonu pea fakapapau'i ko e ongo fa'ahi 'oku na malava 'o totongi 'a e fakamaau'anga totonu mo taau. Ko e lakanga ko eni 'e toe tokanga ia ki hono faka'ilonga'i 'a e ngaahi kulupu a e kau faingata'ia ke fakapapau'i 'oku tokonia kinautolu ke nau ma'u 'a e fakamaau totonu mo taau. Ko e lakanga koeni te ne fale'i foki 'a e kau Fakamaau Polisi 'o fakatatau ki he tu'unga 'oku 'i ai mo fokotu'u atu ke malolo fakataimi kae toki hoko atu kae 'oleva ke nau lava 'o totongi 'a e ngaahi tokoni 'oku fiema'u pea fakapapau'i 'oku fakahoko ki he kulupu 'o e kau faingata'a'ia. Tanaki atu ki ai, ko e lakanga ni 'oku ne hanga 'o tanaki 'a e ngaai fakamatala 'e tokoni ki hono fakaivia 'a e ngaahi lipooti 'a e Fakamaau'anga ke a'usia 'a e ngaahi taumu'a fakatu'apule'anga pea malu'i 'a e totonu 'o e tokotaha faingata'ia kotoa pe. Ko e ongo lakanga ko eni te na tokoni ki he kau mamahi 'i he fakamamahi 'i 'api mo e ngaahi hopo 'a e to'utupu 'aki hono tokoni ki he mamahi/to'utupu pe ko e kau fakamo'oni ke nau fili pet e nau fiema'u ke nau kau atu ki he hopo. Ko e 'elia 'o e falehopo 'oku si'isi'i pea ko e fatongia 'o e Fakamaau'anga ko hono 'omai ha 'ataakai 'oku malu ki he mamahi/to'utupu pehe foki ki he kau fakamo'oni. Kapau ko e mamahi/to'utupu 'oku ne fili ke 'oua te na 'i he loki tatau pea mo e faka'iloa, ko e lakanga leva ko eni te ne fale'i 'a e kau Fakamaau 'o fakatatau ki he AVL 'oku fiema'u ki he hopo koeni. Tanaki atu ki ai, ko e lakanga ko eni te ne fakapapau'i kapau 'oku fiema'u 'e he hopo ha ngaahi fiema'u makehe 'o hange ko e fakalahi ha 'ofisa malu'i ki he malu 'o e ongo faha'i ki he hopo. Ko e lakanga foki koeni te ne fakasio ha to e tafa'aki ki hono hiki ha fakamo'oni mei ha feitu'u mama'o 'o ngaue'aki 'a e vitio pe ko e skype, ke fakasi'isi'i 'a e fakamole ki he folau ki he hopo koeni. Ko e lakanga koeni 'oku ne 'omai 'a e palanisi 'o e fatongia ke vahevahe tatau hono tufaki ki he kau ngaue ke fakasi'isi'i 'a e ma'olunga 'o e fika 'o e hopo 'oku 'ave ki he kalake takitaha.
24. 'Ofisa Fakahoko Fatongia (x2)	N	Fakamaau'anga a Polisi	'Oku tokotaha pe 'a e 'Ofisa fakahokofatongia 'i he levolo ko eni 'i he Fakamaau'anga Polisi 'oku taau ke hu ki fale hopo. Ko e toenga 'o e kau ngaue 'oku 'i he levolo P ki he levolo S 'a ia 'oku	Fakahoko Fatongia 12	Ko hono fokotu'u 'o e 'ofisa fakahoko fatongia ko eni 'e ua kena tokoni ki he ngaahi ngaue faka'ofisi 'i he Fakamaau'anga Polisi ke a'usia mo'oni 'a e taumu'a pea vave mo lelei pea taliui vave ki he Fakamaau'anga Polisi. Ko e lakanga ni 'oku kau ia 'i he fiema'u vivili ki he Fakamaau'anga pea 'oku mahu'inga ki hono fakapalanisi 'a e ngaahi fatongia 'o e kau ngaue ke fakasi'isi'i 'a e ngaahi fatongia 'oku 'oange ki he kau ngaue faka kalake. 'Oku 'ikai ngata pe 'i he'enua ngaue ki he kakai 'o e fonua mo e

			fakangatangata kinautolu mei he' enau fakamatala ngaue ke ngaue pe ki he kanita pea mo e ngaahi ngaue fakapepa iiki pee.	fakatonulea 'i fale hopo ka kenau vahevahe 'a e mamafa 'o e ngaahi fatongia pea mo e 'ofisa fakahoko fatongia lolotonga pea ke fakamalohia 'a e sisitemi ki he lekooti 'o e fale hopo. Ko e lakanga te na toe fakamalohia mo tokoni ki he ngaue fakasekelitali ki he kau fakamaau. Ko e natula 'o e lakanga ni 'oku fiema'u ke talangofua ki he ngaahi tu'utu'uni 'o e lao 'oku fiema'u ki ai. 'Oku 'ikai ha me'a ko e toloi 'a e ngaue ki ha taimi kehe pe ko ha taimi 'oku toki faingamalie ki ai. Ko e ngaahi fatongia kuopau ke fakahoko pe 'i he vave taha koe'uhi ko e Polisi 'oku fakangatangata pe honau mafai pea pehe ki he kau Fakamaau. Ko hono toloi 'oku ne fakatupunga e palopalema ki he totonu fakakonisitutone 'o e kakai pea 'e iku fua 'e he 'ofisa ngaue 'a e ngaahi ola tamaki. Tanaki ki ai, ko e kau Fakamaau 'oku nau aleapau ke ngaue houa 'e 24 pea 'oku fa'a ngaue 'a e kau ngaue lolotonga e malolo kai ho'ata, tu'a taimi pe ko e faka'osinga 'o e uike ke fakakakato 'a e ngaahi tohi kole he 'oku 'ikai ke malava ke fakahoko 'eni 'o kapau 'oku 'ikai ha kalake 'e ngaue. Ko e hiki hake 'a e tokolahi 'o e kau ngaue, ko e Failesisita Pule pe kohai 'oku ne tokanga'i 'a e kau ngaue ke ne fakahoko ha polokalama fakaangaanga ke vilo 'a e kau ngaue koe'uhi kenau kei ma'u 'enau taimi ma'u me'atokoni ho'ata, ngaue tu'a taimi mo e faka'osinga 'o e uike. 'Oku 'omai foki mo e fokotu'u mei he kau Fakamaau ke fokotu'u ha kalake 'e toko ua tu'uma'u ke ngaue ki he fakamaau takitaha, 'a ia 'oku faingata'a ke fakahoko ia he taimi' ni. 'Oku 'i ai 'a e tu'utu'uni malohi ke fakahu mai 'a e founga ngaue tatau 'oku ngaue'aki he Va'a 'o e Fakamaau Lahi 'a ia ko e Fakamaau kotoa pe 'oku 'i ai 'ene timi ngaue 'a ia 'oku 'i ai 'a e 'ofisa tokoni ki he Fakamaau, Fakatonulea mo e 'Ofisa ke tokanga'i 'enau CMS pea taha ko e kalake. Ka ko e Fakamaau'anga Polisi ko e kalake pe 'e taha 'oku ngaue ki he Fakamaau e taha pea kotoa 'a e ngaahi fatongia kimu'a 'i he hopo, 'i loto falehopo, pea mo e 'osi e hopo mo e ngaahi ngaue 'i hono 'ofisi. Ko e Fakamaau pe 'e toko 3 'i he Fakamaau'anga Lahi ka ko e Fakamaau Polisi 'e toko 7 'i he Fakamaau'anga Polisi. 'Oku to e kau ki ai mo e tomui 'a hono fakahu 'a e lipooti ki he ngaahi kupu fekau'aki pea mo e tokoni fakapa'anga mei muli. Ko e CMS fo'ou ki he falehopo, 'e kau 'a e ongo lakanga ni hono vahevavhe 'a e ngaahi fatongia 'o e kau ngaue ki hono fakahu 'a e ngaahi ma'u'anga fakamatala fakamuimui kotoa pe ki he CMS mo e tohi lesisita. 'Oku faka'ilonga'i heni ko e Fakamaau'anga kuopau kenau fakamamafa'i 'a e founga ngaue lolotonga ke ta'ofi 'a hono fakahoko ha ngaue tatau ka ko e 'elia ko eni 'oku 'ikai lava ke ta'ofi. Ko hono lelei 'a hono ngaue 'aki 'a e CMS 'oku tokoni ki hono fakahoko 'a e lipooti ke tonu pea vave ka ko e Potungaue 'oku ne fakatokanga'i 'a e fakatu'utamaki 'o e sisitemi kapau 'e 'ikai ngaue. Ko hono ola kuopau pe ke ngaue'aki 'e he Fakamaau'anga 'a hono fakahu 'a e ngaahi ma'u'anga fakamatala fakamuimuitaha 'i he sisitemi pea mo e tohi lesisita. Na'e toki kamata fo'ou 'a e Fakamaau 'e taha 'i he ta'u kuo hili ka 'oku 'i ai 'a e
--	--	--	---	---

				fiema'u ke to e fakatokolahi 'a e kau ngaue kae malava kenau fakahoko 'a e ngaahi ngaue faka-sekelitali mo e ngaue fakakalake ki he kau Fakamaau Polisi. Ko e kau fakamaau Polisi 'oku nau fakahoko 'enau tu'utu'uni 'i he lea ka ko e mafatukituki 'o e ngaue ni 'oku 'i he kau kalake he ko kinautolu 'oku nau teuteu'i mo tokanga'i 'a e ngaahi ngaue fakapepa (kimu'a he hopo, lolotonga e hopo, 'osi 'a e hopo mo e ngaue 'i hono 'ofisi), faile 'a e lekooti pea fakahu 'a e ngaahi fakamatala fakamuimui taha faka'ilekitulonika pea mo e lekooti tohi. 'E 'ikai ha toe feinga ke palanisi 'a e ngaahi fatongia kapau 'e tokolahi pe 'a e kau ngaue. Ko e lakanga ko eni te ne fakahoko 'a hono taipe'i 'a e ngaah lekooti. Ko e taha 'o e palopalema ko e fu'u lahi 'a e peseti 'o e ngaahi hopo 'oku ngata pe 'I he Fakamaau'anga Polisi 'o 'ikai a'u ki he Fakamaau'anga Lahi koe'uhi pe ko e 'ikai lelei 'a hono hiki e miniti 'i he hopo. 'Oku 'ikai ha me'angaue ke lekooti 'a e ngaahi fepotalanoa'aki 'i falehopo pea ko e kalake ko 'ene lekooti pe 'a e me'a 'oku ne lava. Ko e kau fakamaau Polisi ko e taimi 'e ni'ih 'oku nau fa'a fakafalala pe ki he miniti 'a e kau kalake ki he' enau fai tu'utu'uni ka 'i he tu'unga ko ia 'oku 'i ai a e fakatu'utamaki lahi. Ka ko e lelei 'a e me'angaue ki he lekooti pea 'e hoko 'a e lakanga' ni 'o lekooti lelei 'a e ngaahi keisi ke 'ave ki he Fakamaau'anga Lahi'. Ko e lekooti 'oku fiema'u lahi ia he Fakamaau'anga Lahi 'i he taimi 'oku 'ohake ai mei he fakamaau'anga Polisi. Ko e lekooti 'oku 'ave 'e he kalake ki he fakamaau'anga Lahi kuopau ke kakato. Ko hono 'ave 'a e keisi ki he Fakamaau'anga lahi 'e malava pe ke toe siofi 'a e tautea, pe ko e toe 'oange 'a e tautea 'i ha founga ke toe hopo'i 'a e keisi. Ko e fakamole ki hono toe fakahoko ha hopo 'oku kau ki ai 'a e taimi pea mo e naunau ke ngaue'aki ki he ongo falehopo. Ko e lakanga ni 'e toe tanaki 'a e ngaahi makatu'unga mahu'inga ki hono fakalele 'o e Fakamaau'anga Polisi 'a ia 'e tataki ai ki hono fakasi'isi'I 'a e ngaahi keisi 'oku to e fiema'u ke hopo'i mei he Fakamaau'anga Lahi 'o lahi ai 'a e ngaahi fakamole ki he taimi pea mo e naunau. Ko e 'elia 'e taha 'o e lakanga ni 'e fakama'unga ia ki hono tokanga'i 'a e ngaahi keisi 'oku kei fakahoko 'a e ngaue ki ai pea toki kakato pea mo e ngaahi keisi 'oku tauhi 'i he laipeli. 'Oku mahu'inga 'a e tauhi 'a e ngaahi tu'utu'uni ke tonu mei he levolo kotoa pe 'o kau ai mo e lekooti 'o e ngaahi keisi 'i he laipeli. Ko e Fakamaau'anga Polisi 'oku totonu ke 'i ai 'a e founga fakahoko ngaue ki hono tauhi 'a e ngaahi faile mo hono muimui'i 'o kau ki ai 'a e ngaahi faile kuo kakato, tokanga'i 'a e ngaahi komipiuta, faka'ilonga'i 'a e ngaahi faile, pule'i 'o e faile, ngaahi ngaue fakapepa, mo e ngaahi fakamo'oni 'oku tauhi pea mo hono loloa, ko hai 'oku totonu ke ngaue ki ai, ko e sitetisitika ke lekooti pea mo e founga 'a hono tauhi mo tokanga'i 'a e lekooti 'i he laipeli. Ko e ngaahi feitu'u 'ene 'oku fiema'u ke fai ha tokanga ki ai, faka'ilonga'I pea fakataha'I e ngaahi keisi 'i he faile pea ko e mahu'inga ia 'o e ngaahi ngaue fakapepa ke fakapapau'i 'a e ngaahi keisi 'oku kakato pea 'ave ki he laipeli. Kapau 'oku 'I ai ha fiema'u ki he ngaahi keisi 'oku faile mei he
--	--	--	--	--

					Laipeli 'oku faingofua 'a hono kumi. Ko e tonu mo e taimi ki hono lekooti 'o e ngaahi ma'u'anga fakamatala fakasitetisitika 'oku kau moia ke ngaahi ngaue fakalao mahu'inga 'i he taimi 'oku tapuni ai 'a e keisi. Ko e tokateline 'o e faitotonu 'oku fiema'u ke hiki'i 'okapau 'e tanaki mai 'a e lakanga ko eni ki he Fakamaau'anga Polisi. Ko e fakahoko fatongia 'o e Fakamaau'anga ki he ngaahi ngaue faka'ofisi angamaheni 'oku mahu'inga ke fakae'a ai 'a e fai totonu mo e vaheavahe taau. Ko e lakanga ni 'oku fakafatongia'i ko hono tokangaekina 'a e ngaahi keisi takitaha, fakahoko tatau 'a e keisi kotoa pee pea ke fakahoko 'i he founa totonu. Ko e ngaahi tefito'i fatongia 'o e ngaue faka'ofisi 'oku mahu'inga ki he ngaue fakalao ki he fakamaau'anga pea mo e lahi 'o e fefalala'aki mei he kakai 'o e fonua. Ko e ngaahi fatongia ni 'oku ne fakamalohia mo poupu lelei ki he kau taki ngaue 'o fengaue'aki fakataha mo kinautolu mo e kau kalake ke fakapapau'i 'oku kakato 'a hono fakahu 'a e ngaahi ma'u'anga fakamatala fakamuimui ki he CMS pea mo e tohi lesisita ke fakalakalaka 'a hono tauhi 'a e ngaahi lekooti 'o e Fakamaau'anga Polisi. 'Oku tokoni ki hono fakalakalaka ange 'a e lahi 'o e ngahi keisi kuo 'osi faka'auha 'i he ngaahi faile keisi. Ko e fatongia ia 'o e Fakamaau'anga ke faka'auha 'a e ngaahi keisi 'i he taimi totonu pea fakahoko 'a e hopo ki he ngaahi keisi 'i he falehopo 'i he founa taau. Ko e 'ikai ke faka'auha 'e he Fakamaau'anga 'a e ngaahi keisi 'i he taimi totonu 'e uesia ai 'a e ngaahi fakakaukau 'o e kakai 'o e fonua pea fakatupu ai 'a e mole 'a e falala'anga 'i he'enau vakai ki he fatongia 'oku fakahoko 'e he Fakamaau'anga 'oku tuai mo ta'epau. Ko e mole 'a e falala 'oku 'i ai 'a e uesia lahi 'oku hokohoko atu ai. 'Oku hoko ai 'a e mo'ui hoha'a 'i he kolo 'okapau ko e ngaahi fakakina 'i he kolo 'oku 'ikai solova koe'uhi ko e ngaahi tu'utu'uni 'i he Fakamaau'anga 'oku 'ikai taukave'i 'a e totonu. 'Oku mei hoko eni ko e 'ahi'ahi ke 'ave 'a e lao ia ke pule'i honau nima. Ka 'i he tali ki he palopalema ni ko e Fakamaau'anga Polisi 'oku nau fiema'u 'a e faka'ulungaanga ke langa hake 'a e falala'anga 'i he kakai mo e lotolahi 'i fale hopo. Ko hono fokotu'u o e lakanga ni 'oku kau ia he makatu'unga ke ne fakalakalaka'i 'a e lipooti 'a e kau taki ngaue ki he Potungaue mo e hoa ngaue 'o e kau fakamaauke 'oange 'a poupu fe'unga ki he kau fakamaau. 'Oku ne 'oange mo e faingamalie ke langa hake 'a e ngaue 'a e kau kalake 'oku nau vahe ai ki he fakahoko fatongia 'oku nau fai.
25. Failesisita Ma'olunga	J	Fakamaau'anga Polisi	Hange ko e fa'unga 'o e Fakamaau'anga Polisi, 'oku 'ikai ke 'i ai ha lakanga 'i he levolo J. Ko e kau ngaue 'o e Fakamaau'anga Polisi 'oku lolotonga taki ai 'a e Failesisita Pule (levolo I) pea tokoni ki ai 'a e Tokoni Sekelitali mo e Tokoni	Fakahoko fatongia 12	'Oku fiema'u ha tokotaha ngaue ke tokoni ki he Failesisita Pule 'aia 'oku taki 'i he kau ngaue 'o e Fakamaau'anga Polisi. 'Oku hulu atu 'a e lahi 'o e ngaue 'aia ko e taki ngaue pe 'oku ne malava ke fakahoko 'eni pea ko e toenga 'o e kau ngaue tokoni 'oku 'osi vahe'i kinautolu mo e ngaahi fatongia fakahopo ke fakahoko pea vahe'i foki kenau ngaue fakataha mo e kau Fakamaau Polisi. Ko e ngaahi ngaue faka'ofisi kehe 'oku ngaue tokotaha pe ki ai 'a e Failesisita Pule pea makatu'unga 'i he lahi 'a e ngaahi hopo mo e nounou fakakaungaue, 'oku ne toe ala mai ke fakahoko mo e ngaahi fatongia kehe 'o e kau ngaue ma'olalo ange ka e malava ke lele lelei

			Faillesisita 'i he lakanga levolo K. 'Oku 'i ai 'a e va mama'o 'i he vaha'a 'o e taki 'o e va'a mo hono kau Tokoni, ko ia ai, ko hono fa'u 'o e lakanga ni te ne tokoni ki he taki 'o e va'a 'i hono tokanga'i 'o e kau ngaue, siofi mo tokangaekina 'o 'enau fakahoko fatongia		'a e fakahoko fatongia 'o e Fakamaau'anga Polisi. 'I hano fokotu'u 'a e lakanga fo'ou ni 'e tokoni lahi ia ki he Fakamaau'anga pea tokoni foki ke vahevahe atu 'a e ngaahi fatongia. 'Oku mahu'inga 'a e lakanga ni ki he lelei 'o e fakahoko fatongia 'oku fakahoko 'e he Fakamaau'anga Polisi 'o tautautefito 'i he taimi ni 'i he kaka ki 'olunga 'a e faihia pea pehee foki ke tokoni ki hono feau 'a e ngaahi fiema'u 'a e kau Fakamaau Polisi Ma'olunga.
26. Pule ki hono 'Analaiso 'o e Sisitemi	I	Va'a Ngaue Faka'ofisi/ Va'a Ngaue Fakamatala Fakatekinolosia	Ko e taki 'o e Va'a Fakamatala Fakatekinolosia 'oku 'i he tu'unga vahenga levolo J, ko e lakanga fo'ou ni 'oku fakataumu'a ia ke ne tataki mo tokanga'i lelei 'a e va'a IT	Fakahoko Fatongia 9	Ko e lakanga fo'ou ni 'oku fokotu'u ia ke fa'u 'i hano tamate'i 'a e lakanga 'ataa 'e 4 'i he Potungaue 'o kau ai 'a e Tokotaha Fakapolokalama Komipiuta, 'Ofisa Taukapo ki hono Malu'i e Famili, 'Ofisa Fakahoko Fatongia mo e lakanga Talitali Kakai. Ko e va'a ngaue Fakamatala Fakatekinolosia 'oku 'i ai 'a e ongo 'ofisa 'e ua 'oku na 'i he tu'unga vahenga levolo tatau 'o e levolo J pea ke toe fakamahino ange hona ngaahi ngaue mo e fatongia, 'oku mahu'inga ke fokotu'u ha lakanga 'oku toe ma'olunga ange. Ko e lakanga ni 'e kau ai hono tokangaekina 'o e kau ngaue 'o e va'a ngaue IT, tokanga'i hono fakalele, ngaue ki he ngaahi ngaue faka'ofisi mo hono toe siofi mo muimui'i 'a e ngaahi ngaue faka'aho.
27. 'Ofisa Peilifi Kalasi IV	Q	Va'a Peilifi ke ngaue 'i he va'a ngaue iiki 'i Ha'apai	'Oku te'eki ke 'i ai ha 'Ofisa Peilifi ke ne fakahoko 'a e ngaahi fatongia 'o e Peilifi 'i he vahe fonua Ha'apai 'i hono fakamafai'i 'e he Lao	Fakahoko Fatongia 13	'I he lolotonga ni, 'oku 'ikai ke 'i ai ha 'Ofisa Peilifi kuo fakamafai'i ke ngaue 'i Ha'apai ke fakahoko 'a e ngaahi ngafa fatongia 'o e Peilifi. Ko e 'ofisa ngaue pe 'e taha 'i he va'a ngaue iiki 'a Ha'apai na'e fa'a ngaue'aki ke tokoni ki he kau 'Ofisa Peilifi mei Tongatapu 'i hono fakahoko honau fatongia 'i Ha'apai. Kaekehe, makatu'unga 'i he si'isi'i 'o ha mafai kakato kuo foaki, ko hono ngaahi fatongia 'oku fakangatangata pe. Lolotonga ko ia 'a e ta'u, 'e fiema'u ke folau atu ha kau 'ofisa Peilifi mei Tongatapu ki Ha'apai ke fakakakato honau fatongia, 'oku iku ai heni ki he toe lahi ange 'a e fakamole ki he fefolau'aki. Ko hano fokotu'u 'o ha lakanga tu'uma'u ko e 'Ofisa Peilifi 'i Ha'apai 'e tokoni ia ke fakasi'isi'i 'a e ngaahi totongi fakamole ka e 'i he taimi tatau 'oku ne fakapapau'i 'oku 'i ai ha 'ofisa fe'unga ke nofo taha pe ki hono fakahoko honau ngaahi fatongia fakapeilifi. Ko e lakanga fo'ou ni 'oku fokotu'u ke fa'u ia 'i hano tamate'i 'o e ngaahi lakanga 'ataa 'e 4 'i he Potungaue 'o kau ai 'a e Tokotaha Fakapolokalama Komipiuta, 'Ofisa Taukapo ki hono Malu'i e Famili, 'Ofisa Fakahoko Fatongia mo e lakanga Talitali Kakai.

3. PATISETI MO E KAU NGAUE ‘A E POTUNGAUE

Ko e Tepile 1 ‘oku ha ‘i lalo ‘oku ne ‘oatu ‘a e fakama’opo’opo ‘o e fakakatoa ‘o e patiseti ki he Potungaue.

Tepile 1: Patiseti ‘a e Potungaue Fakapa’anga ‘e he Pule’anga, Fakapa’anga mei Muli (Pa’anga & Koloa (\$ miliona)

Ngaahi Me’a ‘oku Fakamole (\$m)	FY 2024/25		FY 2025/26		FY 2026/27		FY2027/28	
	Patiseti (lolotonga)	Patiseti (fakalakalaka)	Fakafuofua	Fakafuofua	Fakafuofua	Fakafuofua	Fakafuofua	Fakafuofua
Kau Ngaue Tu’uma’u (10xx)	5.25		5.03		5.03		5.03	
Kau Ngaue Lau’aho (11xx)	0.24		0.18		0.18		0.18	
Fefononga’aki mo e Fetu’utaki (12xx)	0.61		0.55		0.55		0.55	
Tauhi mo e Fakalele Ngaue (13xx)	0.61		0.56		0.56		0.56	
Totongi Koloa mo e Ngaue (14xx)	1.07		1.04		1.04		1.04	
**Ngaahi Koloa (20xx)	0.25		0.06		0.06		0.06	
Fakakatoa ‘a e Pa’anga mei he Pule’anga ke fakalele’aki ‘a e Ngaahi Ngaue ‘a e Potungaue	8.03		7.42		7.42		7.42	
Tokoni Fakapa’anga ‘a e Pule’anga (GGF)								
Kau Ngaue Tu’uma’u (10xx)	5.25		5.03		5.03		5.03	
Kau Ngaue Lau’aho (11xx)	0.24		0.18		0.18		0.18	
Fefononga’aki mo e Fetu’utaki (12xx)	0.61		0.55		0.55		0.55	
Tauhi mo e Fakalele Ngaue (13xx)	0.61		0.56		0.56		0.56	
Totongi Koloa mo e Ngaue (14xx)	1.07		1.04		1.04		1.04	
Me’a’ofa Fakangaue & ‘Inasi (15xx)	0.001		0.01		0.01		0.01	
Fakamole Tute Ngaahi Ngaue Fakalakalaka (16xx)		0.19		0.26		0.26		0.26
Ngaahi No Fakapule’anga (17xx)								
Pa’anga Talifaki (18xx)								
Penisoni mo e Ngaahi Me’a’ofa Fakapa’anga (19xx)								
Ngaahi Koloa (20xx)	0.25		0.06		0.06		0.06	
Totongi ‘Inasi (21xx)								
Fakalakalaka Sekitoa Taautaha (22xx)								
Fakakatoa Ngaahi Tokoni Fakapa’anga ‘a e Pule’anga	8.03	0.19	7.43	0.26	7.43	0.26	7.43	0.26
Fakakatoa ‘o e Fakamole Lolotonga								

Fakamatala:

- 1. Katoa ‘o e fakamole ki he ‘Kau Ngaue Tu’uma’u’ mo e ‘Kau Ngaue Lau’aho’ ‘oku nau fakamalumalu kinautolu ‘i he fakamole CAT 10 mo e 11.
- 2. Fakamole ki he ‘Fakalele Ngaue’ ‘o e Potungaue ‘oku ‘i he Polokalama 1, 2 mo e 3; katoa ‘o e ngaahi fakamole ‘oku nau fakamalumalu ‘i he CAT 12, 13, 14.
- 3. Fakamole ki he ‘Ngaahi Koloa’ ‘oku ‘i he malumalu ia ‘o e CAT 20.
- 4. ‘Ngaahi Sevesi ‘a e Pule’anga’ ‘oku kau ki ai ‘a e Ngaahi Fakamole katoa ‘oku fakamalumalu ‘i he Polokalama 4 – Ngaahi Tokoni Fakapa’anga ‘a e Pule’anga, Polokalama 5 – Ngaahi No ‘a e Pule’anga mo e Fakamole kotoa mei he CAT 15, 16, 17, 18, 19, 21 mo e 22.

Tepile 2: Fakakatoa e Kau Ngaue ‘a e Potungaue ‘i hono fakafa’afa’ahinga

Fakafa’ahinga	2024/25 Patiseti (lolotonga)	2025/26 Fakafuofua (lolotonga)	2026/27 Fakafuofua (fakalelei’i)	2027/28 Fakafuofua (fakalelei’i)
Kau Ngaue Tu’uma’u				
Kau Ngaue Ma’olunga (Levolo 0 - 2)	2.69	2.80	2.80	2.80
Kau Ngaue Fakapalofesinale (Levolo 3 - 9)	1.41	1.40	1.40	1.40
Kau Ngaue kehe (Levolo 9A ki he 14A)	1.15	0.83	0.83	0.83
Katoa ‘o e Kau Ngaue Tu’uma’u	5.25	5.03	5.03	5.03
Kau Ngaue Lau’aho	0.24	0.18	0.18	0.18
Fakakatoa ‘o e Kau Ngaue	5.49	5.21	5.21	5.21
Fakakatoa ‘o e Fakamole Lolotonga (\$m)	8.03	7.43	7.43	7.43
Kau Ngaue ‘oku Fakapa’anga ‘e he Pa’anga Fakalakalaka				

4. NGAHI POLOKALAMA & POLOKALAMA IIKI ‘A E POTUNGAUE

4.1 Polokalama 1: Pule’i mo Fakalele ‘o e Ngaahi Ngaue Faka’ofisi

Liliu ‘i he Polokalama 1.1& 1.2 mei he Palani Fakapotungaue mo e Patiseti fakamuimui

Liliu mei he Palani Fakapotungaue & Patiseti fakamuimui [valivali ‘a e puha ‘oku tonu]	Hokohoko atu	Liliu si’i	Liliu lahi	Fo’ou
Ko e liliu si’i ko’eni mei he Palani Fakapotungaue & Patiseti fakamuimui na’e makatu’unga pe ia ‘i he ngaahi fakapale ‘o e PMS.				

Katoa ‘o e Kau Ngaue ‘i he Fakamatala Tefito ‘o e Polokalama Iiki 1.1 &1.2

1.1 ‘Ofisi ‘o e Minisitā

Fakamatala	2024 / 25 patiseti (lolotonga)	2025/26 Fakaangaanga	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Fakakatoa = Lolotonga (\$m)	0.30	0.24	0.24	0.24
Kau Ngaue Ma’olunga	0.10	0.11	0.11	0.11
Kau Ngaue Fakapalofesinale	0.04	0.07	0.07	0.07
Kau Ngaue Kehe	0.02	0.01	0.01	0.01
Katoa ‘o e Kau Ngaue Tu’uma’u	0.16	0.19	0.19	0.19
Kau Ngaue Lau’aho				

1.2 ‘Ofisi ‘o e ‘Ofisa Pule Ngaue (CEO)

Fakamatala	2024 / 25 patiseti (lolotonga)	2025 / 26 Fakaangaanga	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Fakakatoa = Lolotonga (\$m)	0.17	0.12	0.12	0.12
Kau Ngaue Ma’olunga	0.10	0.08	0.08	0.08
Kau Ngaue Fakapalofesinale				
Kau Ngaue Kehe				
Katoa ‘o e Kau Ngaue Tu’uma’u	0.10	0.08	0.08	0.08
Kau Ngaue Lau’aho				

Ngaahi Polokalama Iiki

1.1 ‘Ofisi ‘o e Minisitā

1.2 ‘Ofisi ‘o e Pule Ngāue (CEO)

Kasitomā Tefito

Kakai Fakalukufua, Kapineti (Pule’anga), Kau Memipa ‘o e Fale Alea, Kau fFakafofonga Lao, Kau Talatalaaki, Kau Faka’iloa, Kau Mamahi, Kau Fakamo’oni, Kau Sula, Penolo ki he ngaahi Fakanofa mo e Tu’utu’uni Faka-fakamaau (JADP), Fakataha Tokoni, Kau Fakamaau Lahi mo e Fakamaau Polisi (Fakamaau’anga), Kau ‘Eiki Lao mo e Fale’i Fakalao ki He’ene ‘Afio ‘i he Fakataha Tokoni.

Ngaahi ola ‘o e Polokalama

Taumu’a Fakahoko Fatongia 1: Taki lelei ki he Potungaue Fakamaau’anga, ‘o kau kiai ‘a e ngaahi tu’unga fakafonua, fakavahe fonua mo fakavaha’a pule’anga

Taumu’a Fakahoko Fatongia 2: Taki mo pule lelei ‘a e ngaahi Va’a ‘o e Potungaue, ‘aki ‘a e va ngaue fetokoni’aki mo e fetu’utaki pea ke fakatefito ‘i he ngaahi taimi kuo fokotu’u ki he ola ngaue

Taumu’a Fakahoko Fatongia 3: Fakalakalaka kimu’a ‘a e va fengau’aki fakafonua, fakavahe fonua & ngaahi va’a ngaue mo e tokoni fakapa’anga fakavaha’a pule’anga

Taumu’a Fakahoko Fatongia 4: Fakalakalaka kimu’a ‘a e mitia mo e fetu’utaki

Ngaahi Me’afua Fakahoko Fatongia

		2024/25 (fakaanga anga)	2025/26	2026/27	2027/28	Ngaahi taumu’a ngaue ‘i he SDG	Me’afu a
<i>Taumu’a Ngaue</i>	<i>Me’afua Tefito (KPIs)</i>						
Taumu’a Fakahoko Fatongia 1: Taki lelei ki he Potungaue Fakamaau’anga, ‘o kau ki ai ‘a e ngaahi tu’unga fakafonua, fakavahe fonua mo fakavaha’a pule’anga							
A.1 Ngaahi fakataha fakavaha’a pule’anga mo fakavahe Fonua ‘oku kau atu ki ai ‘a e Minisita mo e/pe CEO ke poupu’i mo hakeaki’i ‘a e ngaahi fiema’u ‘a Tonga	1.1 O1.1 Lesio ‘o e ola ‘o e ngaahi fakataha kuo kamata’i (talatalanoa pe fakahoko).	0	5	5	5	16.3	
A.2 Tepile’i ‘a e Fakamatala Fakata’u ‘a e Potungaue ‘i he Fale Alea	1.1 O1.2 Lahi ‘o e lipooti ‘oku fakahu atu ki Fale Alea	1	1	1	1		
Taumu’a Fakahoko Fatongia 2: Taki mo pule lelei ange ‘a e ngaahi Va’a ‘o e Potungaue, ‘aki ‘a e va ngaue fetokoni’aki mo e fetu’utaki pea ke fakatefito ‘i he ngaahi taimi kuo fokotu’u ki he ola ngaue							
A.1 Fakahoko e fakataha fakakuata ‘a e kau Taki Ngaue ‘o e Ngaahi Va’a mo e Minisita	1.2 O2.1 Tonu & Fakahoko ‘i he taimi totonu ‘o e tu’utu’uni ngaue ‘oku tu’utu’unia lolotonga ‘a e fakataha ‘a e kau taki ngaue felave’i mo e fakalelei ki he ngaahi fatongia ‘o e Potungaue		100% fai pau kakato	100% fai pau kakato	100% fai pau kakato		
A.2 Fakahu ‘a e ngaahi Palani, Patiseti mo e Lipooti ‘a e Potungaue ki he Potungaue Pa’anga, PMO, PSC mo e Fale Alea	1.2 O2.2 Fakahu taimi lelei ‘o e ngaahi Palani, Patiseti mo e Lipooti	CP & Patiseti ke fakahu ki PMO ‘i he ‘aho ‘e ‘osi kiai; Lipooti Fakata’u ‘i Sepitema	CP & Patiseti ke fakahu ki PMO ‘i he ‘aho ‘e ‘osi kiai; Lipooti Fakata’u ‘i Sepitema	CP & Patiseti ke fakahu ki PMO ‘i he ‘aho ‘e ‘osi kiai; Lipooti Fakata’u ‘i Sepitema	CP & Patiseti ke fakahu ki PMO ‘i he ‘aho ‘e ‘osi kiai; Lipooti Fakata’u ‘i Sepitema		
A.3 Toe vakai’i mo muimui’i ‘a e founa ngaue ‘i he failesisita iiki ke tauhi aipe ‘a e fakahoko lelei ‘o e ngaue	1.2 O2.3 Ke toe lelei ange mo taliangi ki he ngaahi fiema’u ‘a e kakai ‘i he ngaahi vahenga kotoa	1	1	1	1		
A.4 Tataki pea siofi ‘a e ngaahi Poloseki Tokoni	1.2 O2.4 Lahi ‘o e ngaahi fakataha na’e tataki pea ‘oku	12	12	12	12		

lolotonga ‘o fakafongonga’i ‘a e Potungaue pe ko e Sekitoa Fakamaau’anga	fakahoko angamaheni mo e ngaahi Poloseki ‘oku fakafaingofua ke fakapapau’i ‘a e toe fakalakalaka kimu’a mo lelei ange ‘a e ngaahi ola ‘e ma’u						
A.5 Kau atu ‘i he ngaahi fakakaukau hange ko e Polokalama A’u Atu (REACH Program) ke fakaa’u ‘a e ngaahi tefito’i fakamatala ki he kakai	1.2 O2.5 Toe fakalahi ‘a e ngaahi faingamalie ke fakaha ki he kakai pea ke fakakaukau kimu’a ‘i hono palani ‘a e ngaahi founa ngaue fo’ou	6	6	6	6		
Taumu’a Fakahoko Fatongia 3: Fakalakalaka kimu’a ‘a e va fengaue’aki fakafonua, fakavahe fonua & ngaahi va’a ngaue mo e tokoni fakapa’anga fakavaha’a pule’anga							
A.1 Fengaue’aki mo fetu’utaki mo e ngaahi va’a ngaue mo e tokoni fakapa’anga fakafonua, fakavahe fonua mo fakavaha’a pule’anga	1.2 O3.1 Lahi ‘o e tokoni fakapa’anga ‘oku fengaue’aki mo fetu’utaki mo e CEO	12	12	12	12		
Taumu’a Fakahoko Fatongia 4: Fakalakalaka kimu’a ‘a e mitia mo e fetu’utaki							
A.1 Founa fetu’utaki ke fakaha ke ‘ilo ki ai ‘a e kakai	1.2 O4.1 Lahi ‘o e launga ‘oku ma’u mei he kakai felave’i mo e ngaahi ngaue ‘a e Potungaue ‘oku fakahoko fakafou ‘i he fakamatala tuku atu & polokalama ke ‘ilo ki ai ‘a e kakai	0	0	0	0		

Polokalama Iiki

1.3 Va’a Ngaue Faka’ofisi

1.3 A. Fakapa’anga, B. Ngaahi me’a fakakaungaue, C. Va’a Ngaue Tokoni, D. Fakamatala Tekinolosia

1.4 Va’a Fakataki, Fakalao & Tu’utu’uni Ngaue

1.4 A. Senita Tokoni Fakalao ki hono Malu’i ‘o e Famili

Liliu ‘i he Polokalama #1.3 &1.4 mei he Palani fakapotungaue mo e Patiseti fakamuimui

Liliu mei he Palani Fakapotungaue & Patiseti fakamuimui [valivali ‘a e puha totonu]	Hokohoko atu	Liliu si’i	Liliu lahi	Fo’ou
Ko e liliu si’i ko’eni mei he Palani Fakapotungaue & Patiseti fakamuimui na’e makatu’unga pe ia ‘i he fakapale ‘o e PMS.				

Katoa ‘o e Kau Ngaue ‘i he Fakamatala Tefito ‘o e Polokalama Iiki 1.3 & 1.4

1.3 a Fakapa’anga

Fakamatala	2024/25 patiseti (lolotonga)	2025/26 Fakaangaanga	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Fakakatoa = Lolotonga (\$m)	1.63	1.39	1.39	1.39
Kau Ngaue Ma’olunga				
Kau Ngaue Fakapalofesinale	0.10	0.11	0.11	0.11
Kau Ngaue Kehe	0.18	0.15	0.15	0.15
Katoa ‘o e Kau Ngaue Tu’uma’u	0.28	0.26	0.26	0.26
Kau Ngaue Lau’aho	0.08	0.07	0.07	0.07

b. Ngaahi Me’a Fakangaue

Fakamatala	2024 / 25 patiseti (lolotonga)	2025 / 26 Fakaangaanga	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Fakakatoa = Lolotonga (\$m)	0.40	0.40	0.40	0.40
Kau Ngaue Ma'olunga	0.05	0.04	0.04	0.04
Kau Ngaue Fakapalofesinale	0.20	0.24	0.24	0.24
Kau Ngaue Kehe	0.15	0.12	0.12	0.12
Katoa 'o e Kau Ngaue Tu'uma'u	0.40	0.40	0.40	0.40
Kau Ngaue Lau'aho				

d. Fakamatala Tekinolosia

Fakamatala	2024 / 25 patiseti (lolotonga)	2025 / 26 Fakaangaanga	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Fakakatoa = Lolotonga (\$m)	0.17	0.18	0.18	0.18
Kau Ngaue Ma'olunga				
Kau Ngaue Fakapalofesinale	0.16	0.15	0.15	0.15
Kau Ngaue Kehe	0.01	0.01	0.01	0.01
Katoa 'o e Kau Ngaue Tu'uma'u	0.17	0.16	0.16	0.16
Kau Ngaue Lau'aho	0.02	0.02	0.02	0.02

1.4 Va'a Fakataki, Fakalao & Tu'utu'uni Ngaue

Fakamatala	2024 / 25 patiseti (lolotonga)	2025 / 26 Fakaangaanga	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Fakakatoa = Lolotonga (\$m)	0.24	0.13	0.13	0.13
Kau Ngaue Ma'olunga	0.05	0.04	0.04	0.04
Kau Ngaue Fakapalofesinale	0.18	0.07	0.07	0.07
Kau Ngaue Kehe				
Katoa 'o e Kau Ngaue Tu'uma'u	0.23	0.11	0.11	0.11
Kau Ngaue Lau'aho				

****Ko e 'ofisa 'e taha 'oku lolotonga livi ako 'o to'o 'ene Polokalama Mata'itohi hono ua 'i he Tokangaekina 'o e Ngaahi Fakalakalaka Fakafeitu'u 'i he Sikolasipi Ako 'oku fakapa'anga 'e he KOICA 'a Kolea. Ko e sikolasipi ni na'e kamata 'i he 26 'Aokosi 2024 pea 'oku 'amanaki ke fakakakato 'e he 'ofisa 'ene feinga ako 'i Tisema 20 2025 (mahina 'e 17).**

1.4 a. Senita Tokoni Fakalao ki hono Malu'i 'o e Famili

Fakamatala	2024 / 25 patiseti (lolotonga)	2025 / 26 Fakaangaanga	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Fakakatoa = Lolotonga (\$m)	0.48	0.30	0.30	0.30
Kau Ngaue Ma'olunga	0.05	0.04	0.04	0.04
Kau Ngaue Fakapalofesinale	0.17	0.13	0.13	0.13
Kau Ngaue Kehe	0.04	0.01	0.01	0.01
Katoa 'o e Kau Ngaue Tu'uma'u	0.26	0.18	0.18	0.18
Kau Ngaue Lau'aho	0.08	0.03	0.03	0.03

****Ko e 'ofisa 'e taha 'oku lolotonga malolo ako ke to'o 'a hono Faka'ilonga Ako hono Ua 'i he Polokalama Ako 'i he Lao ki he Totonu 'a e Tangata Fakatu'apule'anga 'i he sikolasipi ako Chevening. Na'e kamata 'a e sikolasipi 'i he 'aho 3 'Okatopa, 2024 pea 'oku 'amanaki ke fakakakato 'a e ako e 'ofisa ni ki he 'aho 1 'Okatopa, 2025.**

Ngaahi ola 'o e Polokalama

Taumu'a Fakahoko Fatongia 5: Pule'i mo tokanga'i 'o e kau ngaue 'o e Potungaue

Taumu'a Fakahoko Fatongia 6: Fakalakalaka'i 'o e 'ilo mo e poto'i ngaue 'a e kau ngaue fakafou 'i he ako ngaue fakaloto'i Potungaue mo tu'a foki

Taumu'a Fakahoko Fatongia 7: Fakalakalaka 'a e Patiseti, Palani mo e lipooti ki he ngaahi ngaue 'a e Potungaue

Taumu'a Fakahoko Fatongia 8: Ngaahi Ngaue Fakapa'anga, Fakatau mo e Tokangaekina 'o e Ngaahi Koloa 'a e Potungaue

Taumu'a Fakahoko Fatongia 9: Hiki'i hake mo Malu'i 'a e Fakamatala, Fetu'utaki mo e Fetu'utaki Faka-tekinolosia ke ola lelei 'a e ngaahi fatongia 'o e Potungaue

Taumu'a Fakahoko Fatongia 10: Ko ha palani ngaue fakapolitikale mo fakalao 'oku fakatefito 'i he ngaahi tui 'oku 'ilo'i fakatu'apule'anga 'o e pule lelei

Taumu'a Fakahoko Fatongia 11: Kakato 'a e sisitemi tokoni fakalao ta'etotongi'a ia 'oku ne 'omai 'a e ngaahi ngaue tokoni fakalao 'oku maa mo pau ange kiate kinautolu'oku fuesia 'a e fakamamahi 'api

Ngaahi Me'afua Fakahoko Fatongia

<i>Taumu'a Ngaue</i>	<i>Me'afua Tefito</i>	<i>2024/25 (fakaanga anga)</i>	<i>2025/26</i>	<i>2026/27</i>	<i>2027/28</i>	<i>Ngaahi taumu'a ngaue 'i he SDG</i>	<i>Me'afua</i>
Taumu'a Fakahoko Fatongia 5: Pule'i mo tokanga'i 'o e kau ngaue 'o e Potungaue							
A.1 Tuku atu 'a e tokoni ki he Potungaue 'i he ngaahi me'a fakangaue	1.3 O5.1 Toe vakai'i fakata'u 'a e ngaahi tohi fakamatala ngaue	4	4	4	4	16.5 16.6 16.7	16.5.1 16.6.2 16.7.1
	Lahi 'o e lakanga 'ataa kuo fakakakato fakakuata	12	14	16	18		
Taumu'a Fakahoko Fatongia 6: Fakalakalaka'i 'o e 'ilo mo e poto'i ngaue 'a e kau ngaue fakafou 'i he ako ngaue fakaloto'i Potungaue mo tu'a foki							
A.1 Fa'u ha palani ako ngaue fakata'u 'i he ngaahi ngaue 'a e Va'a Ngaue ki he Ngaahi Me'a Fakangaue ma'a e Potungaue	1.3 O6.1 Fakahu fakata'u 'a e palani ako fakalakalaka ki he CEO	1	1	1	1		
Taumu'a Fakahoko Fatongia 7: Fakalakalaka kimu'a 'a e Patiseti, Palani mo e Lipooti ki he ngaahi ngaue 'a e Potungaue							
A.1 Ngaue ki hono teuteu'i 'o e ngaahi Palani, Lipooti mo e Sivi'i 'o e Fakahoko Fatongia 'a e Potungaue	1.3 O7.1 Fakahu taimi totonu mai 'e he ngaahi va'a 'a e ngaahi Palani & Patiseti, Lipooti mo e Sivi'i 'o e Fakahoko Fatongia	90% taimi totonu 'o e fakahu mei he ngaahi va'a 'a e palani & lipooti fakataui ki he 'aho ke 'osi ki ai	100% taimi totonu hono tuku mai 'a e palani & lipooti fakava'a			16.5 16.6 16.7	16.5.1 16.6.2 16.7.1
Taumu'a Fakahoko Fatongia 8: Ngaahi Ngaue Fakapa'anga, Fakatau mo e Tokangaekina 'o e Ngaahi Koloa 'a e Potungaue							
A.1 Fakahu atu 'a e Palani Fakapa'anga & Ngaahi Lipooti Fakapa'anga 'a e Potungaue ki he Potungaue Pa'anga (MOF) & Potungaue	1.3 O8.1 Fakahu fakata'u 'o e ngaahi Fakamole Fakapa'anga ki he MOF	12	12	12	12	16.6	16.6.1
	Fakahu fakata'u 'o e Lipooti ki he Pa'anga Hu-mai ki he MOF	12	12	12	12		
	Fakahu fakata'u 'o e PAYE ki he MORC ke fakama'opo'opo	12	12	12	12		

Tukuhau & Tute (MORC)	Fakahu fakata'u 'o e Palani Tu'utu'uni Fakata'u ki he Fakatau ki he MOF	1	1	1	1		
	Fakahu fakata'u 'o e Lesisita Koloa ki he MOF	1	1	1	1		
A.2 Tuku atu 'a e fakama'opo'opo 'o e ngaahi lipooti ki he lekooti fa'ele, pekia mo e mali ki he CEO 'i he fiema'u 'a e 'Ofisi 'o e 'Atita Seniale	1.3 O8.2 Fakama'opo'opo fakata'u 'o e ngaahi lekooti Fa'ele, Pekia mo e Mali	1	1	1	1	16.9	16.9.1
	Lahi 'o e fehalaaki na'e ma'u lolotonga 'a e fakama'opo'opo mo e 'Atita	0	0	0	0		
Taumu'a Fakahoko Fatongia 9: Hiki'i hake mo Malu'i 'a e Fakamatala, Fetu'utaki mo e Fetu'utaki Fakatekinolosia ke ola lelei 'a e ngaahi fatongia 'o e Potungaue							
A.1 Fa'u, fakahoko, tokanga'i mo fakalelei'i 'a e Polokalama Fakakomipiuta ke fakapapau'i 'a e malu 'o e fakamatala mo e malu 'i he 'initaneti	1.3 O9.1 Lahi 'o e sisitemi/ polokalama fakakomipiuta na'e fa'u 'i hono taimi totonu	0	1	0	1	16.5 16.6 16.9 16.a	16.5.1 16.6.2 16.9.1 16.a.1
	Lahi 'o e ngaahi naunau 'o e polokalama na'e fakakakato fakatatau ki he fiema'u 'a e tokotaha	1	0	1	1		
	Lahi 'o e polokalama fakakomipiuta na'e lipooti hili hono ma'u	1	0	1	0		
	'Avalisi 'o e 'aho ki hono fakalelei'i 'a e palopalema ki he polokalama fakakomipiuta	'aho 'e 5	'aho 'e 5	'aho 'e 5	'aho 'e 5		
	Lahi 'o e ngaahi polokalama motule na'e fakalelei'i	0	1	0	1		
	Mate 'a e polokalama makatu'unga 'i he mate 'a e polokalama fakakomipiuta 'i he ngaahi polokalama fakakomipiuta kotoa 'a e potungaue	5	5	5	5		
A.2 Hiki'i hake mo hono pule'i 'a e ngaahi me'a ngaue fetu'utaki fakakomipiuta (fakatatau ki he ngaahi fakahoko fatongia 'a e liliu fakakomipiuta 'a e pule'anga 'i he Palani Fakapotungaue 'a e 'Ofisi 'o e Palemia) pea mo fengau'e'aki mo e Pule'anga mo e paati fika tolu fefakatau'aki	1.3 O9.2 Mate e Sisitemi Lahi 'o e 'aho ke ngaue ai ki he mate 'a e ngaahi me'a ngaue fetu'utaki fakakomipiuta	'aho 'e 5	'aho 'e 4	'aho 'e 3	'aho 'e 2	16.6	16.6.2
	Lahi 'o e ngaue na'e lipooti fakata'u	40	44	47	50		
	Lahi 'o e ngaue ne fakakakato 'o 'ikai toe muimui'i hili 'a e lipooti 'a e ngaue	95%	95.5%	96%	96.5%		
	Lahi 'o e fakataha fengau'e'aki mo e PMO pe ngaahi sino 'o e pule'anga	2	2	2	2		
	Lahi 'o e ngaue na'e muimui'i mai 'e he kau ngaue	10	10	10	10		
Taumu'a Fakahoko Fatongia 10: Ko ha palani ngaue fakapolitikale mo fakalao 'oku fakatefito 'i he ngaahi tui 'oku 'ilo'i fakatu'apule'anga 'o e pule lelei							
A.1 Teuteu'i 'o e fakatonutonu ki he Lao, Tu'utu'uni mo e ngaahi Fanongonongo 'a e Fakamaau'anga	1.4 O10.1 Lahi 'o e Lao, ngaahi Tu'utu'uni Ngaue mo ha ngaahi Fanongonongo 'a e Fakamaau'anga na'e fakatonutonu	4	4	4	4	16.6 16.9	16.6.1 16.9.1
A.2 Lahi 'o e ngaahi ako fakalao pea ngaue ki he ngaahi fiema'u fakalao 'o ka fiema'u	1.4 O10.2 Lahi 'o e ngaahi ako fakalakalaka fakalao ne fakahoko ki he ngaahi kolo	4	4	4	4	16.6 16.9	16.6.1 16.9.1

	Lahi 'o e ngaahi Ako Ngaue Fakalotofale na'e fakahoko	10	12	12	12		
A.3 Tali ki he ngaahi launga kuo ma'u mei he kakai	1.4 O10.3 Lahi 'o e launga kuo ma'u mei he kakai	0	0	0	0		
Taumu'a Fakahoko Fatongia 11: Kakato 'a e sisitemi tokoni fakalao ta'etotongi'a ia 'oku ne 'omai 'a e ngaahi ngaue tokoni fakalao 'oku maau mo pau ange kiate kinautolu'oku fuesia 'a e fakamamahi 'api							
A.1 Toe vakai'i mo fakalalakaka 'a e ngaahi sisitemi fakaloto'i potungaue ki he maau mo e pau ange 'a e ngaahi ngaue tokoni fakalao 'a ia 'oku kau kiai 'a e fale'i fakalao 'i he 'ofisi mo e fakafongonga'i fakalao 'i he fakamaau'anga	1.4 O11.1 Ke siofi'a e founa fakahoko ngaue fakaloto'i potungaue pea ke muimui kiai 'a e kotoa 'o e kau ngaue	60%	75%	85%	95%	16.3	16.3.1 16.3.3
	Tokolahi fe'unga'a e kau 'ofisa lao ke fakahoko 'a e fale'i fakalao mo e fakafongonga'i fakalao 'i he fakamaau'anga	1	3	3	3		
A.2 Fokotu'u 'a e netiueka mo e ngaahi kautaha fakapule'anga kae pehe ki he ngaahi kautaha 'ikai fakapule'anga ke fakalalakaka 'a hono tokangaekina 'o e ngaahi polokalama ako ki he ngaahi kolo fekau'aki mo e Lao ki hono Malu'i 'o e Famili pea mo e ngaahi Lao makehe felave'i mo e Famili	1.4 O11.2 Lahi 'o e ngaahi polokalama na'e fakahoko ke 'ilo ki ai 'a e kakai	6	6	6	6	16.1 16.3	16.1.3 16.3.3
	Lahi 'o e ngaahi polokalama 'a e FPLAC ke 'ilo ki ai 'a e kakai 'i he ngaahi kolo	20	16	24	24		
A.3 Fakaivia 'a e va fengae'aki mo e ngaahifouna ngaue mo e ngaahi kupu fekau'aki ko 'enua tefito'i ngaue 'oku tafataha ki hono tokangaekina 'a kinautolu 'oku fakamamahi'i 'i'api	1.4 O11.3 Lahi 'o e fakataha 'a e Komiti Tokangaekina 'o e Ngaahi Hopo na'e fakahoko fakamahina	10	4	12	12	16 .3	16.3.3
	Lahi 'o e fakataha 'a e Komiti Tokangaekina 'o e Ngaahi Hopo na'e fakahoko fakavavevave	5	4	6	6		
	Peseti 'o e ngaahi hopo na'e tuku atu ki he pea mei he Senita ki he kau memipa kehe 'o e Komiti Tokangaekina 'o e Ngaahi Hopo	50%	100%	100%	100%		
	Peseti 'o e hopo/ keisi na'e ngaue fakataha ki ai 'a e Senita mo e Ngaahi Memipa 'o e Komiti Tokangaekina 'o e Ngaahi Hopo	60%	100%	100%	100%		
A.4 Fakapapau'i ko e ngaahi tohi kole ki he tu'utu'uni malu'i 'i he malumalu 'o e Lao ki hono Malu'i 'a e Famili mo e ngaahi tohi kole makehe ki ha tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga 'i he malumalu 'o e ngaahi Lao Famili kehe 'oku fakahoko e ngaue ki ai 'i he taimi totonu	1.4 O11.4 % 'o e tohi kole 'oku fakahu atu ki he Fakamaau'anga 'i loto 'i he taimi 'oku fiema'u ai	80%	80%	80%	80%	16.1 16.2 16.3	16.1.3 16.2.1 16.3.1 16.3.3
	% 'o e tohi kole na'e tali	60%	60%	70%	80%		

A.5 Fakalelei'i mo fakalahi 'a e maa'usia 'o e ngaahi ngaue tokoni fakalao ta'etotongi 'o fakafou 'i hono ngaue'aki 'o e tekinolosia mo e mitia fakasosiale	1.4 O11.5 Lahi 'o e keisi na'e lipooti 'o fakafou mai 'i he mitia fakasosiale	25	30	30	50	16.1	16.1.3
	Lahi 'o e ngaahi fale'i fakalao na'e fakahoko 'o fakafou 'i he ngaahi sevesi faka'initaneti	20	25	30	40		
A.6 Langa'i hake 'a e tu'unga 'ilo 'a e kau ngaue ke tauhi aipe 'a e tu'unga lelei 'o e fakahoko fatongia pea tupulaki 'a e maa'usia 'o e fakamaautotonu ki he ngaahi tukui motu	1.4 O11.6 Lahi 'o e ngaahi ako ngaue kuo fokotu'utu'u mo e ngaahi polokalama na'e kau atu ki ai 'a e kau ngaue	5	5	5	5		
	Lahi 'o e ngaahi polokalama ako ngaue fakapalofesinale ne fakatefito pe 'i ha kaveinga na'e kau atu ki ai 'a e kau 'ofisa lao	5	5	5	5		
	Fokotu'u 'a e 'ofisi 'o e FPLAC 'i he ngaahi tukui motu		1		1		
	Lahi 'o e polokalama ke 'ilo ki ai 'a e kakai ne fakahoko 'i he tukui motu	2	2	2	2		

4.2 Polokalama 2: Ngaahi Ngaue Tokoni ki he Fakamaau'anga

Liliu 'i he Polokalama #2 Mei he Palani Fakapotungaue mo e Patiseti fakamuimui

Liliu mei he Palani Fakapotungaue & Patiseti fakamuimui [valivali 'a e puha tonu]	Hokohoko atu	Liliu si'i	Liliu lahi	Fo'ou
Ko e liliu si'i ko'eni mei he Palani Fakapotungaue mo e Patiseti fakamuimui na'e makatu'unga pe ia 'i he fakapale 'o e PMS.				

Katoa 'o e Kau Ngaue 'i he Fakamatala Tefito 'o e Polokalama Iiki 2.1, 2.2, 2.3 & 2.4

2.1 Fakamaau'anga Polisi

Fakamatala	2024 / 25 patiseti (lolotonga)	2025 / 26 Fakaangaanga	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Fakakatoa = Lolotonga (\$m)	1.47	1.48	1.48	1.48
Kau Ngaue Ma'olunga	0.69	0.87	0.87	0.87
Kau Ngaue Fakapalofesinale	0.10	0.14	0.14	0.14
Kau Ngaue Kehe	0.34	0.18	0.18	0.18
Katoa 'o e Kau Ngaue Tu'uma'u	1.13	1.19	1.19	1.19
Kau Ngaue Lau'aho	0.03	0.03	0.03	0.03

2.2 Fakamaau'anga Lahi & Fakamaau'anga Fonua

Fakamatala	2024 / 25 patiseti (lolotonga)	2025 / 26 Fakaangaanga	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Fakakatoa = Lolotonga (\$m)	2.15	2.06	2.06	2.06
Kau Ngaue Ma'olunga	1.61	1.60	1.60	1.60
Kau Ngaue Fakapalofesinale	0.10	0.13	0.13	0.13
Kau Ngaue Kehe	0.14	0.11	0.11	0.11
Katoa 'o e Kau Ngaue Tu'uma'u	1.85	1.84	1.84	1.84

Kau Ngaue Lau'aho	0.02	0.02	0.02	0.02
-------------------	------	------	------	------

2.3 Fakamaau'anga Tangi & 2.4 'Ofisi 'o e 'Eiki Sanisela

Fakamatala	2024 / 25 patiseti (lolotonga)	2025 / 26 Fakaangaanga	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Fakakatoa = Lolotonga (\$m)	0.19	0.33	0.33	0.33
Kau Ngaue Ma'olunga				
Kau Ngaue Fakapalofesinale				
Kau Ngaue Kehe				
Katoa 'o e Kau Ngaue Tu'uma'u				
Kau Ngaue Lau'aho				

Polokalama Iiki

2.1 Fakamaau'anga Polisi

2.2 Fakamaau'anga Lahi & Fakamaau'anga Fonua

2.3 Fakamaau'anga Tangi & 2.4 'Ofisi 'o e 'Eiki Sanisela

Kasitomā Tefito

Kakai Fakalukufua, Kapineti (Pule'anga), Ngaahi Potungaue kotoa 'a e Pule'anga, Kau fakafofonga Fale Alea, Kau Fakafofonga Lao, Kau Talatalaaki, Kau Faka'iloa, Kau Mamahi, kau fakamo'oni, kau sula, ngaahi senita tauhi 'o e kau maumau lao (Pilisone mo e kau ngaue 'a e pilisone), Penolo ki he ngaahi fakanofa mo e tu'utu'uni faka-fakamaau, Fakataha Tokoni, Kau Fakamaau Lahi/ Fakamaau Polisi (Fakamaau'anga)

Ngaahi ola 'o e Polokalama'

Taumu'a Fakahoko Fatongia 12: Ke toe maau ange, pau ange mo taliangi 'a e ngaahi ngaue tokoni ki he Fakamaau'anga Ngaahi Me'afua fakahoko fatongia

Ngaahi Me'afua Fakahoko Fatongia

Fakamaau'anga Polisi, Fakamaau'anga Lahi & Fakamaau'anga Fonua

<i>Taumu'a Ngaue</i>	<i>Me'afua Tefito</i>	2024/25 (fakaangaanga)	2025/26	2026/27	2027/28	<i>Ngaahi taumu'a ngaue 'i he SDG</i>	<i>Me'a fua</i>
Taumu'a Fakahoko Fatongia 12: Ke toe maau ange, pau ange mo taliangi 'a e ngaahi ngaue tokoni ki he Fakamaau'anga							
A.1 Fakalalakaka kimu'a 'a e tu'unga faitu'utu'uni 'o e kau fakamaau polisi	2.1 O12.1 Fokotu'u fo'ou 'o ha fakamaau polisi fo'ou	1	1	1	1	16.7	16.7.2
	Holo 'i he lahi 'o e ngaahi hopo na'e tangi	'Ikai laka hake 'i he hopo 'e 40	'Ikai laka hake 'i he hopo 'e 30	'Ikai laka hake 'i he hopo 'e 20	'Ikai laka hake 'i he hopo 'e 10		
	Holo 'i he lahi 'o e hopo tangi na'e 'ikai tali	'ikai laka hake 'i he 30%	'ikai laka hake 'i he 20%	'ikai laka hake 'i he 10%	'ikai laka hake 'i he 5%		
	Lahi 'o e ako ngaue na'e fakahoko	5	10	12	15	16.6	16.6.2
	Lahi 'o e ngaue fakafeohi na'e fakahoko	1	1	1	1	16.2	16.6.2

A.2 Tuku atu 'a e ngaahi sevesi faka-fakamaau'anga 'oku malava 'o totongi mo ma'u ngofua ki he kakai	2.1 O12.2 % 'o e ngaahi hopo na'e tali ke fakatatafi 'a e totongi fakamaau'anga	5% 'o e fakakatoa 'o e ngaahi hopo na'e fakahu	5% 'o e fakakatoa 'o e ngaahi hopo na'e fakahu	10% 'o e fakakatoa 'o e ngaahi hopo na'e fakahu	15% 'o e fakakatoa 'o e ngaahi hopo na'e fakahu	16.6	16.6.2
	% 'o e ngaahi hopo na'e fakata'e'aonga'i 'i he ngaahi 'a'ahi fakafakamaau'anga	70% 'o e fakakatoa 'o e ngaahi hopo na'e fakahu	75% 'o e fakakatoa 'o e ngaahi hopo na'e fakahu	80% 'o e fakakatoa 'o e ngaahi hopo na'e fakahu	85% 'o e fakakatoa 'o e ngaahi hopo na'e fakahu	16.6	16.6.2
	Lahi 'o e ngaahi 'a'ahi faka-fakamaau'anga na'e fakahoko	'a'ahi 'e 10	'a'ahi 'e 10	'a'ahi 'e 10	'a'ahi 'e 10	16.6	16.6.2
	% 'o e ngaahi hopo na'e ma'u 'e he ongo fa'ahi 'a e tokoni fakalao	25% 'o e fakakatoa 'o e ngaahi hopo na'e fakahu	25% 'o e fakakatoa 'o e ngaahi hopo na'e fakahu	50% 'o e fakakatoa 'o e ngaahi hopo na'e fakahu	50% 'o e fakakatoa 'o e ngaahi hopo na'e fakahu	16.6	16.6.2
	Lahi 'o e ngaahi polokalama ke 'ilo ki ai e kakai na'e fakahoko	2	4	4	4	16.10	16.10.2
	Lahi 'o e fokotu'utu'u fo'ou na'e fa'u pe fakahoko fekau'aki mo e sevesi 'a e Fakamaau'anga Polisi	5% 'o e fakakatoa 'o e ngaahi hopo na'e fakahu	5% 'o e fakakatoa 'o e ngaahi hopo na'e fakahu	5% 'o e fakakatoa 'o e ngaahi hopo na'e fakahu	5% 'o e fakakatoa 'o e ngaahi hopo na'e fakahu	16.6	16.6.2
A.3 Fokotu'utu'u lelei 'a e founa ngaue lolotonga ke fakasi'isi'i 'a hono toutou fakahoko e ngaue tatau pea ke siofi mo pule'i 'a e founa hopo tangi	2.2 O12.3 Faka'avalisi 'o e taimi e ngaahi hopo mei hono fakahu ki he taimi 'oku aofangatuku ai	'aho 'e 235	'aho 'e 235	'aho 'e 199	'aho 'e 190	16.7	16.7.1
	Lahi 'o e ngaahi founa ngaue fo'ou na'e fakalika pea/pe ngaue'aki	5	5	5	5		
A.4 Fakalelei'i 'a e tu'unga Falala'anga mo e Totonu 'o e ngaahi Faile Hopo pea fakapapau'i 'oku 'ataa atu 'a e ngaahi fakamatala mei he Fakamaau'anga 'i he 'initaneti	2.2 O12.4 % 'o e polokalama ki hono tokangaekina 'a e ngaahi hopo kuo fakalelei'i	5%	50%	75%	100%	16.7	16.7.2
	Tonu 'a e ngaahi fakamatala mo e lekooti	100% kakato mo tonu	100% kakato mo tonu	100% kakato mo tonu	100% kakato mo tonu		
	Lahi 'o e taimi ki hono fakasio 'o ha faile 'o ka fiema'u	Houa 'e 1	Miniti 'e 30	Miniti 'e 20	Miniti 'e 10		
	Kakano 'o e faile 'oku fenapasi mo ia 'i he polokalama fakakomipiuta	90%	100%	100%	100%		
	Ngaahi tu'utu'uni kuo faka'ataa atu 'a e fakamuimui taha 'i he polokalama fakakomipiuta	Tu'o taha 'i he kuata kotoa	Tu'o ua 'i he kuata kotoa	Tu'o ua 'i he kuata kotoa	Tu'o taha 'i he mahina	16.10	16.10.2
A.5 Malava ke totongi pea ke a'usia 'a e ngaahi ngaue faka-fakamaau'anga ki he kakai	2.2 O12.5 Lahi 'o e ngaahi ngaue 'oku malava ke totongi pea ke a'usia 'e he kakai	50	60	80	100	16.10	16.10.2

4.3 Polokalama 3: Ngaahi Ngaue ki hono Fakamalohia ‘a e Tu’utu’uni ‘a e Fakamaau’anga

Liliu ‘i he Polokalama #3 mei he Palani Fakapotungaue mo e Patiseti fakamuimui

Liliu mei he Palani Fakapotungaue & Patiseti fakamuimui [valivali ‘a e puha tonu]	Hokohoko atu	Liliu si’i	Liliu lahi	Fo’ou
Ko e liliu si’i ko ‘eni mei he Palani Fakapotungaue & Patiseti kuohili na’e makatu’unga ia ‘i he fakapale ‘o e PMS. Ko e liliu fo’ou ‘i he Polokalama ko’eni ko e tanaki mai ‘a e patiseti fakataumu’a ke ngaue’aki ki he polokalama iiki fo’ou ko e Polokalama ki hono Haofaki’i ‘o e To’utupu mei he Fai Hia ki he ta’u fakapa’anga ka hoko.				

Katoa ‘o e Kau Ngaue ‘i he Fakamatala Tefito ‘o e Polokalama Iiki 3.1, 3.2 & 3.3

3.1 Va’a Peilifi

Fakamatala	2024 / 25 patiseti (lolotonga)	2025 / 26 Fakaangaanga	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Fakakatoa = Lolotonga (\$m)	0.19	0.26	0.26	0.26
Kau Ngaue Ma’olunga				
Kau Ngaue Fakapalofesinale	0.09	0.11	0.11	0.11
Kau Ngaue Kehe	0.07	0.06	0.06	0.06
Katoa ‘o e Kau Ngaue Tu’uma’u	0.16	0.17	0.17	0.17
Kau Ngaue Lau’aho				

3.2 Va’a Malu’i Angalelei

Fakamatala	2024 / 25 patiseti (lolotonga)	2025 / 26 Fakaangaanga	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Fakakatoa = Lolotonga (\$m)	0.29	0.23	0.23	0.23
Kau Ngaue Ma’olunga				
Kau Ngaue Fakapalofesinale	0.19	0.15	0.15	0.15
Kau Ngaue Kehe	0.04	0.03	0.03	0.03
Katoa ‘o e Kau Ngaue Tu’uma’u	0.23	0.18	0.18	0.18
Kau Ngaue Lau’aho				

***Lolotonga malolo ako ‘a e ‘ofisa ‘e taha ‘i he sikolasipi ako ‘a e Pule’anga ‘Aositelelia. Na’e kamata ‘a e sikolasipi ako ni ‘i Sanuali 2024 pea ‘oku ‘amanaki ke kakato ‘a ‘ene polokalama ako ki Tisema 2025.*

3.3 Polokalama ki hono Haofaki’i ‘o e To’utupu mei he Fai Hia

Fakamatala	2024 / 25 patiseti (lolotonga)	2025 / 26 Fakaangaanga	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Fakakatoa = Lolotonga (\$m)		0.02	0.02	0.02
Kau Ngaue Ma’olunga				
Kau Ngaue Fakapalofesinale		0.02	0.02	0.02
Kau Ngaue Kehe				
Katoa ‘o e Kau Ngaue Tu’uma’u		0.02	0.02	0.02
Kau Ngaue Lau’aho				

Polokalama Iiki

3.1 Va’a Peilifi

3.2 Va’a Malu’i Angalelei

3.3 Polokalama ki hono Haofaki’i ‘o e To’utupu mei he Fai Hia

Kau Fakamaau Lahi/ Fakamaau Polisi (Fakamaau'anga), Kakai Fakalukufua, Ngaahi Kautaha 'Ikai Fakapule'anga (Kautaha Sosaieti Sivile), Kapineti, Ngaahi Potungaue Kotoa 'a e Pule'anga, Kau Fakafongongalea Fale Alea, Kau Fakafongongalea Lao, Kau Talatalaaki, Kau Faka'iloa (mo honau famili), kau mamahi, kau fakamo'oni, Kau Sula, Ngaahi Senita Tokangaekina 'o e kau faihia (Pilisone mo e kau ngaue Pilisone), Fakamafola lea pe 'ata/ mitia, Fanau iiki ta'u motu'a ko e 17 ki lalo (fakahoko 'a e hia ma'ama'a).

Taumu’a Fakahoko Fatongia 13: Ke toe maau mo pau ange ‘a e fakahoko fatongia ‘a e Peilifi

Taumu'a Fakahoko Fatongia 15: Polokalama kakato ki hono haofaki'i 'o e to'utupu mei he fai hia 'oku ne fakatafoki lelei 'a e ngaahi keisi 'o kinautolu kei ta'u si'i mei he ngaahi fakamaau'anga pea fakasi'isi'i 'a e fakatu'utamaki 'o e toe fai hia

Va'a Peilifi, Va'a Malu'i Angalelei & Polokalama ki hono Haofaki'i 'o e To'utupu

<i>Taumu’a Ngaue</i>	<i>Me’afua Tefito (KPIs)</i>	2024/25 (fakaanga anga)	2025/26	2026/27	2027/28	<i>Ngaahi taumu’a ngaue ‘i he SDG</i>	<i>Me’afua</i>
Taumu’a Fakahoko Fatongia 13: Ke toe maau mo pau ange ‘a e fakahoko fatongia ‘a e Peilifi							
A.1. Tufa ‘a e ngaahi tohi fekau mei he Fakamaau’anga Lahi kimu’a he ‘aho hopo (Tu’utu’uni, Tohi fekau ke fakamo’oni he hopo, Tohi fekau ki he kau Sula mo e tohi kehe ‘oku tu’utu’uni ‘e ha Fakamaau’anga)	3.1 O13.1 Lahi ‘o e ngaahi tohi fekau mei he Fakamaau’anga Lahi kuo tufa kimu’a ‘i he ‘aho hopo	300	400	500	500	16.3	16.3.1
A.2. Tufa ‘a e ngaahi tohi fekau mei Fakamaau’anga Polisi hange ko e ngaahi tikite maumau lao ‘i he hala pule’anga, faka’uli konaa, lele ‘o fakalaka he fakangatangata ‘o e hala pule’anga, mo’ua mama tapaka, fakaveve & vevfefononga’aki he hala pule’anga fakalukufua)	3.1 O13.2 Lahi ‘o e ngaahi tohi fekau mei he Fakamaau’anga Polisi na’e tufa kimu’a ‘i he ‘aho hopo	3,000	4,000	4,000	5,000	16.3	16.3.1
A.3. Fakahoko e ngaahi tu’utu’uni fakamaau’anga kau ai ‘a e tohi mafai fakatau, tohi fekau fakatau mo e tohi koloa	3.1 O13.3 Lahi ‘o e ngaahi tu’utu’uni fakamaau’anga kuo fakakakato	30	40	50	70	16.3	16.3.1
A.4. Fakatau tuki/ Fakatau atu ‘o e ngaahi koloa na’e puke	3.1 O13.4 Lahi ‘o e fakatau tuki na’e fakahoko	1	2	2	2		
A.5 Fokotu’u lakanga fo’ou (‘Ofisa Peilifi Kalasi IV ma’a e Va’a Ngaue ‘a Ha’apai)	3.1 O13.5 Lahi ‘o e fokotu’u lakanga fo’ou na’e tali ke fakakakato	-	‘Ofisa Peilifi Kalasi IV ‘e 1, va’a ngaue iiki ‘a Ha’apai				

A.6. Tokangaekina ‘o e fefononga’aki	3.1 O13.6 Fakatau ‘a e me’alele fo’ou	0	1				
Taumu’a Fakahoko Fatongia 14: Ke toe maaui mo pau ange ‘a e fatongia Malu’i Angalelei							
A.1. Fakahoko pea tuku atu ‘a e fatongia supavaisa ki he kau Malu’i Angalelei ‘o fakatatau ki he ngaahi tu’utu’uni fakamaau’anga	3.2 O14.1 % ‘o e tu’utu’uni ngaue komiuniti kuo fakakakato	40%	60%	80%	100%	16.3	16.3.1
	% ‘o e tu’utu’uni malu’i angalelei kuo fakakakato	40%	60%	80%	100%	16.3	16.3.1
A.2 Teuteu ‘a e ngaahi lipooti ‘i he kau Malu’i Angalelei mo e lipooti kimu’a ‘i he hilifaki tautea ki he kau fai hia kuo fakahalaia’i	3.2 O14.2 Taimi lelei hono fakahu atu ‘a e lipooti ‘i he fakahoko fatongia ‘a e tokotaha faihia	40%	60%	80%	100%	16.1 16.3	16.1.3 16.3.1
	Taimi lelei hono fakahu atu ‘a e lipooti ki he ngaahi fehu’i fakasosiale ‘o e kau faihia	40%	60%	80%	100%	16.1	16.1.3
Taumu’a Fakahoko Fatongia 15: Polokalama kakato ki hono haofaki’i ‘o e to’utupu mei he fai hia ‘oku ne fakatafoki lelei ‘a e ngaahi keisi ‘o kinautolu kei ta’u si’i mei he ngaahi fakamaau’anga pea fakasi’isi’i ‘a e fakatu’utamaki ‘o e toe fai hia							
A.1 Fakahu mai ‘o e kau ngaue mo fakamalohia ‘a e Lao Fakaangaanga ‘a Tonga ki hono Fakamaau’i ‘o e To’utupu ‘a Tonga hili hano fakapaasi ‘e he Fale Alea	3.3 O15.1 Lahi ‘o e lakanga ‘ataa ke fakakakato	-	2 (‘Ofisa Lao & ‘Ofisa Haofaki ‘i ‘o e To’utupu)	3	3	16.1 16.3	16.1.3 16.1.4 16.3.1
A.2 Langa’i hake ‘a e tu’unga ‘ilo ‘a e kau ngaue	3.3 O15.2 Lahi ‘o e ako ngaue ‘e fakahoko ki he kau ngaue fo’ou	-	2	2	2		

4.4 Polokalama 4: Lesisita Sivile

Liliu ‘i he Polokalama #4 Mei he Palani Fakapotungaue mo e Patiseti fakamuimui

Liliu mei he Palani Fakapotungaue & Patiseti Fakamuimui [valivali ‘a e puha tonu]	Hokohoko atu pe	Liliu si’i	Liliu lahi	Fo’ou
Ko e liliu si’i ko ‘eni mei he Palani Fakapotungaue & Patiseti kuohili na’e makatu’unga pe ia ‘i he ngaahi fakapale ‘o e PMS.				

Katoa ‘o e Kau Ngaue ‘i he Fakamatala Tefito ‘o e Polokalama Iiki 4.1 & 4.2

4.1 ‘Ofisi ‘o e Failesisita Seniale

Fakamatala	2024 / 25 patiseti (lolotonga)	2025 / 26 Fakaangaanga	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Fakakatoa = Lolotonga (\$m)	0.18	0.16	0.16	0.16
Kau Ngaue Ma’olunga	0.04	0.02	0.02	0.02
Kau Ngaue Fakapalofesinale	0.06	0.06	0.06	0.06
Kau Ngaue Kehe	0.04	0.04	0.04	0.04
Katoa ‘o e Kau Ngaue Tu’uma’u	0.14	0.12	0.12	0.12
Kau Ngaue Lau’aho	0.008	0.01	0.01	0.01

4.2 Ngaahi Fakamatala Mahu’inga

Fakamatala	2024 / 25 patiseti (lolotonga)	2025 / 26 Fakaangaanga	2026/27 Fakafuofua	2027/28 Fakafuofua
Fakakatoa = Lolotonga (\$m)	0.15	0.14	0.14	0.14

Kau Ngaue Ma'olunga				
Kau Ngaue Fakapalofesinale	0.02	0.02	0.02	0.02
Kau Ngaue Kehe	0.12	0.11	0.11	0.11
Katoa 'o e Kau Ngaue Tu'uma'u	0.14	0.13	0.13	0.13
Kau Ngaue Lau'aho				

Polokalama Iiki

4.1 'Ofisi 'o e Failesisita Seniale

4.2 Fakamatala Mahu'inga

Kasitoma Tefito

Kakai Fakalukufua.

Ola 'o e Polokalama

Taumu'a Fakahoko Fatongia 16: Sisitemi Fai'anga Lesisita Sivile Fakalukufua

Ngaahi Me'afua Fakahoko Fatongia

Lesisita Sivile

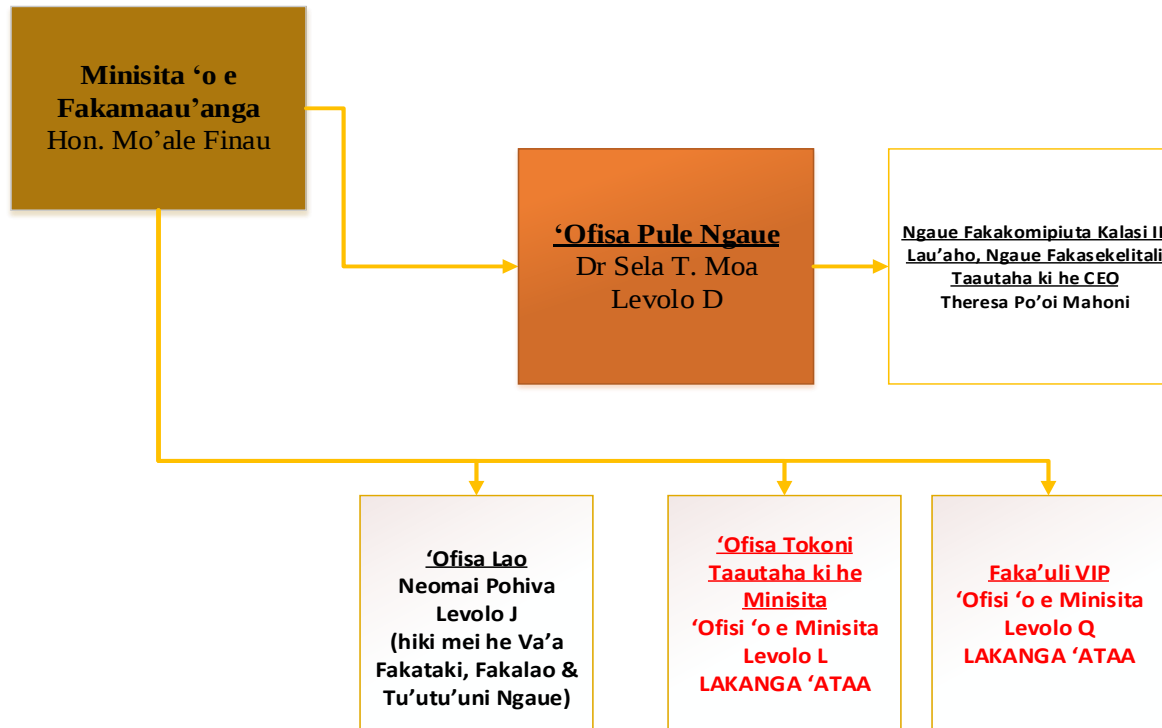
<i>Taumu'a Ngaue</i>	<i>Me'afua Tefito (KPIs)</i>	2024/25 (fakaangaanga)	2025/26	2026/27	2027/28	<i>Ngaahi taumu'a ngaue 'i he SDG</i>	<i>Me'afua</i>
Taumu'a Fakahoko Fatongia 16: Sisitemi Fai'anga Lesisita Sivile Fakalukufua							
A.1 Fakalelei'i 'a e founa lesisita 'i he kotoa 'o e ngaahi fai'anga lesisita iiki pea hokohoko atu e ngaue ki hono hiki fakakomipiuta e ngaahi lekooti (tohi lekooti kuo fakahu ki he tauhi'anga fakakomipiuta)	4.1 O16.1 % 'o e founa lesisita kuo fakakakato	100%	100%	100%	100%	16.9	16.9.1
	% 'o e tohi lekooti kuo fakahu ki he tauhi'anga fakakomipiuta	60%	80%	100%	100%	16.9	16.9.1
A.2. 'A'ahi ki he ngaahi fai'anga lesisita iiki 'o hange ko hono tu'utu'unia 'e he lao pea mo e fiema'u 'a e ngaahi polokalama fo'ou 'oku lolotonga fakahoko pea fakahoko 'a e ako ngaue felave'i ki hono ngaue'aki 'a e ngaahi lao, ngaahi tu'utu'uni 'o e lao, ngaahi tu'utu'uni ngaue mo e founa ngaue ki he fa'ele, pekia mo e mali	4.1 O16.2 Lahi'o e ngaahi 'a'ahi ki he ngaahi fai'anga lesisita iiki	2	2	2	2	16.9	16.9.1
	Lahi 'o e ako ngaue fakalao na'e fakahoko fakalotofale mo tu'a foki		2	2	2	16.9	16.9.1
A.3 Hokohoko atu 'a e fengaue'aki mo e Netiueka ki he Failesisita Sivile, SPC, ngaahi kautaha fakavahe fonua makehe mo e ngaahi kupu fekau'aki	4.1 O16.3 Lahi'o e va fengaue'aki mo e Netiueka ki he Failesisita Sivile, SPC mo e ngaahi kautaha fakavahe fonua makehe	3	3	3	3	16.9	16.9.1
	Lahi 'o e va fengaue'aki mo e ngaahi kupu fekau'aki/ hoa ngaue		3	3	3		

A.4 Ola lelei 'a e vahevahe 'a e fakamatala mo e ngaahi tefito'i ma'u'anga fakamatala ki he fakamatala mahu'inga (Mo'ui/ Sitetisitika) mo e fakahoko fatongia 'a e pule'anga fakakomipiuta (E-government) 'i he vahevahe fakamatala mo e ngaahi kupu fengaue'aki	4.1 O16.4 Lahi 'o e fiema'u na'e ma'u mai mo e talli ki he vahevahe fakamatala mo e ngaahi tefito'i ma'u'anga fakamatala ki he fakamatala mahu'inga		3	3	3	16.9	16.9.1
A.5 Fa'u, toe vakai'i mo siofi 'a e ngaahi lao & tu'utu'uni ngaue, founa ngaue fekau'aki mo ha ngaahi ngaue 'oku felave'i mo e lekooti fa'ele, pekia mo e mali	4.1 O16.5 Lahi 'o e lao, tu'utu'uni ngaue, founa ngaue na'e fa'u, toe vakai'i pe toe siofi		2	2	2	16.9	16.9.1
A.6 Faka'ai'ai mo Malu'i 'a e faka'ilonga fakalao, ngaahi totonu, malu mo e ngaahi me'a kau ki he lelei 'o e tangata'i/ fefine'i fonua Tonga mo e kakai nofo fonua	4.1 O16.6 % 'o e tangata'i/ fefine'i Fonua Tonga mo e kakai nofo fonua 'oku faka'ai'ai mo malu'i honau ngaahi faka'ilonga fakalao, ngaahi totonu, malum o e me'a 'oku lelei kiate kinautolu	100%	100%	100%	100%	16.9	16.9.1
	% 'o e tohi kole na'e fakahu mai pea fakahoko 'a e ngaue ki ai 'i hono taimi	100%	100%	100%	100%		
A.7 Fakalakalaka kimu'a 'a e tokolahi 'o e Lesisita 'o e Pekia 'i Tonga	4.1 O16.7 % 'o e Lesisita Pekia kuo hiki hake 'aki	90%	100%	100%	100%	16.9	16.9.1

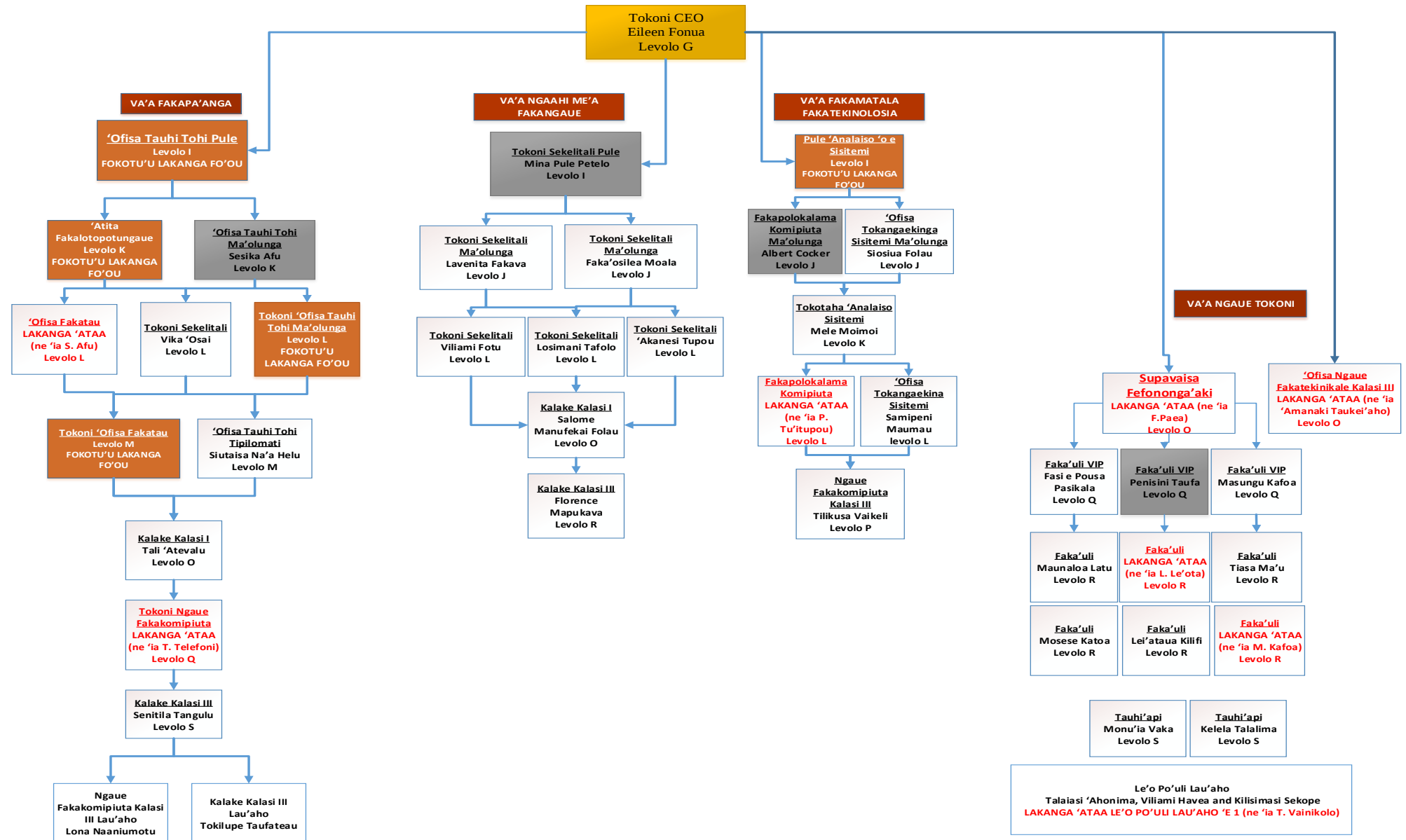
FAKAMATALA FAKALAHĪ 1: FA'UNGA 'O E POTUNGAUE

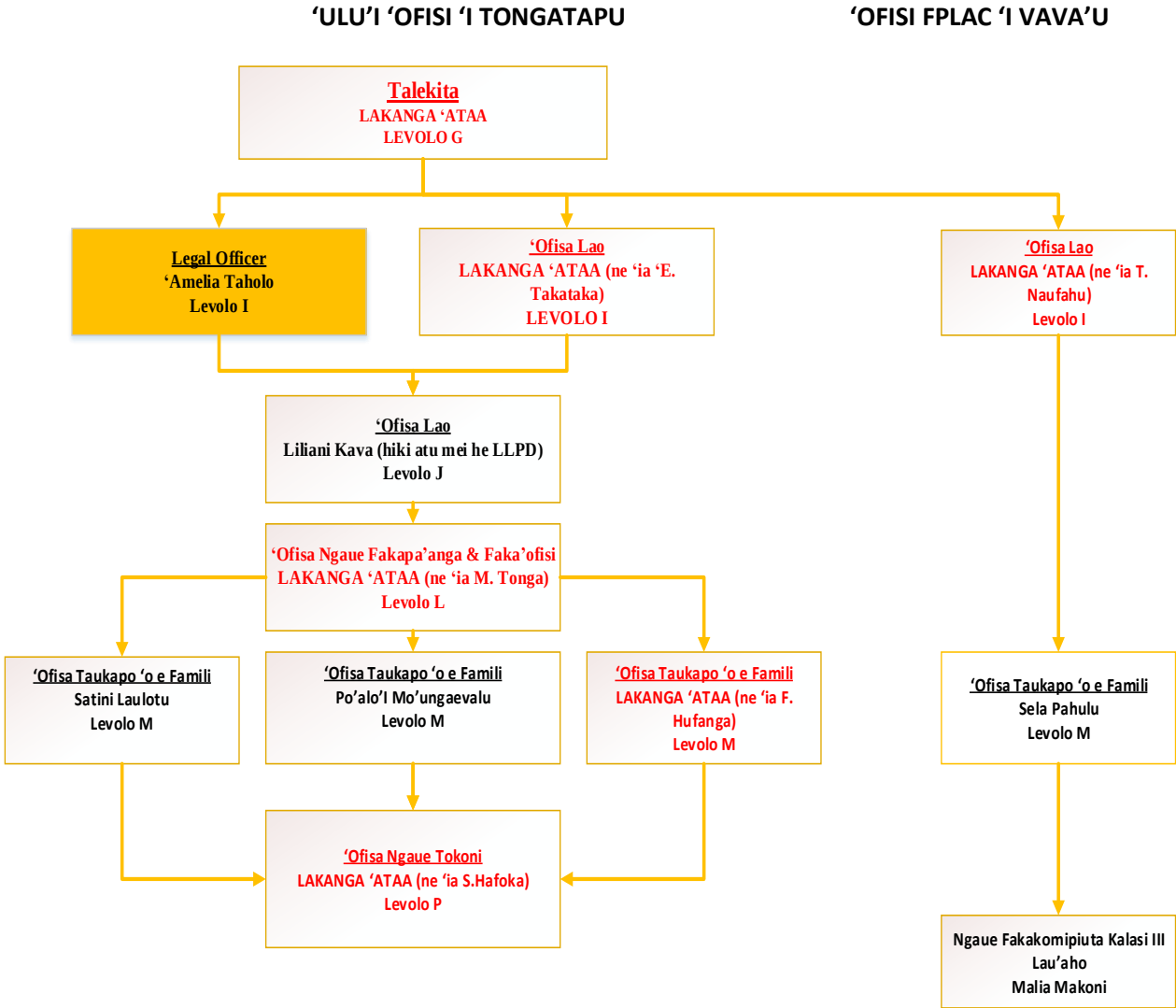
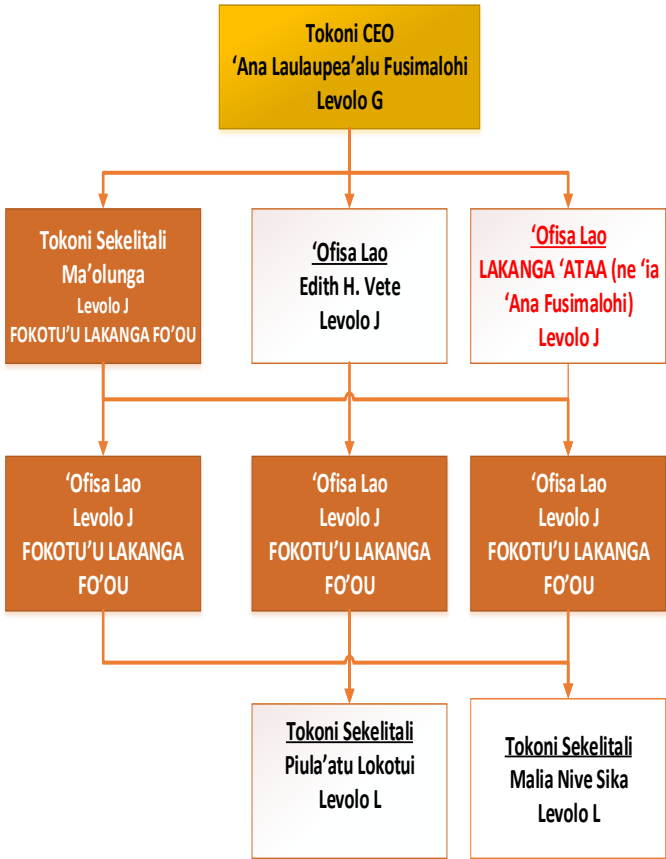
Polokalama 1: PULE'I MO FAKALELE 'O E NGA'HI NGAUE FAKA'OFISI

1.1 'Ofisi 'o e 'Eiki Minisita & 1.2 'Ofisi 'o e CEO mo e kau 'Ofisa Tokoni

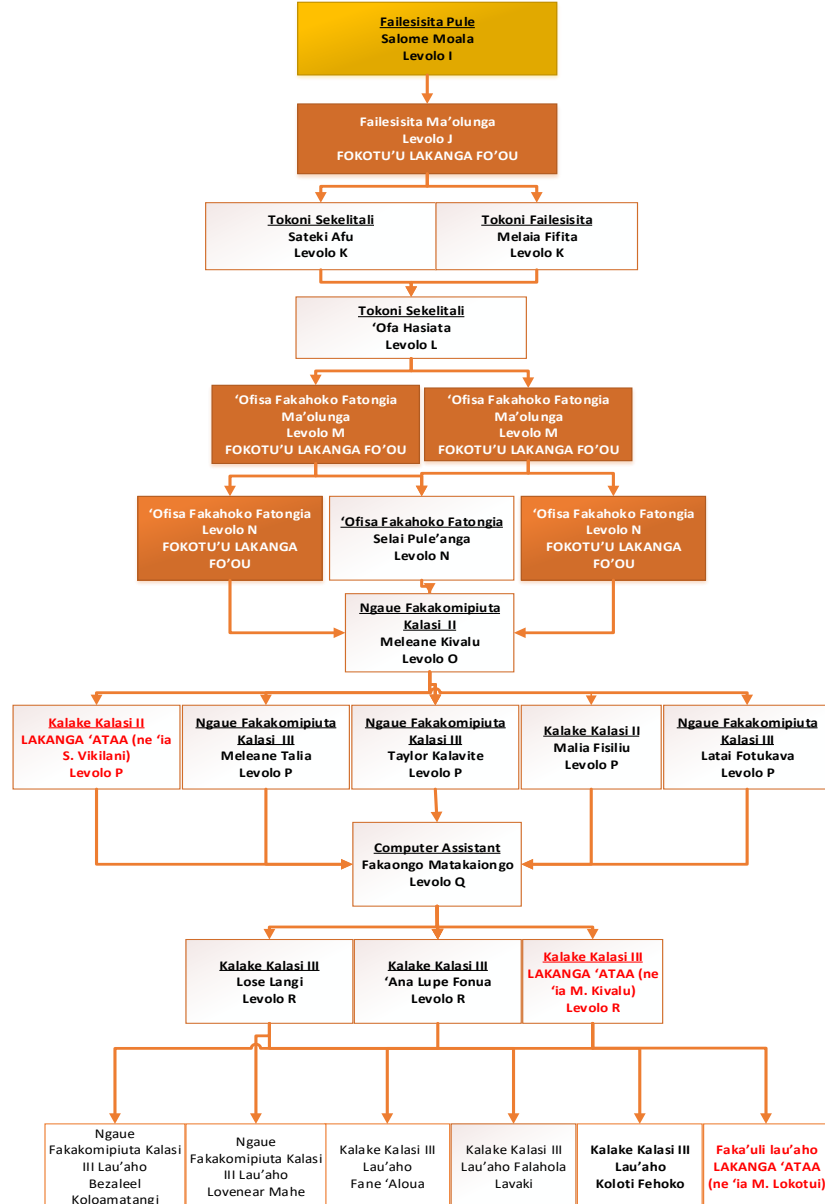
1.3 Ngaahi Ngaue Faka’ofisi (a. Va’a Fakapa’anga, b. Ngaahi Me’a Faka Kau Ngaue, c. Fakamatala Fakatekinolosia & d. Va’a Ngaue Tokoni)

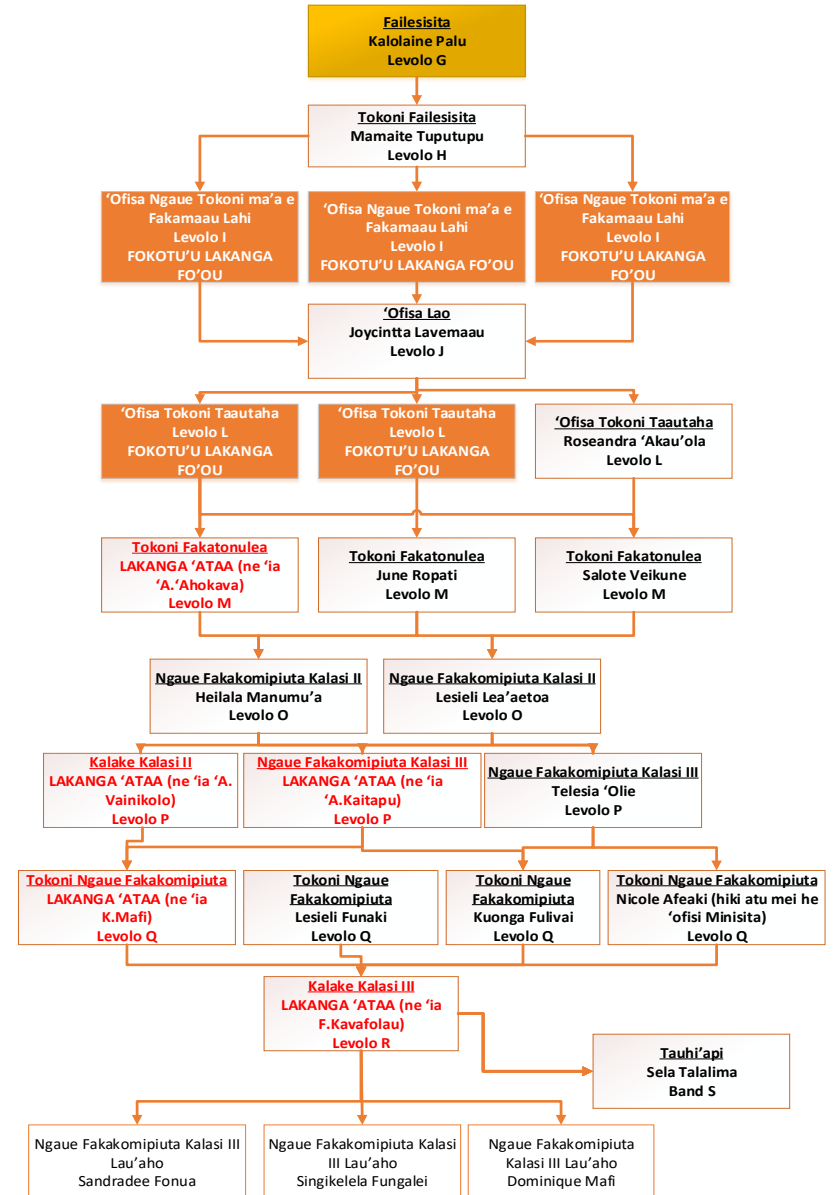

Polokalama 2: NGAHI NGAUE TOKONI KI HE FAKAMAAU'ANGA

2.1 Fakamaau'anga Polisi (Tongatapu)

2.2 Fakamaau'anga Lahi & Fakamaau'anga Fonua

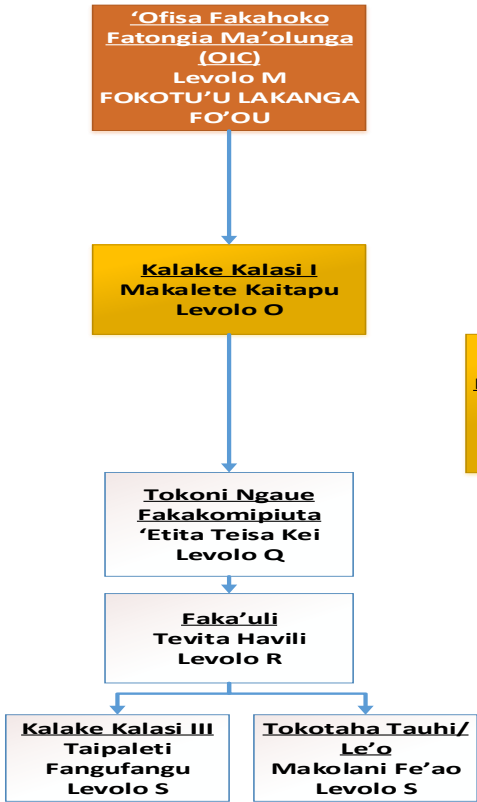

Ngaahi Tukui Motu (Va’a Ngaue Iiki ‘a Vava’u, Ha’apai, ‘Eua & Niuatoputapu)

Vava’u

Ha’apai

‘Eua

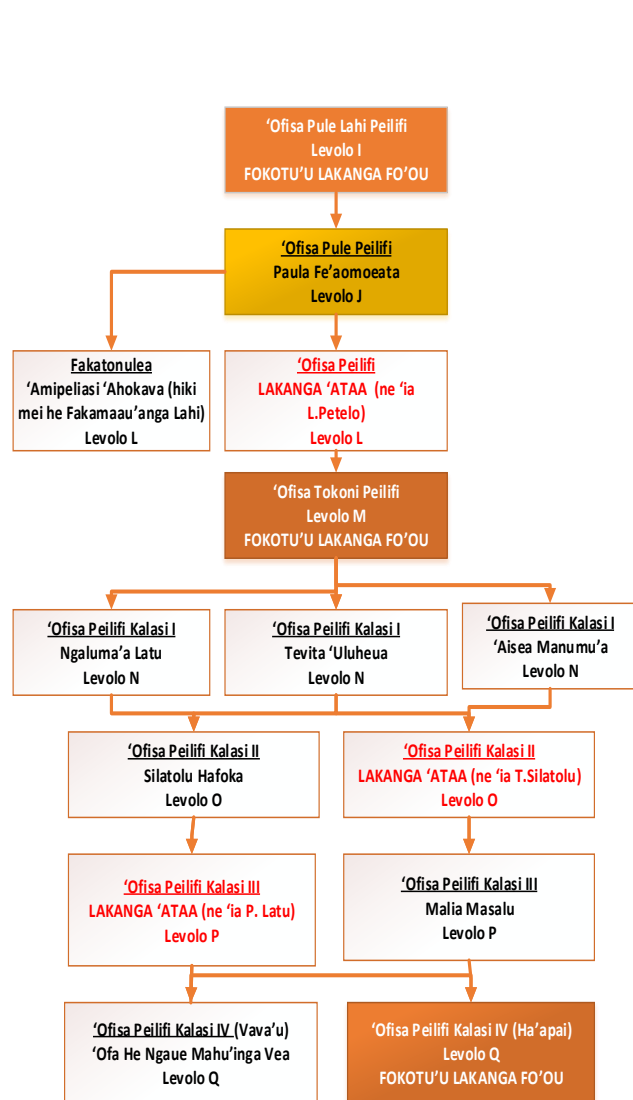

Niuatoputapu

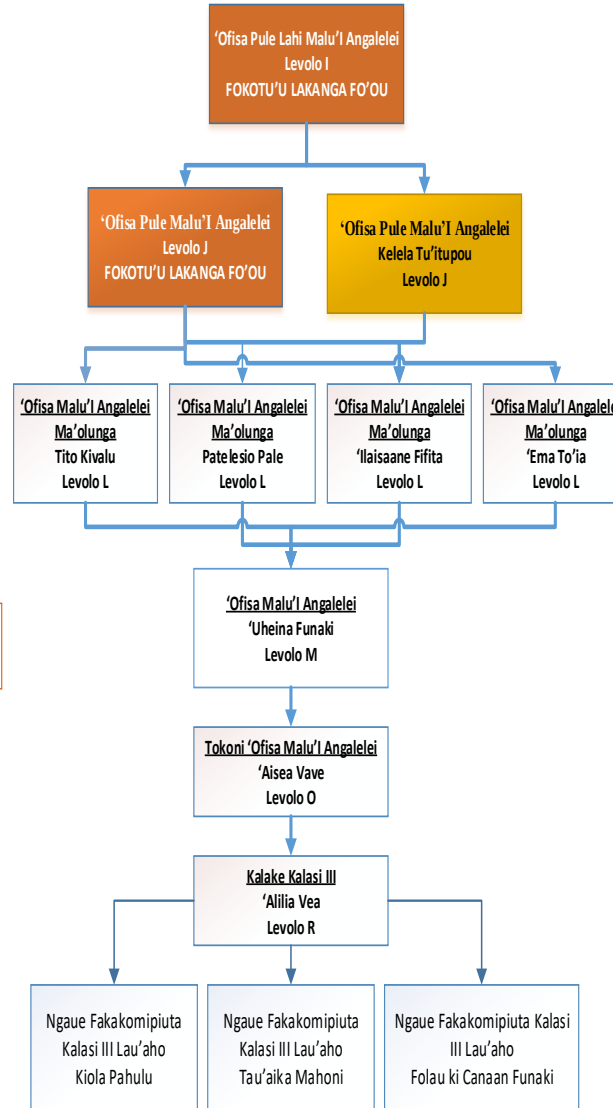

Polokalama 3: NGAHI NGAUE KI HONO FAKAMALOHIA 'A E TU'UTU'UNI 'A E FAKAMAAU'ANGA

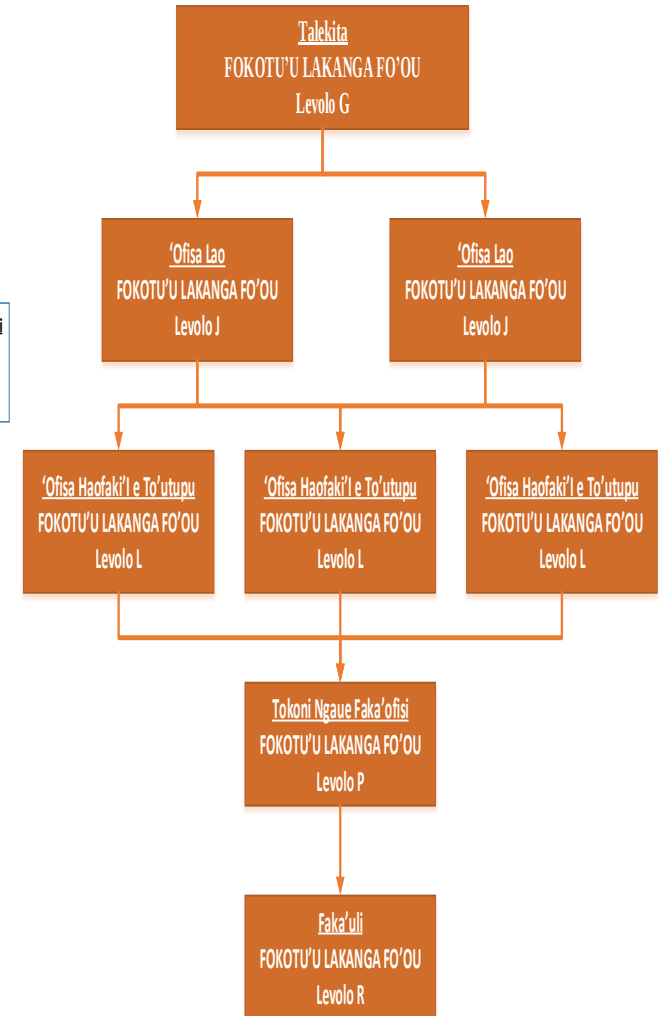
3.1 Va'a Peilifi

3.2 Va'a Malu'i Angalelei

3.3 Polokalama ki hono Haofaki'i 'o e To'utupu mei he Fai Hia

Polokalama 4: LESISITA SIVILE

1.4 'Ofisi 'o e Failesisita Seniale & 4.2 Fakamatala Mahu'inga

